

OCHRANA *Prírody* SLOVENSKA

MAGAZÍN ŠTÁTNEJ OCHRANY PRÍRODY

4/2001

CENA: 25,- Sk

OBSAH :

Karol Kaán – priekopník uhorskej ochrany prírody	2
Rudolf Mikyška – málo známy priekopník ochrany prírody	3
Historický Špaňodolinský banský vodovod v NP Nízke Tatry	4
Môžu byť aj buriny kriticky ohrozené?	6
Moje praktické skúsenosti z terénneho monitoringu tatranských kamzíkov	8
Aby nezaspali naveky	9
Prikrmovanie vtáctva	10
Nenápadný zimný spáč	10
Prvé vtáky slovenskými krúžkami okružkované	11
Malé Karpaty konečne vyhlásené	12
Kamenný mužík – priateľ či nepriateľ?	13
Pripravuje sa poľsko-slovenská biosférická rezervácia Babia Góra/Babia Hora	14
NAJ v Národnom parku Slovenský raj	16
Sny si treba plniť	17
NP Hohe Tauern v Rakúsku (alebo Vianoce v lete)	18
Vydra	20
Problematika zberu lesných plodín na území Tatranského národného parku	21
Do vašej knižnice	22
Alpy podávajú ruku Karpatom	23
Ako funguje strážna služba „Ranger Service“ v Peak District NP v Anglicku	24
Študijná návšteva Natural parc la Garrotxa, Španielsko	25
Internet v službách záchranu kamzíka	26
Čo priniesol rok 2001 v projekte Europarc Expertise Exchange pre Slovensko	27
Obdivuj, ale ochraňuj!	28

1. str. obálky: Zimná nálada
v tatranskom lese

Foto: Tomáš Koudela

2. str. obálky: Ľadové kráľovstvo zimy

Foto: Ing. Anton Potaš

Magazín o ochrane prírody na Slovensku
a v zahraničí
Vydáva Štátna ochrana prírody
Slovenskej republiky

Šéfredaktor:

Ing. Juraj Bobula
tel./fax: 052/446 71 95

Redakčná rada:

Ing. Dušan Bevilacqua
Ing. Július Burkovský
Ing. Janka Cziráková
RNDr. Ľuboš Čillag
Bc. Daniel Dítě
RNDr. Ema Gojdičová
Mgr. Milan Janák
RNDr. Ján Kadlečík
RNDr. Viliam Klescht
Ing. Róbert Trnka

Adresa redakcie:

Štátna ochrana prírody
Slovenskej republiky,
Lazovná 10, 974 01 Banská Bystrica
tel./fax: 048/415 50 27
tel.: 048/415 42 69
e-mail: magazin_sop@sopsr.sk

Tlač, design a tlačové podklady:

Stredoslovenské vydavateľstvo PLUS, a. s.,
Partizánska cesta 76,
974 01 Banská Bystrica

Objednávky prijíma:

Obchodné stredisko PrNS, a. s.,

Rozširuje:

PrNS, a. s., (časopis rozširovaný formou
predaja na poštách)

Objednávky na predplatné prijíma:

PrNS, a. s., každá pošta a doručovateľ
(časopis rozširovaný formou
predplatného IP, FP)

Objednávky do zahraničia vybavuje:

PrNS, a. s., Vývoz tlače,
Záhradnícka 151, 820 05 Bratislava

Cena jedného výtlačku 25 Sk,
ročné predplatné 100 Sk.

Reg. MK SR č. 1653/97,
ISSN 1335-7921

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia.

Prevzatie textových a grafických
materiálov z časopisu je dovoľené len
so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní
autorských práv.

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

KAROL KAÁN – priekopník uhorskej ochrany prírody

Pripomenuli si aj výročia jeho **narodenia** (Nagykanizsa 12. júla 1867) a **úmrť** (Budapešť 28. januára 1940). Vie sa, že od roku 1908 pôsobil na Ministerstve pôdohospodárstva v Budapešti a od roku 1919 vo funkcii štátneho tajomníka Maďarskej republiky rád a vládneho komisára pre lesné hospodárstvo a drevospracujúci priemysel. Karol Kaán bol tiež **zakladajúcim členom a predsedom Štátnej rady ochrany prírody** (Országos Természettudományi Tanács) a Štátneho lesníckeho spolku (Országos Erdészeti Egyesület); od roku 1924 členom korešpondentom Maďarskej akadémie vied. Na to, že ako lesník (od roku 1889) a od roku 1907 **lesmajster riaditeľstva Štátnych lesov a majetkov v Banskej Bystrici** sa zaslúžil o zriadenie **našich prvých prírodných rezervácií**, si zrejme už asi nikto nespomenie ani v Maďarsku. Pritom dnešné NPR Ponická dúbrava (Slovenská Ľupča – Ponická Huta, 1895), NPR Príboj (Slovenská Ľupča – Polesie Šalková, 1895), NPR Dobročský prales (1913) a NPR Badinský prales (1913) sa spájajú i s jeho menom.

Počas Kaánovho pôsobenia v Banskej Bystrici sa na jeho podnet zaviedla po prvý raz tzv. režijná správa lesov v oblasti Starých Hôr a neskôr na Horehroní. Roku 1898 sa začali zalesňovať zerodované svahy v okolí bansko-bystrických Podlávíc v povodí Tajovského potoka, s pokračovaním po roku 1905. Články, ktoré uverejnili Lesnícke listy (*Erdészeti lapok*), ako aj predpisy a smernice z jeho pera, mali značný vplyv na pozitívne zmeny v lesnom hospodárstve a v lesníckom školstve nielen na Slovensku. Vo svojej práci **nadviazal na Jozefa Dekreta-Matejovie**, ktorého obdivoval. Život a lesohospodársku činnosť tohto významného lesníka a možno povedať i ochranu prírody Slovenska popísal Kaán v prvej monografii *„Decrett József élete és erdőgazdasági tevékenysége, 1774–1841“* (Budapešť, 1912). Pozornosť si tiež zasluhujú: štúdiá z roku 1927 pod názvom *„Stromoradia, parky a lesy maďarských ciest a ostatných*

Dnes si už málokto na Slovensku pamätá, kto bol Karol (Károly) Kaán – absolvent banskoštiavnickej Baníckej a lesníckej akadémie z roku 1888. Maďarskí ochrancovia prírody si ho však dodnes s úctou spomínajú ako najväčšieho uhorského priekopníka ochrany prírody a významného funkcionára štátnej lesnej správy, bojovníka proti drancovaniu lesov a za racionálne využívanie drevnej hmoty, presadzovateľa lesného hospodárstva s rozsiahlou pestovnou činnosťou a zalesňovaním nevyužitých pôd nížin.

obývaných lokalít v službách verejného zdravotníctva“ (*Fasorok, parkok és erdők a magyar városok és egyéb lakott helyek közegészségének szolgálatában*) a práce o zalesňovaní Dolnej zeme – Alföldu (*„A Magyar Alföld“* z roku 1927, *„Az Alföld problémája“* z roku 1929).

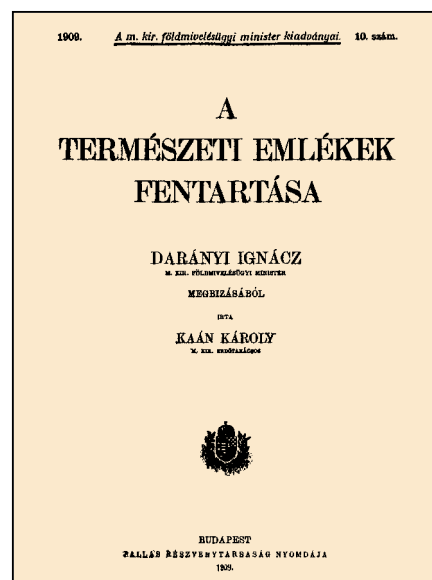
Z hľadiska ochrany prírody za najvýznamnejšie možno pokladať tieto Kaánove publikácie a príspevky: *„Zachovanie prírodných pamiatok“* (*A természeti emlékek fenntartása*, Budapešť, 1909), *„K otázkam ochrany prírody a zachovania prírodných pamiatok“* (*A természetvédelem és természeti emlékek fenntartásának kérdéséhez*, Budapešť, 1914) a najmä **súborné dielo „Ochrana prírody a prírodné pamiatky“** (*Természettudományi és természeti emlékek*, Budapešť, 1931), ktoré vydala Maďarská akadémia vied (312 strán, 110 čiernobielých fotografií). V citovanej knihe sa zameriava na:

- ochranu prírody, ktorú člení na všeobecnú ochranu prírody, ochranu prírodnej krajiny, ochranu prírodných území, ochranu chránených rastlín, živočíchov a geologických výtvorov,
- prírodné pamiatky, medzi ktoré zaraďuje aj rezervácie a národné parky,
- činnosti na úseku ochrany prírody a zachovania prírodných pamiatok orientované na potrebu uzákonenia ochrany prírody a zriadenia organizácií ochrany prírody, na občiansku aktivitu na báze spolkov ochrancov prírody, na starostlivosť o prírodu a jej časti ako celospoločenskú nevyhnutnosť.

Na strane 173 uvádza asi prvý písomný návrh na ochranu dnešnej NPR Šomoška v tomto znení: *„Čadičové stupy Šomošky pod hradnými ruinami si spolu s týmito ruinami jednoznačne zaslúžia, aby ich na večné časy bez dotyku zachovali“*.

Pre **slovenskú ochranu prírody** má však väčší význam uvedená menšia Kaánova publikácia *„Zachovanie prírodných pamiatok“* z roku 1909, ktorú uvádza autor asi takto: *„Ktokoľvek zoberie do rúk túto malú prácu, nech nehľadá nedostatky, ale vidí v nej počiatkový krok k takej akcii, v záujme úspechu ktorej počítame so spoluprácou celej spoločnosti“*. Ako uvádza ďalej, touto akciou bola **ochrana prírodných pamiatok a prírodnej krajiny – ochrana prírody**. Autor na príklade už uzakonnenej ochrany kultúrnych pamiatok poukazuje na potrebu a význam ochrany prírodných

pamiatok. Týmto spôsobom sa snaží o prekonanie vtedajších pohľadov na prírodu ako na zdroj využiteľný len pre hospodársky rozvoj a obohacovanie sa. Ďalej, aby podporil a presadil novú myšlienku ochrany prírodných pamiatok v Uhorsku, uvádza so znalosťou cestovateľa a encyklopedistu príklady zo zahraničia (Nemecka, USA,...) a väzby významných uhorských osobností k vybraným prírodným výtvorom. Spomína **Zborovské lípy** v obľube rodu Rákocziovcov, **Borievku palatína Štefana (Istvána) Illésházyho** pri Trenčíne (1606), **Staré driene pri Vojke nad Dunajom** vysadené údajne už kráľom Štefanom I. Svätým (vl. 997–1038), **Starý dub na Zobore**, na ktorý po trojdňovom boji maďarskí dobyvatelia obesili Zoborského vodcu. Pri vyvieracke Márie Széchy 3 km od Muráňa smerom na Tisovec rástol mohutný dub, pod ktorým často oddychovala táto Muránska Venuša. Osobitnú pozornosť venuje známej **Bojnickej lipe Matúša Čáka Trenčianskeho**, ktorú údajne vysadili v roku 1301 a stala sa obľúbeným stromom kráľa Matyáša Korvína (vl. 1458–1490), dnes tzv. Bojnickej lipe, ktorá je nazývaná tiež Lipou kráľa Mateja. Ešte pred-

Titulná strana Kaánovej publikácie *„Zachovanie prírodných pamiatok“*, vydané v Budapešti v roku 1909

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

tým sa vraj pod touto lipou konala štátna rada, na ktorej sa kráľovná Mária vzdala koruny v prospech svojho manžela Žigmunda Luxemburského. Sem zvolal povstalec Štefan Bocskay štátnu radu a tento strom spomína František Rákoczi II. vo svojom liste. Po tomto „taktickom“ úvode Kaán prechádza na pozície ochrany prírody a snaží sa vymedziť jej predmet pôsobnosti. Medzi iným navrhuje ochranu pralesov alebo takých častí lesných porastov, ktoré vykazujú pralesovitý charakter, ďalej ochranu zriedkavých druhov rastlín a živočíchov a ich nálezísk, ochranu rašelinísk, vedecky významných geomorfologických útvarov a ich okolia, atď. Konkrétne navrhuje **vo Fatre** chrániť osemhektárový starý porast s mohutnými bukmi, brestami a javormi, **v Liptovských vrchoch** porasty smrekovcov opadavých, **v okolí Banskej Bystrice a Veporov** smrekové a jedľové pralesy, **v Bystrickej a Zvolenskej župe** porasty s tisom obyčajným, **v Liptovskej župe** limby. Poukazuje na **osobitosti smrečín Kráľovej hole a porastov v okolí Banského Studenca**. Vyzýva k **ochrane plesnivca alpinskeho v Belianskych Tatrách a lykovca muránskeho v okolí Muránskeho hradu**, **k ochrane dropov, orlov a krkavcov**, k ochrane dendrologicky významných a mohutných stromov, napríklad **Lipy pri Pruskom**, ktorú neobjíme 6 mužov, **Lipy pri ceste z Levoče do Kežmarku** o obvode 6,5 m, **Topoľa grófa Juraja (Györgyho) Szirmaya** pri obci Zátin (Zetény) na brehu Latorice o obvode 13,5 m, **Topoľa bieleho na komárňanskom Alžbetinom ostrove** dosahujúceho výšku 40 m a obvod 7,86 m. Spomína aj ojedinelý **smrek na lokalite Kohlwald pri Levoči**.

Žiaľ, mnohé z pokrokových myšlienok a koncepcií Karola Kaána sme nedokázali

Podlavické výmole – po ukončení stabilizácie v roku 1904

zrealizovať ani doteraz. Ešte horšie je, že sa nevytvorili ani potrebné podmienky pre ich uplatnenie v praxi, pričom prírodné hodnoty nám miznú pre očami zo dňa na deň. Už tento zabudnutý priekopník ochrany prírody vyjadril ľútosť nad zničenými prírodnými pamiatkami a neobnoviteľnými prírodnými zdrojmi. Čo máme 60 rokov po jeho smrti povedať my pri veľkoplášnej devastácii prírody? Pripomeňme si aspoň **Kaánove slová** z počiatku 20. storočia: „Zachovanie prírody má taký vý-

znam, ktorý zahŕňa kultúrohistorické a národnostné, sociálne a národohospodárske, etické a estetické záujmy, potreby vedecké i každodenného života, teda si vyžaduje podriadenosť i najdôležitejších kultúrnych úloh... Rozvoj kultúry podmieňuje súzvuok s prírodou, a ten len vtedy môže byť zdravý a trvale úspešný, keď... ľudská činnosť, získavajúca z prírodných zdrojov osoh, nezabudne na úctu k prírode.“

RNDr. Jozef KLINDA

RUDOLF MIKYŠKA – málo známy priekopník ochrany prírody

V roku 2001 uplynulo sto rokov od narodenia RNDr. Rudolfa Mikyšku, významného člena Československej botanickej spoločnosti a vedúceho Geobotanického laboratória ČSAV. Tento najpovolanejší zástupca geobotaniky v praxi, za

ktorého ho považoval prof. Klika, sa významne podieľal aj na štúdiu prírodných podmienok viacerých chránených území Slovenska.

V rozsiahlej bibliografii nie je možné nevšímnuť si práce, ktoré sa zaoberajú lesnými typmi prirodzených porastov a pasienkov Štiavnického stredohoria, ako sa v tom čase tento geografický celok menoval. Rastlinnoscologické štúdie vrcholovej bučiny na Sitne, Vláčniku, Poľane nad Detvou, Javorine v Bielych Karpatoch boli základom k ďalším prácam, ktoré vyústili do neskorších projektov najznámejších rezervácií na Slovensku.

V sociologických rozboroch vrcholovej smrečiny na Poľane už v roku 1934 navrhoval jej ochranu. Jedná sa o najjužnejší výskyt pôvodných smrečín na andezitoch v Západných

Karpatoch, ktorá sa stala rezerváciou v roku 1972, teda až o tridsaťosem rokov.

Botanizoval v Badínskom pralese, na Čachtických kopcoch, ale aj v Svätýjurskom Šúre.

V prehľade jeho prác, ktoré publikoval v rokoch 1929 až 1938 vidieť, že sa významnou mierou podieľal na štúdiu chránených území v rannom období – teda v začiatkoch ochrany prírody na Slovensku. Napriek tomuto je na Slovensku takmer neznámy.

Dr. Mikyška sa narodil 13. apríla 1901 v Prahe, študoval na reálnom gymnáziu v Hradci Králové a po kvinte nastúpil na lesnícku prax u známeho českého lesníka Strachotu s úmyslom prejsť na odbornú lesnícku školu. Ročná prax v ňom utvrdila záujem o rastliny, les a prírodné vedy. Vrátil sa späť na reálku, kde v roku 1920 maturoval. V štúdiu pokračoval na Prírodovedeckej fakulte Karlovej univerzity, kde sa zaujímal o fytogeografiu a rastlinnú sociológiu.

Po ukončení univerzitného štúdia odišiel vyučovať na učiteľský ústav do Banskej Štiavnice. V krásnom prostredí sa okamžite pustil do štúdia fytosociológie, fenológie rastlín, sukcesie, meral mikroklímu, odoberal pôdne vzorky na rozbor a fotografoval. V roku 1932 odišiel učiť na reálne gymnázium v Novom Meste nad Váhom, odkiaľ sa ešte vracal do Slovenského stredohoria, aby pokračoval v počiatkoch štúdiách.

Začiatkom druhej svetovej vojny, v roku 1939 sa vracia do Čiech (napriek výnimke, ktorú mal od prezidenta Slovenského štátu, ktorá mu umožňovala ostať na Slovensku, pozn. autora) na reálne gymnázium do Plzne.

Po skončení vojny učil ešte 2 roky na stredných školách v Náchode a Prahe. V roku 1947 nastúpil ako úradník v Zemskom národnom výbore, neskôr v Štúdiom plánovacom ústave a Vodohospodárskej kancelárii. V tomto období rozvíjal fytocenológiu do praktických aplikácií presadzovaním vegetačného mapovania, ako nevyhnutnej súčasti krajinného plánovania.

V roku 1954 sa Mikyška stal vedúcim Geobotanického laboratória ČSAV a pod jeho vedením sa okrem iných významných prác dokončilo aj veľké dielo československých geobotanikov – vegetačná mapa ČSSR.

Po návrate do Čiech pokračoval v štúdiu vegetácie v Západných Čechách, Krkonošiach, na Královohradecku v Brdoch a inde. Zomrel 19. októbra 1970 v Prahe.

Takmer všetci lesníci staršej a strednej generácie sa stretli s publikáciou „Praktikum fytocenologie, ekologie, klimatologie a půdoznalství“, v ktorej sú využité práve Mikyškove poznatky.

Aj keď Dr. Rudolf Mikyška pracoval na Slovensku krátky čas, v rokoch 1926 až 1939, predsa sa významne zapísal do histórie ochrany prírody.

Ing. Dušan SLÁVIK

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

Západnou časťou ochranného pásma Národného parku Nízke Tatry vedie náučný chodník spájajúci Banskú Bystricu a Donovaly. Kto po ňom prechádza, neďaleko Jelenskej skaly si iste všimne in-

formačnú tabuľu upozorňujúcu na Špaňodolinský banský vodovod. Pri tabuli je zvyšok kamenného múra – akvaduktu, po ktorom vodovod prekonával zníženinu horského chrbáta Starohorských vrchov.

HISTORICKÝ ŠPAŇODOLINSKÝ BANSKÝ

Časťou trasy vedie náučný chodník

Informačná tabuľa NAPANT-u ponúka základné údaje o tomto jedinečnom, historicky veľmi pozoruhodnom technickom diele, ktoré svojmu účelu slúžilo od začiatku 16. až do 20. storočia. Voda, ktorá tiekla v jeho žľaboch viac ako 400 rokov, poháňala ťažné stroje, stupy a iné banské zariadenia v celom Špaňodolinskom banskom revíri. Po úplnom dokončení hlavný prívod vodovodu zachytával vodu zo severných úbočí masívu Prašivá a z prameňov Pod javorom pri Donovaloch a dopravoval ju do sedla Dolný Šturec nad Špaňou Dolinou. Odtiaľ sa voda systémom jarkov distribuovala k špaňodolinským šachtám Mária, Maximilián, Ferdinand, Ludovika a tiež k šachtám na Pieskoch a v Richtárovej. Prívodná časť vodovodu viedla v nadmorskej výške 920 až 1110 m a teraz má dĺžku okolo 26,5 km. Dobové listiny z 18. storočia uvádzajú jej dĺžku 13 182 siah, t. j. 26,7 km. Ale celý vodovodný systém aj s distribučnými jarkami bol podstatne dlhší, v jednotlivých obdobiach prevádzky od 35,4 km až do 40,7 km.

Necelých sto rokov po tom, čo vodovod prestal plniť svoju funkciu, sa takmer vytratil nielen z krajiny, ale aj z povedomia jej obyvateľov. Zvyšok múra pri Jelenskej skale je jedným z mála jeho ešte viditeľných reliktov. Čas, ľudia a príroda sa pričínili o to, že sme možno poslednou generáciou, ktorá má šancu Špaňodolinský banský vodovod v teréne identifikovať, sčasti aj zviditeľniť a znova, pravda už v celkom inej funkcii reálne využiť.

Smelá myšlienka priviesť k baniam na Španej Doline vodu vznikla v dobe historicky najväčšieho rozmachu ťažby a spracovania strieborno-medenných rúd v tomto revíri, na prelome 15. a 16. storočia. Thurzovsko-Fuggerovská spoločnosť, ktorá tento revír v roku 1594 získala do prenájmu, uplatnila v ňom nielen práve vtedy objavenú revolučnú hutnícku metódu – oddeľovanie striebra od medi tzv. scedzovaním pomocou olova, ale aj nové progresívne formy hlbinej ťažby budovaním banských šacht s ťažnými strojmi. Práve pohon týchto domyselných ťažných strojov si vyžadoval trvalé zdroje pohybovej energie. V horách bola v tom čase použiteľná len živá sila ľudí a zvierat, alebo energia vody. Ľudí nazvyš nebolo, ťažné zvieratá boli čoraz drahšie a v hektických dobách tureckých vpádov, stavovských po-

vstaní a poddanských rebélií často celkom chýbali. Najspôľahlivejším zdrojom pohonnej energie bola voda.

V Starohorskom potoku bolo vody dosť, ale na Španej Doline vo výške cez 700 m boli len pramienky a jarčeky. No vidina vysokého zisku a zdatnosť fuggerovských faktorov a po nich aj správcov, komisárov a majstrov Banskej komory tento zdanlivo neriešiteľný problém prekonali.

Z dobových dokumentov je známe, že už pohon ťažných a čerpacích strojov prvej šachty – šachty Ferdinand v centre Španej Doliny, ktorú začali budovať v roku 1496, bol kombinovaný: konský gápel a vodné koleso. To bola doba zrodu Špaňodolinského banského vodovodu – jeho prvá etapa. Na pohon vodného kolesa zachytili miestne zdroje vody z okolitých svahov kotliny do zberného jarku a tento priviedli ako náhon k stroju šachty. Je dosť pravdepodobné, že už vtedy pre zlepšenie retencie vody a jej prítoku na koleso vybudovali záchytnú nádrž. Zvyšky jej hrádze sú ešte vidieť v úžľabine pri Špaňodolinskom kostole.

Po roku 1546, resp. 1555, keď správu a prevádzku baní na Španej Doline prevzala cisársko-kráľovská Dolnorakúska banská komora vo Viedni, pri šachte Ferdinand pracovali už dva kombinované pohonné gáple. Jeden poháňal stroj na dopravu rudy a hlušiny (Arztgappel) a druhý stroj na čerpanie vody (Wassergappel). No ťažné stroje už boli opotrebované a vody, hlavne v zime a v neskorom lete bolo málo. Preto Banská komora v roku 1561 svojím komisárom v Banskej Bystrici nariadila postarať sa o vyhladenie a využitie ďalších zdrojov vody. Táto aktivita komory nepochybne súvisela aj s tým, že sa začala budovať druhá šachta – šachta Maximilián nad kostolom, pre ktorú sa voda z kotliny okolo Španej Doliny už používať nedala.

Písomne je doložené, že v roku 1639 na starý vodovod, využívajúci zdroje v okolí Španej Doliny, už bol napojený prívod vody zo vzdialenejších zdrojov. Vodovod vtedy siahal až po terajšiu osadu Buly (vtedy ešte Pukwitz) na Donovaloch, kde zachytával výdatné pramene v lokalite Pod javorom. Tu postavili stroj na prečerpávanie vody (Saagpumpenkunst) z nižšie položeného miesta (asi zo záchytnéj nádrčky) na úroveň zbernej trasy vodovodu. Toto predĺženie vodovodu od Španej Doliny k prameňom pri Buloch bola druhá etapa jeho výstavby. Vodovod podľa dokumentov z tej doby mal dĺžku 6 739 siah (13 653 m) a jeho rozvodná sieť k šachtám na Španej Doline merala 1 962 siah (3 975 m). Z toho je možné usudzovať, že na vodovod bola napojená už aj tretia šachta – Mária na severnom úpätí Panského Dielu, ktorú začali budovať v roku 1629.

Vody na Španej Doline, ktorá tu slúžila nielen na pohon ťažných strojov, stúp a na premývanie rudy, ale aj pre potreby mnohopočetného obyvateľstva a personálu baní, stále nebolo dosť. V 18. storočí, po havárii šachty Maximilián pribudla štvrtá šachta – Ludovika. Vodu potrebovali aj šachty na Pieskoch a v Richtárovej. Preto prívod

Špaňodolinského banského vodovodu komorgrófski správcovia baní predĺžili z Donovalov až pod severné úbočia masívu Prašivej, do Pustej doliny. To bola jeho tretia – vrcholná etapa.

Po celú dobu funkcie banského vodovodu správa baní ho systematicky udržiavala a zdokonaľovala. Vodné zdroje pri Buloch napojili novou trasou samospádom a čerpací stroj (kunst) z prevádzky vyradili. Vylepšili aj priebeh trasy v priestore terajšej Polianky, čím vlastne umožnili vznik tejto najmladšej osady Donovalov. V Zlatej knihe baníckej z roku 1764 sa uvádza, že v tom čase Špaňodolinský banský vodovod mal celkovú dĺžku od Pustej doliny pod Prašivou po Španiu dolinu 17 455 siah (35 364 m), z toho 14 897 siah (30 181 m) drevených žľabov a 2 558 siah (5 183 m) vodných jarkov.

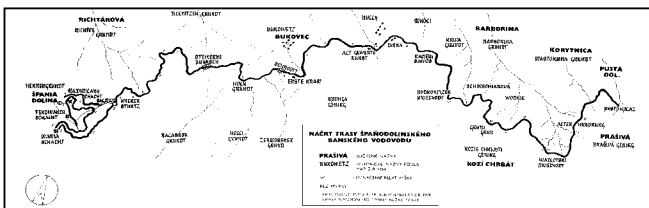
Technická konštrukcia vodovodu bola pomerne jednoduchá a vysoko funkčná. V zložitom teréne, prevažne po vrstevnici svahu bol vybudovaný širší (2,5 – 3,0 m) chodník. V ňom bližšie k svahu, v zahľbenine alebo na podložkách (pestrách) boli uložené vzájomne začapované drevené žľaby (asi 8 m dlhé). Chodník slúžil na dennú pochôdzku údržbárov a na dopravu materiálu pri opravách, výmene žľabov a pri príprave na zimnú prevádzku. Na zimu sa žľaby zakrývali drevenými krytmi (asi šindľovými) a zasypali sa lístím, aby voda nezamrzala. Profil žľabov nie je známy, ale zrejme bol polkruhový, vydlabaný do guľatiny, ako sa to v tomto regióne donedávna bežne robilo. Len na špecificky náročnejších miestach, napr. na drevených estakádach, boli umiestnené ľahšie hranaté žľaby, zbíjané z fošien. No nie je možné vylúčiť ani žľaby typu známych „flúdrov“, s fošňovým dnom a bočnými guľatinami. Je isté, že za štyri storočia sa pre každý úsek vodovodu ustálila určitá efektívna forma žľabov a spôsob ich údržby a obnovy.

Z hľadiska energetickej výkonnosti je iste zaujímavá prepravná kapacita Špaňodolinského vodovodu. Pre jej kvalifikované určenie je treba poznať viacere dnes ešte neznámych údajov. Veľmi orientačne sa odhaduje, že vodovod na distribučné miesto v sedle Dolný Šturec prepravoval 70–100 l.s⁻¹ vody. S touto vodou sa hospodárilo veľmi racionálne. Napred poháňala vodné kolesá šacht, ktoré boli zapojené za sebou (Mária, Maximilián, František). Len najnovšia šachta Lu-

Trasa v záreze medzi skalami

Z HISTÓRIE OCHRANY PRÍRODY

NÍZKY VODOVOD V NP NÍZKE TATRY

dovika mala svoj vlastný prírodný jarok. Od šachty František sa voda viedla k stupám, k mlynu a k zariadeniam na výrobu farby a potom k zložitej sústave premývacích a triediacich roštov, ktoré vypínali celú úžľabinu pod Španiou Dolinou až po jej ústie do potoka Bystrička. Dokonca aj na prívodnej trase využili výškovú rezervu v sedle Dolný Šturec na pohon vodného kolesa banskej pily (Saagmuhl), ktorej zvyšky sa už ale nezachovali.

Oveľa náročnejšie ako technická konštrukcia bolo situovanie vodovodu v teréne a vybudovanie jeho trasy. Stačí sa pozrieť z Panského Dielu smerom k Prašivej na zložitý, členitý, takmer neprehľadný terén hlavného chrbátu Starohorských vrchov a hneď je jasnejšie, koľko odvahy, vedomostí a húževnatosti museli mať budovatelia Španiodolinského banského vodovodu. Treba si uvedomiť, že žili v dobe, keď ešte nebola známa vodováha ani nivelačný prístroj, keď sa ešte nepoužíval strelný prach a skaly sa sekali len ručne, s pomocou kladív a klinov. Vodovod sa staval postupne, v smere od Španej Doliny. Vodováhu zastupoval žliabok z kôry, na ktorý sa lievala voda. Tak sa stalo, že pri Buloch sa pôvodná trasa ocitla 20–22 m vyššie ako bol záchyt vody Pod javorom. Staviteľia možno ešte nedokázali vynivelovať rozľahlú planinu pod Krčahmi, alebo si netrúfali zahryznúť do vápencových brál nad Môcami. Preto museli vybudovať zložité čerpace zariadenie (Wasserkunst) a vodu do žľabov vodovodu čerpať. Toto čerpace zariadenie pri Buloch patrí medzi kľúčové rarity vodovodu.

Ale medzi Španiou Dolinou a Bulami sa s vodovodom museli presekať skalnými rebrami severných stien Jelenskej skaly, vybalansovať na strmom úbočí Krčahov a múrikmi, jarkami i zárezmi vyrovnáť zvlnený terén nad Kováčkou. Menej náročná, aj keď tiež dosť pracná, bola výstavba vodovodu od Donovalov po Hiaďelské sedlo. Aj prechod cez terajšiu osadu Polianka má dve trasy. Staršiu, kopírujúcu vrstevnice a novšiu, od Kamenného závozu vedenú v odvážnych zárezoch a v jarku cez stred osady. Ďalej na východ je už trasa bezpečne vedená po príkrych, ale nie veľmi členitých severných svahoch Hadľanky a Kozieho chrbátu. Horší terén staviteľom pripravila úžľabinami a suťoviskami zbrázdnená a kosoďrevinou pokrytá Prašivá. Ťažko dnes určiť, či

z Hiaďelského sedla po Predný úplaz vodovod využíval staršiu cestu, alebo to bolo naopak. Od Predného úplazu po najvzdialenejšie odberné miesto v Pustej, kde sú väčšie suťoviská a členitý skalný povrch, bol vodovod zrejme vedený na nadzemnej drevenej konštrukcii, minimálne na tých miestach, kde sa v teréne nedajú zistiť žiadne úpravy, naznačujúce polohu jeho trasy.

Úsek vodovodu Pod javorom pri Buloch, kde bolo zatiaľ nešpecifikované čerpace zariadenie a tiež úsek pod Prašivou, kde boli hlavné odberné miesta – údajne ich bolo päť a kde bol možno aj starší prívod do Hiaďelského sedla z juhu, spod Holice, je treba ešte ďalej skúmať.

Spoločenský význam Španiodolinského banského vodovodu je nesporne veľký a mnohostranný. Tvorí jednu z najcennejších prírodno-antropogénnych daností Národného parku Nízke Tatry. Má mimoriadnu kultúrno-historickú hodnotu, ktorá doteraz nie je docenená. Niet sa čomu diviť. Hospodárska úspešnosť a technická vyspelosť našej krajiny, ktorá bola v minulosti na európskej úrovni a neraz ju aj predstihovala, je v našom národnom vedomí takmer neznáma a preto akoby cudzia.

Trasa vodovodu, hlavne niektoré jej stavebne upravené časti môže byť veľmi atraktívna aj pre postupne narastajúci domáci a zahraničný cestovný ruch. Popri širokom spektre bežných turistických a športových aktivít sa črtá možnosť zapojiť túto časť Nízkych Tatier do špecifickej a vo svete čoraz vyhľadávanejšej štruktúry kultúrno-poznávacieho a vedecko-náučného turizmu.

V súčasnej dobe najdôležitejšou úlohou je vrátiť Španiodolinský banský vodovod z prahu úplného zániku a zabudnutia do reálneho života nášho regiónu. Vodovod je treba kvalifikovane v teréne identifikovať a dokumentačne prezentovať. Spolu so zainteresovanými obcami, združeniami, podnikateľskými subjektami, štátnou správou a s odvetvovými expertami je treba vypracovať stratégiu a program využitia vodovodu – prioritne pre cestovný ruch. Popri tom je potrebné vyvinúť úsilie, aby vodovod, alebo aspoň jeho niektoré prvky, bol vyhlásený za technickú pamiatku, prípadne aby sa dostal do európskeho zoznamu kultúrnych trás. Správe Národného parku prípadne úloha všetkých týchto aktivít odborne gestorovať a koordinovať.

Ale kto bude zviditeľnenie a novodobé využitie Španiodolinského banského vodovodu organizovať a financovať?

V tomto roku sa Asociácia seniorov expertov – pobočka v Banskej Bystrici podujala získať grant Ministerstva hospodárstva SR na odštartovanie procesu. Jej projekt s názvom: „Využitie kultúrno-historickej trasy Španiodolinského vodovodu pre turizmus“ bol prijatý a dostal príspevok 195 tisíc Sk. To umožní do konca roku 2001 vypracovať potrebnú identifikačnú dokumentáciu vodovodu a posúdenie možností jeho budúcej ochrany a využitia. Zároveň sa vykonajú opatrenia na to, aby ďalšie etapy zamerané na prezentáciu, obnovu a regulované využívanie vodovodu zastrešilo niektoré z jestvujúcich občianskych združení, alebo

Oporný múr pre trasu vodovodu

aby sa založilo nové. Jediný reálny spôsob ako na vodovod získať v najbližšom období finančné prostriedky je využiť predvstupové fondy Európskej únie. Ich prioritou je regionálny rozvoj a kompetentným partnerom je regionálne združenie. Treba veriť, že za prvou lastovičkou – za grantom Ministerstva hospodárstva SR z fondu PHARE priletia aj ďalšie – že zámer oživiť a využiť Španiodolinský banský vodovod na zatraktívnenie domáceho a zahraničného turizmu v regióne získa potrebné investície z fondov Európskej únie, alebo z fondu Európskej rady pre pamiatky a sídla. Vodovod, presnejšie jeho prívodná trasa, po sto-ročnej prestávke začne znova slúžiť obyvateľom a návštevníkom regiónu. Zároveň bude pripomínať veľkorysosť, odvalu a húževnatosť jeho tvorcov, ktorí žili na úsvite našej kultúrnej epochy – na samom začiatku novoveku.

Že si to dnes už neznámi budovatelia a prevádzkovatelia Španiodolinského banského vodovodu naozaj zaslúžia, potvrdzuje aj tento historický výrok:

„Hoci sú šachty a teda aj vodné kolesá vo vysokých vrchoch, je privádzanie vody na ich pohon zariadené tak, že doprava v šachtách môže prebiehať bez prerušenia v zime aj v lete. Práve tento vodu privádzajúci vodovod je v baníctve na Španej Doline najvýznamnejším a najpozoruhodnejším zariadením.“

To napísal v roku 1764 vtedajší správca Banskej komory v Banskej Bystrici Ján Krstiteľ Marzani v manuáli pre korunných princov a budúcich cisárov Jozefa II. a Leopolda II., keď sa pripravovali na študijnú cestu do stredoslovenských banských miest. Manuál potom vyšiel ako známa Zlatá kniha banícka (J. Vozár, SAV Bratislava v roku 1983, 2. vydanie v roku 2000).

Milan ŽUFFA-ELLEK
Foto: autor

Mapka dnešného stavu vodovodu

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

Kúkol poľný (*Agrostemma githago*)

MÔŽU BYŤ AJ BURINY

Rastliny sprevádzajú človeka od počiatku jeho existencie, boli a sú mu potravou, prírodnou lekárňou a tiež surovinou na výrobu rôznych výrobkov. Už v neolite (mladšej dobe kamennej) sa lovec a zberač zmenil na pestovateľa a pri svojej práci na poli sa po prvýkrát stretol s rastlinami, ktoré my dnes nazývame buriny.

Čo to vlastne burina je? Podľa definície je to každá rastlina alebo vegetácia, ktorá prechádza cieľom a požiadavkám človeka a spôsobuje hospodársky významné škody. Zdá sa teda, že je priam nevyhnutné takéto rastliny ničiť a tým znižovať straty na poľnohospodárskej produkcii. Tento prístup sa uplatňoval až do nedávnej minulosti, avšak pod vplyvom koncepcie o trvalo udržateľnom rozvoji sa do popredia dostalo zachovanie biologickej diverzity – rozmanitosti živých organizmov a sem chtiac-nechtiac patria aj buriny. Musíme ale rozlišovať o aké druhy ide, pretože intenzívna preprava tovarov a poľnohospodárskych komodít v posledných dvoch storočiach spôsobila prílev množstva burín z Ázie a Severnej Ameriky. Tieto rastliny sú u nás nepôvodné (alochtonné) a keďže tu nemajú prirodzených „likvidátorov“, väčšinou sa rýchlo šíria a osídľujú veľké plochy. Pri takýchto druhoch je chemická alebo mechanická regulácia žiadúca. Naopak, potrebné je

zachovať naše pôvodné (autochtónne) druhy, ktoré sa u nás vyvíjali a predstavujú tak kúsok našej histórie.

Klasickým príkladom takejto rastliny je kúkol poľný (*Agrostemma githago*). Túto burinu u nás určite poznali už v 9. storočí, jej semena sa našli v zuhoľnatenom bochníku chleba pri vykopávkach na starobyľom hrade Devín i na iných lokalitách bývalých slovanských sídel. Je to jednoročná mäkká chlpatá bylina vysoká do 1,5 m s úzkymi listami a peknými fialovými kvetmi, rastie hlavne v obilninách (segetálny druh). Chlieb z múky so semenami kúkola obsahujúcimi jedovatý alkaloid githagin spôsobovali v dávnejších dobách pomerne časté otravy. V minulosti sa dala nájsť takmer na každom poli, dnes je známych iba asi 10 lokalít.

Podobný osud postihol i hlaváčik plamenný (*Adonis flammea*). Táto jednoročná rastlina z čeľade iskerníkovitých (*Ranunculaceae*) rastie na obilných poliach a úhoroch v teplých nížinných a pahorkatinných oblastiach. Má dekoratívne tmavopurpurové kvety s čiernou škvrnou vďaka, ktorým sa pestoval ako okrasná rastlina a využíval sa aj ako genetický materiál pre šľachtenie okrasných kultivarov. V mnohých štátoch Európy je dnes považovaný za vyhubený, u nás je známych asi 5 lokalít.

Veľkoplošné úpravy pozemkov a intenzívne obrábanie vinohradov vážne ohrozujú ďalšiu veľmi zaujímavú burinu – mnohoštet valcovitý (*Aegilops cylindrica*). Je to jednoročná, trsnatá, tmavozelená tráva s veľmi charakteristickým valcovitým paklasom. Vyskytuje sa hlavne na štrkovitých a piesočnatých stanovištiach v najjužnejších oblastiach západného Slovenska. Okrem toho, že u nás rastie veľmi zriedkavo (asi 3 lokality), je tento druh tiež významný génový zdroj používaný pri šľachtení kultúrnych obilnín.

Piesočnaté a štrkovité biotopy osídľuje i kotvičník zemný (*Tribulus terrestris*). Svoj názov si táto jednoročná bylina skutočne zaslúži, má totiž rozkonárenú, až 60 cm dlhú stonku rozprestretú po pôde ako ramená kotvy. Plody majú dlhé, nepríjemne pichľavé ostne, ktoré sa zabodávajú zvieratám i ľuďom do nôh a rastlina sa tak rozširuje. Kotvičník je aj prastarou liečivou rastlinou, obsahuje zlúčeniny využívané pri liečbe sklerózy. V súčasnosti sa u nás vyskytuje asi na 10 lokalitách, najviac ho ohrozuje ničenie typických stanovišť (ťažba piesku, rozorávanie medzí, zarastanie pasienkov) a používanie herbicídov. Pre naše územie je to tiež fyto geograficky významný druh – Slovenskom prechádza severná hranica jeho prirodzeného areálu.

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – RASTLINY

Kotvičník zemný (*Tribulus terrestris*)

Niektoré buriny nemali toľko šťastia a už vyhynuli, alebo ich pokladáme za nezvestné, príkladov je viacero, konkrétne spomenieme aspoň štyri z nich. Laničník taricolistý (*Camelina alyssum*) je u nás pokladaný za nezvestný druh. Táto bledozelená, asi 70 cm vysoká rastlina s drobnými svetložltými kvetmi sa u nás vyskytovala pomerne často ako burina ľanu až do tridsiatych rokov 20. storočia, posledný neoverený údaj je z roku 1952. S najväčšou pravdepodobnosťou

najúci roh. Rohohlavec rástol na poliach, okrajoch ciest a medziach, posledný hodnotný údaj o jeho výskyte u nás pochádza z roku 1913. Čo zapríčinilo jeho vyhynutie nie je celkom jasné, zdá sa, že to spôsobili niektoré klimatické zmeny alebo konkurencia iných druhov rastlín.

Predstavili sme si niekoľko príkladov kriticky ohrozených, nezvestných i vyhynutých burín, ktoré však predstavujú iba zlomok z celkového množstva, veď za vyhynuté

a nezvestné buriny sa na Slovensku považuje ďalších 10 taxónov a kriticky ohrozených je tiež najmenej 25 ďalších druhov. Čo spôsobilo, že buriny, ktoré sa u nás hojne vyskytovali stovky rokov, dnes vymizli a sú vzácné? Príčin je viac, v prvom rade sa na prelome 40 a 50 rokov minulého storočia začali na ničenie burín vo veľkom využívať chemické látky – herbicidy, začalo sa hnojenie umelými hnojivami, ďalej došlo k zdokonaleniu poľnohospodárskej techniky a postupov pri obrábaní polí i pri čistení získanej úrody. Rozorali sa medze a vytvárali sa veľké lány, začali sa rekultivovať menej úrodné plochy a tým sa zničili stanovištia, kde tieto druhy prežívali. A tak sa stalo, že niektoré v minulosti človeku škodiace rastliny sa dnes zrazu stali vzácnymi a chránenými.

Tu možno niekoho napadne otázka, prečo je vôbec potrebné chrániť naše pôvodné buriny? Nuž preto, lebo už dávno nespôsobujú škody, nedokážu sa prispôsobiť intenzívnej poľnohospodárskej činnosti človeka, sú naším prírodným bohatstvom (mnohé z nich sa dajú využiť ako medonosné, okrasné či liečivé rastliny) a tiež preto, lebo majú i veľký vedecký význam. Napríklad ich historický výskyt nám hovorí o úrovni poľnohospodárstva, o spôsoboch a zariadeniach akými naši predkovia obrábali polia, podľa ich súčasného výskytu vieme odhadnúť mieru poškodenia prírody, zistiť znečistenie pôdy rôznymi chemikáliami a podobne. Ak teda pôjdete okolo polí, záhrad a vinogradov, alebo ak budete hromžiť nad množstvom burín vo svojej záhradke, spomeňte si, že nie je burina ako burina.

Pavol ELIÁŠ ml.
SPU Nitra
Foto: autor

KRITICKY OHROZENÉ?

ťou doplatil na stále sa zlepšujúce metódy čistenia osiva a na používanie herbicidov.

Nezvestným druhom je aj kraviarka španielska (*Vaccaria hispanica*) z čeľade klinčekovitých (*Caryophyllaceae*). Sivozelená jednoročná bylina s kopijovitými listami a ružovočervenými kvetmi rástla na obilných poliach, rumoviskách a kamenistých medziach. Semená obsahujú jedovaté saponíny. V celej strednej Európe veľmi rýchlo mizne, u nás je už dlhšiu dobu nepotvrdená, v Českej republike bol výskyt zaznamenaný naposledy na Morave v roku 1980.

Medzi vyhynuté buriny patrí pyštek roľný (*Linaria arvensis*). Táto rastlina rástla na čerstvých a na živiny bohatých piesočnatých pôdach na západnom a južnom Slovensku. Je to jednoročná, do 30 cm vysoká bylina s úzkymi čiarkovitými listami a bledofialovými kvetmi. Aj v minulosti sa u nás vyskytovala dosť zriedkavo, celkovo len asi na 20 lokalitách. Naposledy sa ju podarilo zaznamenať pri Piešťanoch v roku 1982.

Rohohlavec kosákovitý (*Ceratocephala falcata*) je ďalším vyhynutým druhom našej flóry. Je to nenápadná, sivozelená, jednoročná, iba 5–10 cm vysoká rastlina. Jeho názov je odvodený podľa plodov – nažiek. Majú dlhý silne kosákovitý zobáček pripomí-

Hlaváčik plamenný (*Adonis flammea*)

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

Moje praktické skúsenosti z terénneho monitoringu tatranských kamzíkov

Nastal čas, keď je treba otvorene hovoriť o všetkých súvislostiach, ktoré majú vplyv na Tatranského kamzíka. Tento príspevok som zostavil, väčšinou len na základe svojich vlastných poznatkov, z pozorovania kamzičej populácie v Nízkych a Západných Tatrách. Moje poznatky o spôsobe života kamzíka sú temer 25 ročné. Za toto dlhé obdobie som sa v zimnom období dostal 30–40 krát, keď som bol mladší aj viackrát do biotopu kamzíka. Týmto nechcem povedať, že počas iných ročných období som nenavštevoval vysokohorské areály kamzíka. Samozrejme počas zamestnania v NAPANTE väčšina týchto terénnych pochôdzok smeruje do Nízkych Tatier.

So skúsenosťami, ako mám z tejto zimy, som sa ešte nestretol.

7. 3. 2001 – Na dne doliny Bystrá – odnož Jánskej doliny, úpätie Prašivej som našiel strhnutého kamzíka rysom. Mal odžratú zadnú časť. V celosti bol len trup s prednými nohami a chýbala hlava. Tú pravdepodobne odrezal náhodný lyžiar. Okolo išla staršia lyžiarska stopa. O 3 dni som sa vrátil na uvedenú lokalitu, aby som mohol odobrať vzorku a už som len náhodou pri potoku objavil časť krčnej chrčtice.

2. 4. 2001 – Ludárova dolina, asi 200 m nad hornou hranicou lesa som našiel množstvo srsti z kamzíka a vývrh z bachorcov. Všade bolo plno stôp od vlkov. Nenašiel som ani kostičku. Odobral som vzorku srsti.

3. 4. 2001 – Bystrá dolina – lokalita Rapkastá, podľa náletov krkavcov som v žľabe objavil trup z kamzíka. Pri výstupe hore žľabom som najprv našiel nohu z kamzíka a potom krčné stavce. V žľabe bolo mnoho stôp od rysa.

3. 4. 2001 – Prašivá od Širokej doliny, vylietali s kusami mäsa krkavce. Rozľahlosť, neprehľadnosť terénu a už pokročilý čas, kadáver sa mi nepodarilo nájsť. Podotýkam, že kadáver zvera v týchto náročných klimatických podmienkach a ešte keď je na dostupnom mieste je zlikvidovaný v priebehu 3–4 dní do posledného zbytku. Stačí jedno obedňajšie oteplenie a aj srst sa stratí v kosodrevine.

19. 4. 2001 – Bystrá dolina na úpätí Ludárovej hole oproti Kráľovmu stolu bol kamzík strhnutý vlkom. Zistil som to podľa stôp v snehu. Bol to ukázkový prirodzený výber. Štyri kusy vlkov prenasledovalo čriedu kamzíkov, ktorá zbenuťm z Ludárovej hole do Bystrej doliny obiehala pláň kosodreviny a po chvíli sa opäť vracala na Ludárovu hoľu. Jeden kamzík vybočil z čriedy a pokračoval smerom nadol. Vlci sa rozdelili na dve dvojice a každá dvojica prenasledovala kamzíka z jednej strany. Po čase som našiel už iba srst, zakrvavený sneh a dole svahom roztrúsený vývrh z bachorcov. Po dlhšom prekopávaní snehu sa mi podarilo nájsť len asi 5 cm kostičku. Opäť som odobral vzorku.

19. 4. 2001 – Krkavce z Ludárovej hole od prípoja k Ďumbieru nosili kusy mäsa a na skalách v severnej strane Ďumbiera ho žrali. Odstúpil som od výstupu, lebo bol lavínový terén a čas už pokročil. Dva kusy kamzíkov do-

behlo zo Širokej doliny a zastali v stenách Kru-povej hole. Dlhú sa obze-rali za seba. Trvalo asi ho-dinu, kým sa upokojili a za-čali obhrýzať lišajníky zo skál.

30. 4. 2001 – Na úpätí Ludárovej Hole oproti Prašivej nález roztrhaného kamzíka. Zostala len od-hryznutá noha a srst. Všade na okolí boli stopy od vlkov.

30. 4. 2001 – Bystrá do-lina – po prvýkrát boli vyle-zené svište. Stopy vlkov som pozoroval až pri ple-sách.

3. 5. 2001 – Ludárova dolina – stopa rysa v záve-re doliny cez steny Štiavnice a Ďumbiera. Na Ludárovej holi pri Baranovej skale sme spolu s kolegom A. Benkom vyplašili 5 ks vlkov. Vlci odpočívajú, zistili sme to podľa le-žovísk na snehu.

6. 5. 2001 – s RNDr. Janigom a kolegom A. Benkom sme odobrali vzorky zo štyroch kusov zbytkov strhnutých kamzíkov z Bystrej doliny a vzorky vlčieho a medvedieho trusu.

26. 5. 2001 – Pri výstupe do sedla Polany som pozo-roval rysa. Utielok cez kosodrevinu popod úpätie Bôrov smerom dole dolinou. Pozoroval som tiež orla, v pazúroch mal neidentifikovateľnú potravu. Letel smerom na juh.

26. 5. 2001 – Vrcholová časť Polany, nájdená kosť z kamzičej nohy. Pomerne čerstvá. Vo východnom kotli Bôrov som pozoroval kamzicu s čerstvo narodeným mláďatom. Bolo ešte mokré a olizovala ho asi 5 minút. Potom zaľahla. Bolo to na skalnej terase – bezpečné pred vlkom, ale pre orla ako na tácní.

Dva úhyny kamzíkov z tejto zimy boli preukázané aj z juhu Nízkych Tatier. V marci in verb. pracovníkom cha-ty pod Ďumbierom a potvrdené Ing. Ondrušom – nájdená zadná noha z kamzíka v závere Mlynnej doliny. Na vr-chole Skalky in verb. Ing. Ondruš našiel koncom júna časť zadnej nohy z kamzíka.

Koncom novembra roku 2000, Bystrá dolina, nález miestneho poľovníka, člena PZ Ďumbier Jána Krajčího in verb. Na terase v doline našiel strhnutého kamzíka rysom. Bola odžratá zadná časť a všade dookola stopy od rysa.

Pri terénnych pochôdzkach v oblasti Demänovskej do-liny v areáli výskytu kamzíka som zbieral vlčí trus. Vzhľadom na sústavný pokles náhradnej populácie kam-zíka v NAPANTE je nevyhnutné v krátkom čase prikrčiť k analýze tohto trusu vlka dravého.

Počas mesiacov júl a august som v 14 člennej čriede v masíve Bôrov pozoroval dva kusy tohoročných mla-dých. V mesiaci septembri už len jedno tohoročné mladé.

Mnoho kamzíkov zahynie v lavínach

Medzi významných predátorov kamzíka v pr-vých dňoch života patrí aj orol skalný. V tomto obdo-bí sú kamzičatá spolu s matkou v hornej hranici kosodreviny odlúčené od čriedy. Aj pre skúseného pozorovateľa je vec náho-dy spozorovať takto ukryté mláďa. Z tohto dôvodu je veľmi ťažké zistiť počet no-vonarodených mláďat, kto-ré sú temer bezbranné. Už mnoho rokov som mal možnosť sledovať orlov

v období kladenia mláďat. V tom čase aj oni sa starajú o svoje potomstvo a potrebujú potravu za každú cenu. Orly pravidelne kontrolujú terény s výskytom kamzíkov. Jeden takýto neúspešný útok orla som mal možnosť sle-dovať 4. 6. 1999 na Bôroch. Bol neúspešný len z toho ti-tulu, že kamzičatá boli už odrastenejšie v škôlke a útok zbadala najvyššie postavená kamzica, ktorá postavením sa na zadné nohy a kopaním do vzduchu v smere útoku, orla odplašila. Orly v období kladenia kamzičích mláďat prehľadávajú hornú hranicu kosodreviny a lietajú tesne ponad ňu. Čerstvo narodené kamzičatá je pre orla potrava bez rizika. Myslím si, že aj toto je jeden z dôvodov malých prírastkov kamzičích mláďat. V centrálnej časti Nízkych Tatier je to minimálne 5 párov, ktorým sa tohto roku po-darilo vyvieť minimálne 5 mladých s pomocou ornitoló-gov. Na jednej lokalite pri odobratí druhého mláďata orla a po odrastení a spätnom doložení do hniezda vyletelo z hniezda dva kusy mláďat. Pri občasných návštevách or-nitológov na hniezdach orla sa nájdu mladé kamzičatá. Vzhľadom na to, že stavy kamzíkov neustále klesajú, ne-radi o tom hovorí. Dôkazom toho je aj brožúrka vydaná v roku 2001 s názvom Orol skalný. Tu sa kamzík vôbec nespomína ako potrava. Dôkazom toho je aj brožúrka vydaná v roku 2001 s názvom Orol skalný. Tu sa kamzík vôbec nespomína ako potrava. Dôkazom toho je aj brožúrka vydaná v roku 2001 s názvom Orol skalný. Tu sa kamzík vôbec nespomína ako potrava. Dôkazom toho je aj brožúrka vydaná v roku 2001 s názvom Orol skalný. Tu sa kamzík vôbec nespomína ako potrava.

Podobné skúsenosti o problémoch populácie kam-zíka mám aj zo Západných Tatier. V priebehu 80-tych rokov mám znalosť, že len v doline Parichvost násled-kom lavín a pádom dole zľadovatělými žľabmi zahynu-lo viac ako desať kamzíkov. Napríklad v jarnom obdo-bí 1986 v lavine v Parichvoste zahynulo šesť kamzí-kov. Dvakrát v tomto období sa mi podarilo nájsť v la-víne už len odtlačok kamzíka, odkiaľ ho vydrapil med-ved'. Predácia vzhľadom na extrémne terény je tam prevažne rysom a v okrajových častiach vlkom. Vlkom súdim podľa toho, už viackrát v priebehu viacerých zim som stopoval vlkov na Brestovej, Salatíne a Ráztoke. Určite nechodia do týchto hrebeňových častí kvôli tu-ristike. V tomto roku to bolo pri zimných pochôdzkach na Salatíne a Brestovej. Vlčí trus sa mi nepodarilo nájsť. Počas kladenia mláďat som mal možnosť sledovať viac-krát podobné správania orlov, ako to je v Nízkych Tatrách. V roku 1987 som v predjari našiel strhnutého kamzíka (capa) rysom v Hľbokej doline. Odžratá zad-ná časť a všade dookola stopy od rysa. Tohto roku som v zime stopoval rysa tri razy v Hľbokej doline. Stopy pre-chádzali cez steny v Salatíne až do Skriniarok. Na Nový rok som v Salatíne pozoroval dvoch kamzíkov. Potom neskôr už len jedného, ktorého sa mi podarilo vidieť aj v mesiaci júl dvakrát.

Hľboká dolina – na túto dobu zriedkavý prípad – kamzík strhnutý rysom

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

Hlavnou príčinou žalostného stavu kamzičej populácie je pytlactvo, či už priame alebo nepriame. Dramatický pokles stavov raticovej zveri všetkého druhu má za následok hľadanie si náhradnej potravy predátormi – kamzičiu zver. Dôkazom týchto mojich tvrdení je aj to, že kamziky začínajú žiť nočným životom ako jelenia zver. Sú obdobia v roku, keď sa kamziky správajú obzvlášť ostražito. Mnohokrát sa mi už stalo, keď ma črieda kamzikov spozorovala už na veľkú vzdialenosť, hneď sa dala do pohybu a s mojím približovaním sa vzdalovala. V minulosti počas celého roka pri pokojnom správaní nebol problém sa k takejto čriede priblížiť, ba dokonca i keď boli medzi nimi mladé. V tomto roku som bol upozornený in verb. občanom Bobrovca Ambrózom Kovačičom, že koncom leta v roku 1996

našiel kostru a množstvo srsti z kamzika, chýbala hlava. Nález bol v masíve Salatína od Bobroveckej doliny v kosoďrevine. V júli roku 2000 pri výstupe na Banikov v kosoďrevine našiel v značnom rozklade kamzika bez hlavy. Obidva kusy boli pravdepodobne upytličené. Veľké strechy prežívajú kamziky pri preletoch nízkoletiacich vrtulníkov. Toto sme raz spolu zažili s RNDr. Radúchom v Bystrej doline v Západných Tatrách a raz som si to mal možnosť „vychutnať“ sám na Bôrach. Našťastie v oboch prípadoch nebol sneh a ľad, kamziky bežali ozlomkrky do pásma lesa.

Vlci pôsobili v obidvoch národných parkoch už aj v začiatku osemdesiatych rokov. V roku 1985 spolu s kolegom Aladárom Benkom sme boli svedkami pripravovaného útoku šiestich vlkov na čriedu oviec. Vtedy sme odplašili

nadhánajúceho vlka a svorka sa rozutekala. V roku 1986 v jarnom období sme spolu pozorovali svorku 11 ks vlkov na Krakovej holi. Taká 11-členná svorka musí na svoje prežitie uloviť každé 3–4 dni zvieru. V tom čase, keď bolo dostatok raticovej zveri v pásme lesa vplyv predátorov na kamzičiu populáciu bol zanedbateľný. Teraz sa populácia kamzika dostala do takého stavu, keď už pomaly každý uhynutý kus je tragédiou pre kamzika ako samostatný poddruh. Budúcnosť kamzikov vidím v operatívnom a systematickom riešení problémov. Nečakať, či si s tým príroda dáko poradí, alebo dúfať, že sa stane zázrak a kamzice začnú rodiť viackrát v roku.

Milan BALLO, S-NAPANT
Foto: autor

ABY NEZASPAĽI NAVEKY

Jež patrí medzi živočíchy, ktoré si človek obľúbil už veľmi dávno a jeho popularita nepoklesla ani na prelome 20. a 21. storočia. Tento pichľavý zástupca radu hmyzožravcov (Insectivora) je opredelený rôznymi poverami a keďže ho majú obzvlášť radi deti, neraz vystupuje ako kladný hrdina v rozprávke. Na území Slovenska žije jež východoeurópsky (*Erinaceus concolor*), ktorý najčastejšie obýva suchšie pasienky s krovínami, remízami a medzami, parky i záhrady, zriedkavejšie aj okraje lesov. Tento samotársky nočný tvor sa živí rôznymi bezstavovcami – slimákmi, červami, hmyzom, zriedka aj menšími stavovcami – žabami, plazmi i myšami. Bohužiaľ, aj keď sa teší ľudskej priazni, veľmi často hynie pod kolesami áut. Rozohriaty asfalt ciest totiž po západe slnka láka hmyz a ten je zas veľkým lákadlom pre ježa. Keďže patrí k pomalším živočíchom, nemožno sa čudovať tomu, že letná úmrtnosť ježov v dôsledku kolízie s motorovými vozidlami dosahuje až 20 %. Aby boli tieto straty v našom pretechnizovanom svete čo možno najnižšie, pomôcť môže predovšetkým ohľaduplnosť vodičov, prípadne budovanie zábran popri diaľniciach.

Okrem svojho pichľavého kožucha, ktorý dáva svojmu majiteľovi len minimum tepla a slúži mu predovšetkým na ochranu pred nepriateľmi, je pre ježa typický zimný spánok, ktorý sa vyvinul ako adaptácia na prežitie chladného obdobia roka. Hibernácia, ako sa odborné tento letargický stav nazýva, trvá u ježa spravidla od novembra do marca, vo vyšších polohách samozrejme aj dlhšie. Hoci sa tento zimný spáček pri miernejšom počasí občas prebúdzia, zásoby potravy si nerobí. Preto musí počas dlhého pôstu vyžiť len zo svojich tukových rezerv. V prípade, že sa na jeseň dostatočne nevykrmí, obyčajne krutú zimu neprežije. Platí to predovšetkým pre mladé, nedospelé jedince. Prax ukázala, že bez problémov prezimujú len ježe vážiace aspoň 0,5 kg. Preto ak stretáme počas chladných jesenných dní a večerov ježkov s hmotnosťou menšou než 500 g, môžeme sa pokúsiť o ich záchratu. Nemá však zmysel pokúšať sa odchovať úplne maličké mláďatá, ktoré prišli o matku. Ako som už spomenul, jež je samotár, preto nemôžeme chovať spolu viacero jedincov, čo je dosť veľká nevýhoda. Pritom jeden exemplár by mal mať výbeh až 2 m² s ohradou vysokou aspoň 50 cm, aby nám neušiel. Veľmi dobre sa cíti vtedy, keď mu urobíme drevený domček – spáľňu s rozmermi cca 25 x 25 x 15 cm a otvorom asi 12 x 12 cm.

Teplota v útulku pre ježe by sa mala pohybovať okolo 18 °C. Osobitný problém predstavuje potrava. Nakoľko naši západní susedia v Čechách majú väčšie skúsenosti so zachránou týchto chránených živočíchov, uvediem tu menu pre menších i väčších ježov podľa materiálu vydaného ČSOP v Jarměří.

Potrava pre ježe s hmotnosťou 100–150 g: Základ tvorí zmes zomletých surových hovädzích alebo varených kuracích drobkov s ryžou a prepasírovaných ovsených vločiek uvarených vo vode. Obohatíme ju o trochu surovej strúhanej mrkvy, vaječný žltok a vitamíny. Pochútkou sú pre ne netučné syry, piškóty, tvaroh osladený medom či smotanové krémy. Krmíme 3 x denne – najviac večer, celková denná krmná dávka je asi 60 g. Nápoj – slabý fenyklový alebo harmančekový čaj osladený medom.

Potrava pre ježe s hmotnosťou nad 150 g: Podávame tú istú zmes, ale už nepasírovanú, od hmotnosti 250 g nahradíme ovsené vločky varenými vlasovými rezancami. Hovädzie mäso a syr stačí len pokrájať. Krmíme dvakrát denne, po dosiahnutí hmotnosti 250 g len 1 x denne – večer. Čaj nahradíme čistou vodou. Postupne dennú krmnú dávku zvyšujeme tak, aby u jedincov s hmotnosťou 450 g dosiahla asi 120 g.

Keď jež dosiahne hmotnosť 600 g, pokúsime sa ho zazimovať v chladnej miestnosti či pivnici, kde ho odnesieme spolu s bedňou. Pokiaľ neupadne do tvrdého spánku, musíme ho 1 x denne kŕmiť. Počas hibernácie nesmie teplota v miestnosti klesnúť pod bod mrazu. Ukončenie zimného spánku treba naplánovať na koniec marca. Po prebudení ho začneme kŕmiť, skúsení opatrovatelia odporúčajú zlepšiť chuť do jedla u prebudeného spáčka pomocou múčnych červov. Po dokŕmení ježa, keď dosiahne hmotnosť asi 700 g, príde chvíľa rozlúčky. Nám, dočasným pestúnom, zostane dobrý pocit zo záchrany tohoto sympatického užitočného živočicha, ktorý sa nám odovďačí počas leta neúnavným prenasledovaním škodcov na poliach, v záhradách i sadoch. A aj keď takéto záchranné programy v podstatnej miere neovplyvnia populácie ježov, ktoré na druhej strane oslabujeme na našich cestách, majú veľký výchovný vplyv predovšetkým na mládež. Podieľať sa totiž na záchrane týchto pomerne bežných cicavcov je síce jednoduchšie a možno menej atraktívne, než napríklad rehabilitácia vzácných dravcov, no rovnako pomáha vypestovať u ľudí pozitívny vzťah k prírode.

RNDr. Jozef MÁJSKY
S-CHKO Biele Karpaty, Nemšová
Foto: autor

Jež východoeurópsky

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

PRÍKRMOVANIE

VTÁČTVA

Častý host krmidiel
– Sýkorka belasá
(*Parus caeruleus*)
Foto: Ing. R. Trnka

Príkrmovanie vtáctva je medzi verejnosťou pomerne obľúbenou činnosťou. V niektorých krajinách (napr. Veľká Británia) vznikol na tejto záľube i celý „vtáčí“ priemysel, ktorý v špeciálnych obchodoch ponúka krmidlá všetkých možných druhov, zmesi semien a inú potravu. Našinec je zväčša odkázaný na vlastné zdroje a fantáziu, o to väčšie je však potešenie z dobrej veci.

Vráťme sa však k zásadnej otázke: Prečo príkrmovať? Odpovede na túto otázku sa rôznia. Zástancovia príkrmovania tvrdia, že príkrmovanie pomôže vtákom prežiť tvrdšiu zimu, najmä keď oproti minulosti výrazne ubudlo dostupnej potraviny v prírode likvidáciou starých stromov, odstraňovaním burín s vhodnými semenami, likvidáciou hmyzu pesticídmi a podobne. Iní

im oponujú tým, že príkrmovaním sa zasahuje do prirodzeného kolobehu v prírode znižovaním významu prírodného výberu, vtáky privykajú na ľudí a strácajú plachosť. Napriek týmto rozporom sa všetci zhodnú v jednom a to vo význame príkrmovania pre výchovu v najširšom slova zmysle. Pozorovanie tak nádherných a pohyblivých tvorov ako sú napríklad sýkorky belasé, alebo stehlíky obyčajné počas jednotvárnejších zimných dní určite príjemne zapôsobí na každého, bez rozdielu veku a môže byť tým prepotrebným spojivkom dnešného pretechnizovaného človeka s prírodou. Príkrmovanie spojené s pozorovaním môže prispieť i k porozumeniu správania sa živočíchov sledovaním ich etologických prejavov, ako je napríklad vyjadrovanie hrozby silnejšieho jedinca sýkorky

slabším súkmeňovcom, vysoký poplašný hvizd pri objavení sa nebezpečenstva, medzidruhovej konkurencie a pod.

Ak sa teda rozhodneme príkrmovať, je dôležité, aby vtákom bola ponúkaná kvalitná potrava a neboli pri kŕmení ohrozené napr. túlavými mačkami. Vtákom ponúkame nesolenú, nekysnutú a nekorenenú potravu, ktorá nepodlieha rýchlej skaze. Pri podávaní zvyškov jedál ako napr. slanina, knedle, čerstvý chlieb môžu tieto spôsobiť problémy s trávením, kŕče až úhyn. Potrava by mala byť energeticky výdatná a chránená pred poveternostnými vplyvmi a iným znečistením. Z tohto dôvodu sa vyhotovujú rôzne druhy krmidiel od „klasického“ krmidla s lomenou striškou, cez automatické, kde sa semená samé dopĺňajú podľa spotreby až po kvetináče naplnené zmesou tukov a semien zavesené dnom hore niekde v záhrade, alebo len na vetvičky uviazané kúsky loja. V tomto smere sa medzi nekladú, len treba mať na pamäti bezpečnosť vtákov a kvalitu potraviny. Krmidlo umiestnime niekde do závetria najlepšie v blízkosti vyšších stromov alebo krov tak, aby hodujuce vtáky včas zbadali číhajúcu mačku alebo iné nebezpečenstvo. Pravidelne ho kontrolujeme, dopĺňame a čistíme od zvyškov potraviny a trusu. Potravu môžeme začať v menších dávkach podávať už v chladnejších novembrových dňoch, aby si vtáky na nový zdroj potraviny privykli, radšej v menších dávkach ale pravidelne. Semenožravé druhy, ako sú napríklad zelenky alebo strnádky obľubujú, najmä rôzne semená (slniečnicové, ľanové, makové), obilie (pozor na morenie) alebo zvyšky po mlátení. Sýkorky ale aj datle mimoto toho radi prijímajú zavesené kúsky loja. Pre hýle obyčajné alebo aj chochláče severské sú vhodné rôzne bobulovité plody ako napr. jarabina, šípka alebo vtáci zob. Drozdy majú radi aj zvyšky ovocia (jablká, hrušky). Vyššia spotreba je najmä počas mrazivých dní, alebo počas hustejšieho a mrznúceho sneženia o čom nám dajú vopred vedieť samotné vtáky zvýšenou aktivitou. Krmidlo pravidelne navštevujeme, dopĺňame a čistíme od zvyškov potraviny a trusu. Počas jarných teplejších dní sa vtáky začínajú pomaly strácať a na ponúkanú potravu začínajú lietať už len sporadicky. Vtedy kŕmenie postupne zastavíme.

A ešte niekoľko rád pre tých, ktorí majú doma záhradu a chcú pomôcť vtákom aj „prírodnou“ cestou. Skúste ponechať niekoľko m² niekde v rohu alebo popri plote bez kosenia, len tak zarásť burinami, alebo tu vysaďte vtáci zob, šípky, bazu alebo iné bobulonosné kríky alebo stromy. Taktiež môžete nechať menej kvalitné jablká, slivky alebo hrušky na strome alebo neodstráňte starú a už dutú čerešňu. Uvidíte, že vaša záhrada ožije aj počas kratších zimných dní.

Želáme vám veľa zdaru pri výrobe krmidiel a veľa potešenia pri pozorovaní vašich stravníkov a ak budete mať chuť, môžete nám napísať aj vaše zážitky, skúsenosti alebo odporúčania pre ostatných na našu adresu (SOVS, Mlynské nivy 41, 821 09 Bratislava).

Miroslav DEMKO
Spoločnosť pre ochranu vtáctva na Slovensku

NENÁPADNÝ ZIMNÝ SPÁČ

V prírode poznáme viacero cicavcov, u ktorých je charakteristickým životným prejavom, alebo životnou fázou zimný spánok – hibernácia. Vyznačuje sa určitou letargiou tela, počas ktorej sú znížené všetky životné funkcie na minimum (dýchanie, srdcová činnosť, metabolizmus). K typickým a všeobecne známym hibernantom patria ježe, škrečky, sysle, svište. Čiastočne sem patrí aj jazvec a medveď hnedý, ktorí však počas hibernácie neznižujú telesnú teplotu (nepravý zimný spánok).

Menej známym a v prírode veľmi nenápadným zimným spáčom je myšovka horská (*Sicista betulina*).

Poznávacím znakom tohto malého hlodavca je veľmi dlhý chvost oproti telu (chvost je 1,5 krát dlhší ako telo) a čier-

ny pozdĺžny pás na chrbte, ktorý sa ťahá až ku koreňu chvosta.

Prírodným biotopom myšovky sú vegetáciou porastené vlhké biotopy. U nás žije v horských polohách na vlhkých miestach, na rašeliniskách i v porastoch kosodreviny a na brehoch horských potokov. Zvlášť obľubuje brezové lesy (odtiaľ je nemecký názov Birkenmaus – brezová myš).

V strednej Európe patrí k vzácnym druhom. U nás sa zachovala ako glaciálny relikv. Početnejšie nálezy sú z Vysokých Tatier, Nízkych Tatier, Veľkej a Malej Fatry a z Kysuckých a Oravských Beskyd. Zdá sa však, že nie tak vzácna ako sa skôr usudzovalo. Hlavnou príčinou nedostatočného poznania jej rozšírenia a početnosti v konkrétnych oblastiach je proble-

matika dokumentácie tohto druhu. Myšovku horskú je totiž veľmi ťažké odchytiť štandardnými metódami. Tieto tvrdenia potvrdzujú aj skutočnosti, že veľká časť myšoviek pochádza z necielených zberov z pascí pri výskume iných živočíšnych skupín. V tomto smere je veľmi zaujímavá história jej „objavenia“ u nás. Najprv bola známa len z výrzkov sov a až v polovici minulého storočia sa intenzívnym prieskumom drobných cicavcov postupne dokázala jej prítomnosť na severozápade a strednom Slovensku. Posledné prieskumy cicavcov potvrdzujú častý výskyt myšoviek na rašeliniskách (Orava).

Myšovka je veľmi čulé zvieraťko, pohybujúce sa často skákaním. V Beňadove na Orave, kde sa vyskytuje na neďalekom rašelinisku, ju volajú jednoducho „skáková myš“. Vďaka dlhé-

OCHRANA ŽIVEJ PRÍRODY – ŽIVOČÍCHY

mu chvostu s veľkou istotou loží v hustej vegetácii. Aktívna je najmä za šera a v noci. Myšovka horská je všežravá. Živí sa semenami a plodmi, zo živočíchov najmä hmyzom, mäkkýšmi a dážďovkami.

Celková vzácnosť tohto hlodavca sa pripisuje pomerne slabému rozmnožovaciemu potenciálu myšovky. Samice rodia prevážne 4–5 mláďat a to len raz za rok. Mláďatá pohlavne dospievajú až po prezimovaní, pričom prvú zimu preživa len asi 50 % populácie, druhú zimu len 10 %. Celkovo má samica pri svojom maximálnom veku 3 roky len dva vrhy za život.

Pred prichádzajúcou zimou si myšovka horská vyhrabáva v zemi diery (nory), kde upadá do zimného spánku, znižujúc tak svoju teplotu na 7 °C. Zimný spánok myšovky trvá u nás asi 7 mesiacov. Do letargie upadá asi pri vonkajšej teplote 10 °C v polovici októbra a na jar, v polovici apríla sa prebúdzajú pri teplotách nad 5 °C. Koncom leta a na jeseň si ukladá podkožný tuk, z ktorého potom cez zimu čerpá energiu.

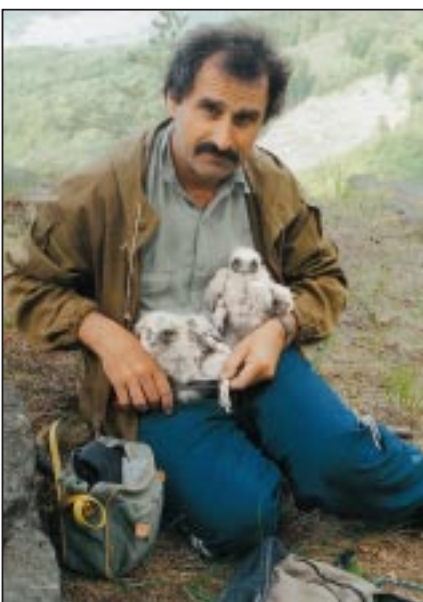
Myšovky horské patria medzi zaujímavé a vzácné živočíchy našej prírody. Zaslúhujú si našu pozornosť a ochranu. Ak sa budeme v zime prechádzať po slovenských horách, napríklad na Písku či Babej hore v Oravských Beskydách, spomeňme si, že tu kdesi hlboko pod vrstvou snehu a zeme tiež spí aj tento milý, nenápadný obyvateľ našej prírody.

Ing. Róbert TRNKA
Foto: autor

Nápadným poznávacím znakom myšovky vrchovskej je úzky čierny pás na chrbte, tiahnuci sa od hlavy až po koniec chvosta

PRVÉ VTÁKY SLOVENSKÝMI KRÚŽKAMI OKRÚŽKOVANÉ

Výrobca prvých oficiálnych slovenských krúžkov Ladislav Šnírer pri krúžkovaní sokolov sťahovavých

Stalo sa to dňa 12. mája 2001, kedy na území CHKO Ponitrie výrobca prvých oficiálnych slovenských krúžkov Ladislav Šnírer z Partizánskeho (dobrovoľný spolupracovník Správy CHKO Ponitrie) okružkoval prvé dva vtáky slovenskými krúžkami vlastnej výroby. Jednalo sa o mláďatá sokola sťahovavého a krúžky nesú logo N. MUSEUM BRATISLAVA, SLOVAKIA, D-001 a D-002. Vtáky boli okružkované za prítomnosti autora článku (ako zástupcu S-CHKO Ponitrie), ďalej boli prítomní B. Beniska a I. Mišík (strážcovia hniezda), M. Mitaš – sponzor výroby prvých slovenských krúžkov a Z. Bayer, dobrovoľný ochranca prírody. O tejto historicky významnej udalosti boli okamžite informovaní RNDr. B. Matoušek CSc., ako zástupca SNM Bratislava a RNDr. A. Trnka PhD., ako predseda Slovenskej ornitologickej spoločnosti, prostredníctvom internetu.

Ale ako sa to vlastne všetko zbehlo? Keď v roku 1983 vznikla Slovenská ornitologická spoločnosť, takmer všetci krúžkovatelia očakávali aj vznik slovenskej krúžkovacej stanice a tešili sa, že čoskoro budú krúžkovať slovenskými krúžkami. Na tlak viacerých krúžkovateľov sa však až dňa 30. 10. 1996 s poverením RNDr. B. Matouška CSc., v tom čase riaditeľa Prírodovedného múzea SNM Bratislava, uskutočnilo prvé pracovné stretnutie v Tribečskom múzeu v Topoľčanoch, zamerané na zriadenie Krúžkovacej stanice pri SNM Bratislava. Oslovení boli viacerí poprední slovenskí krúžkovatelia a jednania sa zúčastnili: za SNM Bratislava Mgr. J. Svetlík, za krúžkovateľov Ing. J. Korňan, RNDr. S. Harvančík, RNDr. D. Karaska, B. Murin a L. Šnírer. Hlavným bodom programu bola výroba razníc, určenie loga, typov krúžkov, rozmerov, materiálu atď. Návrh razníc bol získaný od pána Václava Janáka z Českej republiky, s ktorým sa počítalo aj pri výrobe slovenských krúžkov. L. Šnírer na základe údajov od pána Janáka vypracoval nákrety razníc a zabezpečil ich výrobu. Výrobu 5 ks razníc v sume 18 000 Sk financovalo Slovenské národné múzeum Bratislava. Raznice boli odovzdané do SNM 15. 3. 1997, žiaľ, finančné prostriedky na výrobu krúžkov sa už nepodarilo zadovážiť a raznice zostali uložené v múzeu.

Ladislav Šnírer v súčasnosti vyrába prvých 6 väčších typov krúžkov, zatiaľ na vlastné náklady, za spolupráce sponzorov (nákup hliníkových plechov). Od 12. mája t. r. ich postupne rozosiela krúžkovateľom. Doteraz bolo rozoslaných asi 2000 ks krúžkov a len pre ilustráciu – okružkovaných bolo napr. 40 orlov kráľovských, 10 orlov skalných, 80 bocianov bielych, vyše 100 labutí veľkých, sokoly rárohy, sokoly sťahovavé, orly kriľavé, volavky popolavé.

Vytlačené sú krúžkovacie zoznamy, pokyny pre krúžkovateľov a prakticky všetky potrebné materiály. Bola zaslaná prihláška do EURING-u. Pripravuje sa evidencia

a spracovávanie údajov počítačovou formou na Trnavskej univerzite, čo zabezpečuje RNDr. A. Trnka PhD. Štátna ochrana prírody SR prispela sumou 120 000 Sk na zabezpečenie výroby malých typov krúžkov z Poľska, v rámci úlohy z Akčného plánu – Štúdium a monitoring významných druhov a populácií, výroba malých typov krúžkov sa črtá aj na Slovensku – v Prešove. Myslím, že všetko je na dobrej ceste, len treba veriť a vydržať. Tohto roku už vyletelo z hniezd niekoľko stoviek vtákov, zväčša dravcov, so slovenskými krúžkami. Verme, že na rok už to budú tisíce – aj vďaka pričineniu Štátnej ochrany prírody Slovenskej republiky.

RNDr. Stanislav HARVANČÍK
Správa CHKO Ponitrie
Foto: autor

Mláďatá sokola sťahovavého – prvé vtáky okružkované slovenskými krúžkami (CHKO Ponitrie, 12. 5. 2001)

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

MALÉ KARPATY KONEČNE VYHLÁSENÉ

Scenéricky pôsobivá PR Orlie skaly

Najvyšší vrch Malých Karpát – NPR Záruby so zakrsným bukovým porastom

Chránená krajinná oblasť Malé Karpaty bola vyhlásená za chránenú ešte v zmysle starého zákona o ochrane prírody č. 1/1955 Zb. z., v roku 1976. Po 25 rokoch činnosti a uplatňovania ochranných podmienok vznikla potreba (tak ako postupne u všetkých ostatných veľkoplošných chránených území) upraviť hranice podľa uplynulého vývoja a v súlade s novým zákonom NR SR č. 287/94 Z. z. o ochrane prírody a krajiny (ďalej len zákon).

Nová vyhláška znížila celkovú výmeru CHKO o 894 ha na dnešných 64 610 ha. Uvedených 894 ha predstavujú okrajové časti ornej pôdy, záhradkárske osady, plochy v blízkosti sídiel, intenzívne hospodársky využívané alebo rozširujúce sa intravilány. Najmä v prípade Bratislavy, od r. 1976 vznikli nové sídliská, ktorých existencia na území CHKO bola legislatívne neudržateľná.

Z celkovej uvedenej plochy lesy zaberajú 89 %, poľnohospodárska pôda 7 %, ostatné plochy 2 % a iné 2 %. Nachádza sa tu 8 národných prírodných rezervácií, 2 národné prírodné pamiatky, 23 prírodných rezervácií a 12 prírodných pamiatok.

Na prvý pohľad jednoduchý problém, v skutočnosti v prípade Malých Karpát, takmer neriešiteľný štvorročný proces. Teoreticky by sa mal len vykonať nový popis hraníc, nové plošné tabuľky podľa aktuálnych vlastníckych vzťahov, návrh vyhlášky a stručná dôvodová správa, teda proces, ktorý musí byť zvládnutý za pár mesiacov. Že v prípade Malých Karpát sa tak nestalo, nech slúži ako výstraha pre inováciu spresňovania pre ostatné veľkoplošné chránené územia.

V úvode je potrebné ešte zdôrazniť, že pred Malými Karpatami sme pristúpili k spresňovaniu CHKO Vihorlat, Národného parku Nízke Tatry a v procese vyhlasovania nenastal žiadny problém. V čom bola teda príčina?

Malé Karpaty sa z časti nachádzajú na území hlavného mesta Slovenska, ide o lukratívne pozemky z rôznych hľadísk a dôvodov. O tom, že aj rôzne mimovládne organizácie ochrany prírody môžu mať svoje vlastné záujmy a lobbistické

zospupenia, sme sa však v praxi mohli presvedčiť po prvýkrát.

Celá kauza štátna ochrana prírody versus mimovládne organizácie ochrany prírody vznikla v roku 1997, keď Ministerstvo životného prostredia SR, už po schválení návrhu vyhlášky v operatívnej porade ministra poslalo materiál na medzirezortné prerokovanie nielen dotknutým povinným orgánom, ale iniciatívne aj niektorým mimovládnym organizáciám ochrany prírody. Tieto sa rovnako iniciatívne chopili príležitosti s opačným zámerom než urobila odborná organizácia ochrany prírody: teda nie vypustiť z CHKO okrajové plevelné lokality, ale pripojiť k CHKO čo najviac územia. V prípade Bratislavy došlo k úplne absurdnej situácii – do CHKO požadovali doplniť časť vlastného intravilánu hlavného mesta s obytnými domami, prielukami medzi panelákovými sídliskami, záhradkárske osady, zoologickú záhradu, krematórium, park SNP v Karlovej Vsi, plánovaný diaľničný navádzač a podobné pre kategóriu chránenej krajiny oblasti naprosto neprijateľné urbanistické súbory. Do očí priťom bili úzkoprsné záujmy lokálnych „tiežochranárov“. Obyvatelia Líščieho údolia sa napr. obávali, aby v rámci výstavby neprišli o svoje domy a záhradky a tak sa z nich stali ochrancovia a podpisovali petície, aby sa z ich ulice stala chránená krajinná oblasť, nevedomajúc si, že o výstavbe v intraviláne nerozhoduje ochrana prírody, ale územný plán a stavebný úrad.

Odbor ochrany prírody a krajiny ministerstva samozrejme stál za projektom svojej odbornej organizácie ochrany prírody, pretože nemal dôvod nedôverovať odborným pracovníkom, ktorí dlhoročne pracovali s projektovaním veľkoplošných chránených území. Problém bol však v tom, že na základe iniciatív mimovládnych organizácií sa pristúpilo k novému prerokovaniu celého projektu, musel sa dať spracovať alternatívny projekt s novými hranicami, novými plošnými tabuľkami a novými vlastníckymi pozemkami. A čo je najdôležitejšie a časovo najnáročnejšie – vyjadrenia nových vlastníkov, (hoci prostredníctvom

mestských zastupiteľstiev) – sa ťahalo až do roku 2000.

Autor tohto príspevku poukázal na tieto neopodstatnené a neodborné požiadavky v samostatnom článku v časopise *Enviromagazín* č. 4/1999 pod názvom Bratislavská Šitina precedensom? Išlo o to, že táto lokalita v intraviláne hlavného mesta, obkolesená panelákovými sídliskami bez akejkoľvek územnej kontinuity s územím chránenej krajiny oblasti, sa mala stať jej súčasťou. Vytvorili by sme takto na Slovensku bezdôvodný a neodborný precedens na základe čoho by napríklad zajtra mohli aktivisti v Banskej Bystrici požadovať, aby sa park pri pomníku SNP stal súčasťou Národného parku Nízke Tatry. Na územnú ochranu takýchto lokalít máme inú legislatívu. Aj keď je chránená krajinná oblasť len v druhom stupni ochrany, predsa len musí mať (a v zmysle zákona aj má) určité nárokové kritériá, ktoré nemožno obísť. Už v spomínanom príspevku som sa pýtal, ako by sme mohli porovnávať kvalitu tejto kategórie napr. CHKO Veľká Fatra s kvalitou tej istej kategórie medzi bratislavskými panelákmi. Nemožno predsa devalvovať kategóriu chránenej krajiny oblasti. Na druhej strane vôbec nevyužívame inštitút prvého stupňa ochrany. Ak by sme využívali daný zákon a ochranné podmienky 1. stupňa ochrany, tak k uvedenému sporu vôbec nemuselo dôjsť.

Napokon, zdanlivo neriešiteľný problém nevyriešilo ministerstvo, ale obecné zastupiteľstvá jednotlivých mestských častí hlavného mesta, ktoré unissono odmietli alternatívny návrh mimovládnych organizácií a jednoznačne podporili projekt odbornej organizácie vtedajšej Slovenskej agentúry životného prostredia, Správy Chránenej krajiny oblasti Malé Karpaty. Táto verzia, (pôvodná, z roku 1997) bola opätovne oprávnená a schválená v roku 2000 v operatívnej porade ministra a následne schválená v medzirezortnom pripomienkovom konaní i v Stálej pracovnej komisii Legislatívnej rady vlády SR pre správne právo s účinnosťou od 1. mája 2001.

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

Aby som bol objektívny, treba ešte dodať, že okrem mimovládnych organizácií tento proces zdržalo aj Ministerstvo obrany SR, ktoré má na území CHKO svoj výcvikový priestor Turecký vrch. V tomto prípade to však bolo obrátené garde. MO SR trvalo na jeho vylúčení z CHKO. Napriek tomu, že tento vojenský priestor je na území CHKO už plných 25 rokov a nikdy nenastali žiadne konfliktné situácie s vojakmi, MO SR z neznalosti ochranných podmienok v 2. stupni ochrany nechcelo súhlasiť s novou vyhláškou z obáv pred možnými obmedzeniami zo strany ochrany prírody. Pritom § 13, písm. n) zákona, jasne ustanovuje, že súhlas orgánu ochrany prírody sa vyžaduje len na územie mimo areálov určených na vykonávanie branneho výcviku a prevádzku zariadení slúžiacich na obranu a bezpečnosť štátu. Len realita skutočnosti, že ak MO SR k návrhu tejto vyhlášky nedá kladné stanovisko, tak ostane v platnosti stará, v ktorej Turecký vrch tak či onak sa nachádza v CHKO, zapríčinila, že súhlas napokon dali.

Čo z tejto štvorročnej zbytočnej anabázy vyplýva?

Ak potichu prehladneme časovú stratu 4 rokov, nemôžeme prehliadnuť zbytočnú prácu projekčných odborných pracovníkov, zbytočné nekonečné rokovania pracovníkov ministerstva s mimovládnymi organizáciami s hrbami popísaného papiera, zbytočné zapojenie mestských častí do alternatívneho posudzovania, ktoré aj laik dopredu vedel ako dopadne. Inými slovami: Od projektovania prvej chránenej krajinej oblasti na Slovensku (Slovenský raj), uplynulo 48 rokov. Od toho času – doby Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, sa síce zmenilo všeličo, ale odborná úroveň pracovníkov slovenskej ochrany prírody je stále na vysokej úrovni a len so zmiešanými pocitmi prijímame misie mladučkých západných ochranárov a ich tuzemských obdivovateľov, ktorí chcú u nás usmerňovať niečo, čo je u nás už dávno objavené.

Ing. Viliam Stockmann, CSc.

Foto: autor

Skalný útvar okna na Malej Peci

KAMENNÝ MUŽÍK – priateľ či nepriateľ?

Velakrát som sa pri svojich potulkách po vysokých pohoriach sveta, ako sú Alpy, Kaukaz, Pamír či Himaláje ale aj naše Vysoké Tatry, stretol s pekne formovanou ba až umelecky stvárnenou kopou skália, nazývanou kamenný mužik. Pre mnohých horolezcov a vysokohorských turistov je na rozľahlých sutinových poliach týchto pohorí, kde chýbajú turistické značky alebo vyšľapaný turistický chodník dôležitým znamením správnosti cesty. Nehovoriac už o tom, keď sa si lueta skalnej pyramídy – kameného mužika objaví pred mnohokrát zúfalým človekom v hmle alebo za zlého počasia. Vtedy ho človek pokladá nielen za hrbu skál, ale naozaj za svojho priateľa, ktorý mu pomohol zorientovať sa v náročnom vysokohorskom teréne. Vtedy sa mu horolezec či turista i prihovori, potľapká po jeho klobúku a podakuje, že tam

trpezlivo stojí sám v čase i nečase a trpezlivo ukazuje správnu cestu.

Ano, skalný mužik je potrebný, je priateľ pri orientácii všade tam, kde nepoznajú a nemajú turistické značky a značenie. Inak je tomu však na území Nízkyh Tatier. Aj cez chát-rajúce turistické smerovníky Vás ešte vždy do bezpečia za zlého zahmleného počasia doveďe buď vydláždený alebo vyšľapaný turistický chodník, či drevené tyčové zimné značenie. No aj napriek evidentnej nepotrebnosti kamenných mužikov pri orientácii v teréne v Nízkyh Tatrách sa ich začali pred niekoľkými rokmi na tomto území rodiť celé mestá. Nevieť, asi na ich rozmnožovanie pozitívne vplyvajú globálne zmeny v atmosfére lebo rastú zo dňa na deň viac a viac. S množstvom kamenných mužikov sa môžeme stretnúť na hlavnom hrebeni Nízkyh Tatier všade tam,

kde je dostatok primerane veľkej sutiny na sutinových poliach v okolí turisticky značkovaných chodníkov. A tak sa s týmito nechcenými umeleckými dielami stretávame v oblasti Chabenca, Derešov, Chopku a už aj na najvyššom vrchole Nízkyh Tatier – Ďumbieri.

Táto „stavebná činnosť“ je žiaľ mnohými návštevníkmi národného parku bagatelizovaná. Aj po upozorneniach pracovníkov – strážcov NAPANT, nevidia vo svojej činnosti nič zlé. „Však sme poukladali len zopár kameňov na kôpku“, znie veľakrát ich odpoveď. Neuvedomujú si, že ako stavebný priestor im slúži územie s unikátnymi tzv. alpskými a arktickými pôdami, ktoré sú touto činnosťou nenávratne degradované. Tak isto sú pri stavbe kamenných mužikov ničené vyberaním kameňov aj kamenné polygóny – najznámejšia forma mrazom triedených pôd. V neposlednom rade premiestňovanie a vyberanie kameňov z lúčnych priestorov ničí okolitú vegetáciu a je iniciálnym štádiom pôdnej erózie.

Už veľakrát sa tak profesionálni strážcovia NAPANTu, ako aj členovia stráže prírody pokúsili aspoň s časťou zlikvidovať tieto nezmyselné kamenné mestá a verte, že je to robota naozaj sisyfovská, turistov „stavbárov“ je žiaľ niekoľkokrát viac a rozobranie a uloženie materiálu na pôvodné miesto trvá z jedného kamenného mužika v priemere pol hodinu!

Pred Správou NAPANT tak stojí ďalší pokus ako zabrániť rozširovaniu skalných miest – kamenných mužikov a to inštalovať na predmetné lokality informačné tabule. Dúfajme, že turisti a návštevníci národného parku pochopia tieto výzvy a nebudú ďalej stavať kamenných mužikov – nepriateľov, ale že v očiach nás všetkých skutočných priateľov hôr ostane kamenný mužik na tých lokalitách, kam patrí, tým čím už je dlhé roky – priateľom a pomocníkom v núdzi.

RNDr. Ľuboš ČILLAG
Správa NAPANT
Foto: Dan Harfánský

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

medzinárodných (cezhraničných) biosférických rezervácií.

S myšlienkou vytvorenia cezhraničnej, slovensko-poľskej biosférickej rezervácie na Babej hore sa už dlhšiu dobu pohrávajú ochrancovia prírody na oboch stranách tohto najvyššieho masívu flyšovej časti Vonkajších Západných Karpát. Hlavnú iniciatívu v tomto smere prebrali však v ostatných rokoch poľskí ochranári. A to ako na neformálnych stretnutiach tak aj v rámci viacerých, k tomuto účelu organizovaných podujatí, konferencií a pracovných seminárov.

Táto iniciatíva Poľského komitetu MAB a Babogorského národného parku je v plnej miere opodstatnená a logická. Vychádza zo skúseností poľských ochranárov a predovšetkým z potrieb komplexného, spoločného prístupu pri zabezpečovaní ochrany a trvalodržateľného využívania prírodných hodnôt pohraničných oblastí Babej hory. Ved' biosférická rezervácia Babia Góra na poľskej strane je najstaršou BR v Poľsku. Bola vyhlásená v roku 1977 na ploche 1734 ha. S rozšírením Babiohorského národného parku a v rámci nového zónovania sa výmera BR Babia Góra zvýšila na dnešných 11 792 ha. Jadrovú zónu (1 125 ha) tvorí vrcholová časť Babej hory so subalpínskymi a alpskými spoločenstvami. Nárazníková zóna je taktiež súčasťou Babiohorského národného parku, zahŕňa lesné spoločenstvá pod hornou harnicou lesa. Najväčšia, prechodná zóna (8 400 ha), je tvorená kultúrnou, poľnohospodárskou krajinou. V prechodnej zóne leží obec Lipnica wielka s 5 400 obyvateľmi.

Hlavnými dôvodmi (argumentami) pre vytvorenie medzinárodnej BR Babia Góra/Babia hora sú:

- iniciatíva Babiohorského národného parku o rozšírenie BR Babia Góra aj na slovenskú stranu,

PRIPRAVUJE SA POĽSKO-SLOVENSKÁ BIOSFÉRICKÁ RE

Pojem „biosférická rezervácia“ vznikol v roku 1974 v rámci plnenia medzivládneho programu UNESCO „Man and the Biosphere – Človek a biosféra“ (MAB). Cieľom tohto programu, ktorý bol vyhlásený v roku 1970, je „rozvinúť v rámci prírodných a socioekonomických vied základňu pre racionálne využívanie prírodných zdrojov biosféry a pre zlepšenie vzťahov medzi človekom a prírodným prostredím“. Jednoducho povedané, hlavnou úlohou v rámci programu MAB je skúmať vzťahy medzi človekom a prírodou a napomáhať trvalo udržateľnému životu a rozvoju.

Podľa prijatých kritérií sa za biosférické rezervácie vyberajú suchozemské alebo pobrežné oblasti, kde možno cielavedome uskutočňovať ochranu prírody, výskum sledujúci využívanie prírodných zdrojov, výmenu informácií v medzinárodnom meradle a výchovu odborníkov i verejnosti pre ciele ochrany prírody. Na základe smerníc Komisie MAB pre výber, každá biosférická rezervácia má obsahovať:

- reprezentatívnu ukážku hlavného biómu, ktorý je charakteristický pre príslušnú oblasť,
- ukážky výnimočných alebo ojedinelých ekosystémov, alebo rastlinných či živočíšnych populácií,
- ukážky harmonického využívania prírodných zdrojov miestnym obyvateľstvom,
- ukážky degradovanej prírody, ktorá si vyžaduje revitalizáciu.

Podľa týchto smerníc sa odporúča každú biosférickú rezerváciu členiť na jadrové územie, nárazníkovú zónu a prechodné územie.

Prvá slovenská biosférická rezervácia v zmysle uvedených odporúčaní a kritérií, CHKO Slovenský kras, vznikla v roku 1977. Štvoricu BR na Slovensku tvoria ďalej Polana (1990), Východné Karpaty (1993) a Tatry (1993). Posledne dve menované územia sú súčasťou

- doporučenie Byra MaB v Paríži o vytvorenie medzinárodnej poľsko-slovenskej BR na Babej hore,
- iniciatíva obcí „Združenia obcí Babia hora“ na slovenskej strane na základe dlhodobej spolupráce s poľskými prihraničnými obcami v oblasti využívania územia, vedy a kultúry,

Chalupárske osídlenie pod Babiou horou – prechodná zóna

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

- potreba spoločného prístupu k ochrane, monitoringu a využívaniu prírodných hodnôt Babej hory,
- existencia BR Babia Góra na polskej strane, pričom navrhované zóny BR na slovenskej strane priamo naväzujú na jednotlivé zóny BR z polskej strany.

V rámci prípravnej fázy a zvažovania realizácie myšlienky medzinárodnej BR Babia Góra/Babia hora je osobitne významná a nepodceniteľná iniciatíva a záujem slovenských obcí ležiacich pod Babiou horou o jej vytvorenie. Je to skutočne (aspoň u nás) výnimočné, aby sami zástupcovia obcí iniciovali vytvorenie biosférickej rezervácie na svojom území. Čo viedlo starostov obcí a zástupcov združenia podbabiohorských obcí k takémuto postupu? Snáď je to silné ekologické povedomie ovplyvnené dobrou spolupracou so štátnou ochranou prírody, dostatočným a objektívnym výkladom o funkciách a cieľoch biosférických rezervácií ako aj dlhodobá spolupráca s prihraničnými obcami v Poľsku, ktoré sú dnes súčasťou BR Babia Góra. Nezanedbateľná je snaha oravských obcí o ochranu a využívanie prírodných hodnôt hornej Oravy pre rozvoj cestovného ruchu, poznávacej pešej i cyklistickej turistiky a agroturistiky. Starostovia obcí správne pochopili, že len zachovanie prírodných daností tohto kraja a propagácia regiónu napríklad prostredníctvom siete biosférických rezervácií im zabezpečia trvaloudržateľný rozvoj.

Navrhovaná medzinárodná biosférická rezervácia Babia Góra/Babia hora má splňať tieto špecifické ciele:

- zachovanie kontinuity prírodných hodnôt chránených území na oboch stranách štátnej hranice masívu Babia hora (Babiogórski park

Hrebeň masívu Babej hory z vrcholu (1725 m n. m.), vzadu Malá Babia hora (1514 m n. m.) – jadrová zóna

- chovanie, ďalší vývoj a stav hraničného pásma Beskyd a riek,
- jednotný (spoločný) systém spravovania územia,
- koordinácia monitoringu a trvaloudržateľného rozvoja,
- uľahčenie vzájomných, všestranných kontaktov,
- koordinácia rozvoja turistiky a využívania územia,

- rozvoj spolupráce prihraničných obcí a zvýšenie zodpovednosti za ochranu prírody v prihraničných oblastiach Babej hory

V súčasnosti existujú dva alternatívne návrhy Biosférickej rezervácie na slovenskej strane. Návrh štátnej ochrany prírody je skromnejší, počíta s celkovou výmerou 12 070, 97 hektárov. Naopak Združenie podbabiohorských obcí navrhuje do BR katastrálne územia všetkých jeho

KA REZERVÁCIA BABIA GÓRA/BABIA HORA

- narodowy a NPR Babia hora, CHKO Horná Orava),
- zachovanie krajiny štruktúry a ekosystémov pred fragmentáciou a roztrieštením,
- spracovanie spoločného programu starostlivosti a dosiahnutia spoločnej zodpovednosti za za-

- koordinácia rozvoja prihraničných regiónov Babej hory,
- možnosti získavania prostriedkov z doteraz nedostupných zdrojov,
- spoločná ochrana kultúrneho a historického dedičstva,

Siheľniansky hrádok, pohľad do doliny Plštenica – nárazníková zóna

obcí, čím by výmera BR dosiahla 20 209,91 hektárov.

Vymedzenie jadrovej i nárazníkovej zóny sú v oboch návrhoch rovnaké.

Jadrové územie predstavuje Národná prírodná rezervácia Babia hora a Prírodná rezervácia Tisovnica:

- výmera 541,95 ha (4,48 % z celkovej výmery BR),
- nadmorská výška 1110 m – 1725 m (Babia hora) a 745 m (Tisovnica),
- horské prírodné lesy smrekového vegetačného stupňa, subalpínske a alpínske spoločenstvá flyšového pásma, lesné rašelinisko vrchoviskového typu.

Nárazníková zóna predstavuje ihličnaté (smrekové) a v menšej miere zmiešané porasty a lesné rašeliniská (súčasť CHKO Horná Orava):

- výmera 4866,08 ha (40,3 % z celkovej výmery BR),
- nadmorská výška 780–1380 m,
- lesné spoločenstvá horských smrečín a rašelininné spoločenstvá.

Záverom snáď možno vysloviť už len presvedčenie, že ochrana prírody efektívne využije iniciatívu a ponuku nielen poľských ochranárov, ale predovšetkým obcí pod Babiou horou na spoluprácu pri ochrane a zabezpečovaní trvaloudržateľného využívania prírodných hodnôt tohto, Hviezdoslavom opisovaného i milovníkmi prírody a miestnymi obyvateľmi – goralmi obdivovaného a uctievaného klenotu našej prírody.

Ing. Róbert TRNKA
Foto: autor

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

NAJ v Národnom parku Slovenský raj

Pieskovcová jaskyňa – 350 kubikový paleogénny monolit starý 60 mil. rokov so spoluobjaviteľom Ing. Jánom Tulisom
Foto: RNDr. Ladislav Novotný

- Národný park Slovenský raj je **jediný** zo 7 národných parkov (aj 16 chránených krajinných oblastí) Slovenska, ktorého meno nie je odvodené od geografického názvu regiónu, v ktorom sa rozprestiera; **tajomnosť, krásy a história vývoja krajiny** stvorili fenomén – **Genius loci**, ktorý prevážil nad geografickými názvami, ktoré sú po ruke, ako napr.: Terra Lethon, Letanovské skaly, Hrabušické rokle, Vernársko-hnilecké vrchy, Stratenská hornatina, Spišsko-gemerský kras, Havranie vrchy...
- Tradiuje sa, že menom **RAJ** nazvali prvýkrát kartuziánski mníši svoj kláštor na Skale útočiska – dnešnom Kláštorisku, keď ho po 200-ročnom pôsobení v roku 1543 opúšťali; pomenovanie **SLOVENSKÝ RAJ** bolo prvýkrát použité pred **80 rokmi** v časopise Krásy Slovenska č. 2–3/1921,
- Územie Slovenského raja sa začalo chrániť od 21. 8. 1964 ako **1. slovenská chránená krajinná oblasť** (CHKO Slovenský raj) v bývalej CSR; od 1. 4. 1988 je Národným parkom Slovenský raj (SRNAP), ktorý je od r. 1994 zaradený do európskej siete EECONET a v národnej sieti NECONET je vedený ako biocentrum nadregionálneho významu GNÚSES; je **jediný kandidát siete** najlepšie manažovaných chránených území Európy **PAN-Parks** zo Slovenska (jeden z dvoch NP zo Strednej Európy a zo 6 NP Európy vybraných spomedzi 30 európskych NP),
- Prvá ochrana prírody v Slovenskom raji: už v r. **1890** zriadená prísna jelenia rezervácia na ploche 11,6 km² (Stratená, Veľký a Malý Sokol a Glac),
- Najstaršia mimovládna ochranná organizácia pôsobiaca v Slovenskom raji a doposiaľ úspešne fungujúca: **Speleologický klub Slovenský**

raj Slovenskej speleologickej spoločnosti založený r. 1964, so sídlom na Správe SRNAPu (Letná 53, Sp. N. Ves),

- Najvyššie položeným miestom SRNAPu je **Predná hoľa**: 1 545 m n. m.,
- Najnižšie položeným miestom SRNAPu je hladina **Hornádu pri Smižanskej Maši**: 470 m n. m.,
- Najzaujímavejšie javy: **zvrät pásien v roklinách** – vertikálna klimatická a biotická inverzia a rozsiahle **reliktné vápencové smrekovcové boriny** viazané na strmé svahy a bralá,
- Najstaršie rezervácie sú **NPR Vernárska tiesňava** (82,94 ha) a **PR Mokrá** (60,2 ha) vyhlásené už v r. 1966 ako ŠPR,
- Naväčšou rezerváciou je **NPR Kysel'** s výmerou 949,97 ha s roklinou Sokolia dolina,
- Najvyššia koncentrácia roklín v Karpatском oblúku: **4,4 rokl./10 km²**,
- Najrozsiahlejšia zachovalá krasová planina: **Glac**, v okrajových svahoch ktorej sú vodou vyrodované najatraktívnejšie tiesňavy Slovenského raja,
- Najdlhšou a najmohutnejšou roklinou je roklina **Veľký Sokol**: dĺžka 4,5 km a hĺbka 300 m, celá NPR Sokol má dovedna viac než 50 jaskýň,
- Najkratšou a jedinou sprístupnenou roklinou obrátenou na juh je **Zejmarská roklina**: 0,8 km,
- Najdlhší kaňon je **Prielom Hornádu**: 11,7 km od Hrdla Hornádu na Podlesku pri Hrabušiciach po most pri Smižanskej Maši, má aj najvyššiu druhovú diverzitu (460 druhov vyšších rastlín),
- Najvyšší vodopád je **Závojový vodopád** v Sokolej doline: **70 m**,
- Najvyššia koncentrácia jaskýň na Slovensku: **1,8 jaskýň/km²**; v SRNAPe r. 2001 evidovaný celkový počet viac ako 350 jaskýň, 4 priepasti a 131 závrťov (v SR: 4 234 jaskýň a priepastí),

- Najväčší jaskynný priestor na Slovensku je **Rozprávkový dom** v SPD–NPP Stratenská jaskyňa: plocha 9 040 m², objem 79 017 m³,
- Najväčšia ľadová jaskyňa na Slovensku a z najvýznamnejších jaskýň Karpát najnižšie položená ľadová jaskyňa je SPD–NPP **Dobšinská ľadová jaskyňa**: plocha ľadu 9 722 m², objem 110 132 m³, hrúbka 26,5 m; objavená 1870, sprístupnená r. 1871, prvá elektricky osvetlená jaskyňa na svete r. 1881, 1. koncert na podzemnom ľadovci na svete vo Veľkej sieni na počesť návštevy Karola Ľudovíta Habsburského v r. 1890,
- Najstaršia jaskyňa SRNAPu je **Skálne okno** a **Pieskovcová jaskyňa** pod Čiernym vrchom v NPR Piesky uchováajúce 60 mil. rokov starý paleogénny monolit s objemom 350 m³,
- Jediná lokalita Svetového prírodného dedičstva v NP Slovenska: SPD–NPP Dobšinská ľadová jaskyňa, NPP Stratenská jaskyňa a PP Psie diery s celkovou dĺžkou 21 737 m a hĺbkou 194 m v **jaskynnom komplexe Duča** (Cairns 2000), stalagmitové jazero o ploche 320 m²,
- Najvyššiu biodiverzitu Európy majú **Kopanecské lúky**: 75 druhov vyšších cievnatých rastlín/m²,
- Entomologicky najdôkladnejšie preskúmané územie Slovenska: **2 177** druhov motýľov, z toho 27 endemitov nachádzajúcich sa len v SRNAPe a 2 celosvetovo novoobjavených,
- Najvyššia koncentrácia motýľov na Slovensku: **6,06 druhov/km²** zásluhou výskumných prác spišskonovoveského **prof. Andreja Reipricha** (nar. 31. 7. 1912 v Dobšinej); (v SR: 3 524 druhov, koncentrácia 0,06 dr./km²),
- SRNAP je 5. floristicky najbohatšia oblasť Slovenska: 930 druhov vyšších rastlín,
- Najmenší cicavec: piskor malý (*Sorex minutus*, 6 cm, 2–7 g), najväčší dravec: medveď hnedý (*Ursus arctos*, 260 kg, 8–14 ex.), najmenší vták: králik zlatohlavý (*Regulus regulus*, 9 cm, 7 g), najväčší vták: orol skalný (*Aquila chrysaetos*, 4 hniezdacie páry), najkrajšie dravce: mačka divá (*Felis silvestris*) a rys ostrovid (*Lynx lynx*), populácia výdru (*Lutra lutra*, 6–10 ex.), populácia vlka dravého (*Canis lupus*, 2 sorky, 12–18 ex.), najkontrovernejší živočích: kamzik vrchovský alpský (*Rupicapra rupicapra*) z umelo vysadených 6 ex. v r. 1963 dnes žije v SRNAPe cca 80 jedincov nepôvodného alpského druhu ničiacich pôvodné rastlinné biotopy; **najväčšia kolónia netopiera fúzatého a Brandtovho v Európe** (*Myotis mystacinus/brandti*) zimujúcich v SPD–NPP Dobšinská ľadová jaskyňa (celkovo 12 druhov),

Jaskyňa Skálne okno Foto: RNDr. Ladislav Novotný

CHRÁNENÉ ÚZEMIA

- **Pieskovcový lom Ďurkovec** pri Spišských Tomášovciach je paleontologická lokalita s nálezmi fosílií spred 45 mil. rokov z treťohorného mora **TETHYS** hlbokého do 200 m,
- Najstaršie osídlenie v SRNAPe: **Smižanské Hradisko** (neolit – mladšia doba kamenná, cca 5 000 r. pr. Kr.); najstarší nález nástrojov neandertálskeho človeka (paleolit, medzifadová doba riss/würm) zaliatych v travertínoch spodnej terasy Hincavy pri PP Hranovnické pleso – cca 70 000 rokov staré,
- Najbohatšia zbierka stredovekých kachlíc v Európe: sa postupne našla pri prácach na archeologickom prieskume vedenom od r. 1983 doc. M. Slivkom za podpory MVO Strom života na **Kláštorsku** v srdci SRNAPu, kde bol po tatárskej pohrome r. 1241 na mieste nazvanom **Skala útočiska** (*Lapis refugii*) obohanom 1,5 km dlhým obranným valom založený 19. 12. 1298 **kláštor kartuziánov**, najtvrdšej rehole (jediná rehole, ktorá nebola nikdy reformovaná) a trval

- od r. 1307 do r. 1543 kedy sa kartuziáni presťahovali do Červeného Kláštora (teraz PIENAP),
- Dodnes zachované miestne názvy dokumentujúce prechod z pohanského ku kresťanskému rítu: **Sovia Skala** (552 m n. m.), **Matka Božia** (905,8 m n. m.), **Medvedia Hlava** (903 m n. m.),
- Najväčší nález kostí pravekého jaskynného medveda **Ursus spelaeus**: v 487 m dlhej, verejnosti neprístupnej NPP Medvedej jaskyni (15 490 až 17 530 rokov staré, objavená r. 1952),
- Najväčšia vodná plocha je umelá VN **Palčman-ská Maša** (85 ha), z ktorej je prevod vody Hnilca do povodia rieky Slanej k PVE; v území sú zachované 3 tajchy: Klauzy, Blajzloch a Hanzjakubová,
- Najdlhší cestný tunel (aj v NP Slovenska) je v Stratenskej doline (NPR Stratená, 300 m dlhý),
- Najväčšia dedina v Slovenskej republike: **Smižany** 7 147 obyv.,
- Najčlenejšia dedina: **Mlynky**, ktoré vznikli zlúčením 6 baníckych osád patriacich Sp. N. Vsi –

- Biele Vody, Havrania Dolina, Mlynky, Palčman-ská Maša, Rakovec a Sykavka,
- Najväčšia populácia Rómov v NP Slovenska: cca **7 000** Rómov v ochrannom pásme SRNAPu,
- Najvyššia hustota turistických značených chodníkov v NP Slovenska: hustota **1,1 TZCH/km²**, viac než 300 km TZCH, 100 km z nich vedených exponovaným horským a roklínovým terénom (stupeň horolezeckej obťažnosti 2–3), mnohé staršie ako 40 rokov,
- Najnavštevovanejšie miesta: SPD–NPP **Dobšinská ľadová jaskyňa** (cca 85 000 návš./r. 2000) a **Tomášovský výhľad** – NPR Prielom Hornádu,
- Najnavštevovanejšia roklina je NPR **Suchá Bela** (v lete viac ako 1000 návšev./deň),
- Najničivejší lesný požiar v prírodnej rezervácii: pred **25** rokmi, od 17. 7. 1976 zhořelo za 5 dní 29,22 ha prirodzeného lesa v NPR Kysel,
- Najväčší lesný požiar na území NP Slovenska sa odohral na jeseň roku **2000** v NPR Tri Kopce a na **lokalite kó. Krompla**: na ploche 80 ha.

SNY SI TREBA PLNÍŤ

Prvý akt posvätnéj úcty, keď človeka očarila krásna či zázrak prírody, znamenal prvú duchovnú skúsenosť.
(H. Skolimowski, poľský ekofilozof)

V dňoch 8.–16. 11. 2001 sa konal v Národnom parku Slovenský raj **Prvý medzinárodný maliarsky plenér** pod názvom **Slovenský raj 2001**. Zorganizovala ho na svojej Terénnej stanici Dedinky Správa Národného parku Slovenský raj (SRNAP) v spolupráci s Galériou umelcov Spiša (GUS) Spišská Nová Ves za účasti umelcov z krajín Visegrádskej 4-ky. Pozvanie prijali akademickí maliari: Alžbieta Halaša-Swiś a Leon Michna (Poľsko), Kormós Éva a Molnár Irén (z Maďarska) a zo Slovenska Jozef Haščák, Marián Hennel a Viliam Pírchala (priatelia z Čiech sa na poslednú chvíľu ospravedlnili). Plenér bol ukončený v GUS vernisážou výstavy vytvorených diel, kurátorkou ktorej bola Jitka Haaková. Časť z vystavených obrazov postupne vytvorí základy Galérie Slovenského raja.

Čo viedlo GUS a SRNAP, že splnili sen jedného z účastníkov plenéru – M. Hennela? Genius loci územia, ktorý sa odráža v jeho netypickom zemepisnom názve? Ano, aj. Traduje sa, že meno **RAJ** vyslovili prvýkrát kartuziánski mníši, keď v roku 1543, po 200-ročnom pôsobení na Skale útočiska, opúšťali svoj kláštor na terajšom Kláštorsku. Pomenovanie **SLOVENSKÝ RAJ** bolo prvýkrát použité pred 80 rokmi v časopise Krásy Slovenska č. 2–3/1921 a vzišlo z radov turistov milujúcich prírodu združených v Sládkovičovom študentskom samovzdelávacom krúžku na Železničarskom chlapčenskom internáte v Spišskej Novej Vsi. Priatelia prírody a obdivovatelia jej krás organizovaní v Klube čl. turistov v Spišskej Novej Vsi dali vtedy aj prvý popud k boju za záchranu krás Slovenského raja a proti nelútostnému odstreľovaniu brál dynamitom a zasypávaníu vodopádov v jeho roklinách pre dopravu dreva z rozsiahlych holorubných ťažieb.

Sen milovníkov prírody a prírodovedcov o ochrane prírody a vyhlásení národného parku v Slovenskom raji má však veľmi dlhú cestu k realite... Územie Slovenského raja sa začalo chrániť až od 21. 8. 1964 ako 1. slovenská chránená krajinná oblasť (CHKO Slovenský raj) v bývalej ČSR; až od 1. 4. 1988 je Národným parkom Slovenský raj, ktorý je dnes **jediným kandidátom siete** najlepšie manažovaných chránených území Európy **PAN-Parks** vo Slovensku vybraný spo medzi 30 európskych národných parkov (NP).

V našom národnom parku sa však doteraz hospodári podľa Lesného zákona – a dejú sa v ňom aj iné, nelegálne, aktivity – v rozpore so Zákonom o ochrane prírody a krajiny. Toho roku je tomu **25 rokov** od pustoši-

Leon Michna, Alžbieta Halaša-Swiś a Jozef Haščák pred obrazmi J. Haščáka

vého požiaru v najväčšej prírodnej rezervácii **Kysel** na ploche 29,22 ha. Doposiaľ je nebezpečné do nej chodiť... Túto jeseň uplynul **rok od najväčšieho požiaru v NP Slovenska**, ktorý postihol celkovo 80 ha prevažne vzácnych reliktných vápencových borín v **Národnej prírodnej rezervácii Tri kopce** pod kótou Krompla. 4. mája toho roku znovu horelo pri Prírodnej rezervácii Kocúrová. Únosnosť krajiny má svoje hranice, ktoré sme už dosiahli.

Boj dobra so zlom, krásy s nezodpovednosťou, pokračuje. Prvý medzinárodný maliarsky plenér **Slovenský raj 2001** nemal za cieľ omieľať slovo **zviditeľnenie** Slovenska; chceli sme ním pripomenúť protirečivé poslanstvo jubilej. Jeho leitmotívom však bola aj snaha **podakovať** – prostredníctvom maliarov – krajinám Visegrádskej 4-ky: Česku, Maďarsku a Poľsku za pomoc vtulníkmi pri hasení požiaru na Krompli.

Kľúčovým slovom tohoročného plenéru je teda **vďačnosť**. Vďaka patrí tým, ktorí vidia a umožňujú vidieť krásu iným – teda aj všetkým na plenéri tvoriacim umelcom a nemalému počtu sponzorov plenéru. Pretože to, čo považujeme za krásne, to neničíme. To zaiste myslel F. M. Dostojevskij, keď riekol, že **Krása spasí svet**.

Zasiali sme ojedinelú tradíciu trienále Medzinárodných maliarskych plenérov v Národnom parku Slovenský raj. Snáď raz z nej vyrastie na Dedinkách medzinárodná maliarska kolónia, akýsi vidielky Montmartre, zasobujúci Galériu Slovenského raja obrazmi z jeho prírody.

Verím, že len takéto aktivity splnia sen milovníkov prírody, že zo Slovenského raja raz bude národný park v zmysle poslania národných parkov definovaného Svetovou úniou ochrany prírody (IUCN):

„Národný park je pomerne veľká, vynikajúca prírodná oblasť, ktorú spravuje národné uznávaný ústredný orgán za účelom ochrany ekologickej integrity jedného alebo viacerých ekosystémov pre túto a budúce generácie, smerom k úplnému vylúčeniu hospodárskeho využitia či intenzívnej hospodárskej činnosti a s cieľom poskytnúť základňu pre duchovné, vedecké, výchovné a regulované turistické využitie.“

Verím, že úcta k životu a láska k všetkým živým tvorom podnecovaná krásou prírody spasí náš svet. Verím, že zo Slovenského raja bude raz **oáza meditácií**. To je ten môj sen, ktorý treba splniť.

Dušan BEVILAQUA,
Správa Národného parku Slovenský raj
Foto: Ing. Miroslav Dibák

ZO SVETA

Masív Grossglockneru s ľadovcom padajúcim do údolia Aussenschlossen

Foto: Z. Krempaská

NP HOHE TAUERN V RAKÚSKU

Pre našinca boli donedávna rakúske Alpy, hoci blízke, predsa vzdialené, ako symbol čohosi nedosiahnuteľného. Situácia sa zmenila a dnes sa chodí do Álp bez problémov.

V Rakúsku sa nachádza východná časť Álp, ktorých vrcholy síce nedosahujú štvrtisícimetrovú nadmorskú výšku, ale i tak sa oplatí navštíviť tieto končiny. Azda najznámejšou oblasťou sú Vysoké Tauern (Hohe Tauern) vyhlásené za národný park. Na prvé počutie je tu istá zvuková podoba názvu s našimi Vysokými Tatrami, predsa obidve pohoria majú odlišný ráz. Celková rozloha národného parku, ktorý je najrozsiahlejší v strednej Európe, dosahuje 1146 km², z toho tzv. centrálna zóna, s najcennejšími prírodnými hodnotami, zaberá plochu 648 km², zvyšok – 598 km² – tvorí periférna zóna. V centrálnej zóne sú lokalizované dve výrazné dominanty, a to skupina vrcholov okolo najvyššieho štítu Rakúska – Grossglockneru (3798 m n. m.) a skupina Grossvenedigeru (3674 m n. m.) so súvislým ľadovcom o ploche vyše 80 km². Centrálnu zónu tvoria strmé štíty, skalnaté partie s horskými riviarami, vodopádmi, bralnatým reliéfom a neodmysliteľnými ľadovcami, ktoré dodávajú tomuto regiónu monumentálny charakter. Okrajová zóna – niečo na spôsob nášho ochranného pásma – je už silne ovplyvnená človekom. Sú tu horské lúky, intenzívne využívané pasienky, polia, lesné porasty, ruku človeka tu cítiť na každom kroku, našťastie táto exploatácia je väčšinou v harmónii s prírodou.

Dva roky som odolával farbistým opisom prírody Národného parku Hohe Tauern v Rakúsku kolegyni Ing. Zuzky Krempaskej, až konečne v júli

(alebo Vianoce v lete)

minulého roku som sa spolu so synom Martinom vybral obzrieť si tieto kopce na vlastné oči. Cesta z Košíc až do samotných Álp – autobusom, mikrobusedom a vlakom síce nebola dlhá, ale únavná. Keď sme konečne v predhorí Álp, mestečku Mittersill, vystúpili z vlaku, boli sme ako dolámaní a ťažké batohy nám na stabilitu nepridávali. Ani slnko na nás nechcelo pozerieť, skrylo sa za husté mraky a spustil sa dážď. Podľa mapy nás čakal asi štyri-, maximálne päťhodinový pochod na chatu St. Poltnerhütte, kde sme mali zabezpečené ubytovanie na nasledujúci pobyt. Boli štyri hodiny popoludní, takže vidina cieľa, dosiahnutého tesne po zotmení, bola celkom reálna. Avšak skutočnosť nás nepríjemne prekvapila. Nedávne prudké lejaky rozvodnili ináč nevýrazné bočné potoky a turistický chodník vedúci údolím pokrývali ťažko prichodné hrubé nánosy bahna a kamenia. Zdržal nás i hustý polhodinový lejak, takže bolo už pol ôsmej večer, keď sme dorazili k jazeru Hintersee. A podľa ukazovateľa smeru nás odtiaľ na chatu čakala ešte tri aj polhodinová prechádzka. Zvädli sme ako odtrhnuté lúčne kvety.

Ešteže nás prebral k životu pohľad na veľkú drevenú stavbu nad jazerom, síce ošarpanú a s rozbitými oknami, ale tušili sme v nej útulok na noc. Z omylu nás rýchlo vyviedol chlapík, ktorý sa spolu s veľkým psom objavil vo dverách a rezolútne nás posielal preč, že u neho prenocovať nemôžeme, a že sa máme vrátiť na predchádzajúcu chatu, asi

polhodinu cesty späť. Takáto „pohostinnosť“ v horách nás veru zaskočila. Odmietli sme jeho milú ponuku a prenocovali na krytej drevenej verande neďalekej chaty Gamsblickhütte, ktorá bola v ten večer opustená. Noc prebehla pokojne, zimou sme netrpeli, sem-tam spáchlo.

Ráno sme vstali ešte za tmy, ani sme neraňajkovali a podho hore. Cesta viedla príkrym, miestami kolmým skalným prahom. O chvíľu začalo pršať a o niečo vyššie sa pridala sneh, ktorý nás sprevádzal po celej trase. „Ideálne letné“ počasie dopĺňal ostrý, chladný vietor, chodník sa miestami strácal v snehu a náš cieľ v hmle. Do úžasu nás privádzali akurát stoicky stojace kravy na chránených plochách, prežívajúce svoj prídel trávy. Prekvapilo nás len to, že neboli fialové a s nápisom Milka, ako je to vo všetkých reklamách. Správny smer nám určovali stĺpy vedenia vysokého napätia. Orientovali sme sa podľa toho, na akej strane sa vynášali z hmly.

Náš príchod na chatu St. Poltnerhütte, situovanú v nadmorskej výške 2481 m, na tzv. Felbertauern, vzbudil v tomto neveselom nedeľnom dopoludní zaslúženú pozornosť. Zuzka Krempaská, ktorá na chate aj s rodinou už týždeň dovolenkovala, vraj kvôli nám celú noc nespala. Zbytok dňa sme strávili viac-menej ležaním, oddychom, sušením mokrého odevu a topánok a vybalovaním sa, v krásnej predtuchu nadchádzajúcich tŕ. Poobede sa ukázalo aj slnko, sneh sa rýchlo topil a my sme

ZO SVETA

nad podrobnou mapou okolia chaty kuli plány na ďalšie dni, v domnení, že snehový pozdrav je len efemérna záležitosť. Ale nebola. V noci zase snežilo a silný severný vietor narobil parádne záveje. Deti si na verande chaty postavili iglú a zavládla pravá zimná „idyla“, nie nepodobná vianočnej. Popoludní sa opakoval včerajší scénar s oteplením a tak sme neváhali a vyrazili. Vybrali sme sa na blízky Messelingkogel (2694 m n. m.). Cestou sme však narazili na odbočku, ktorá viedla na Hochgasser (2922 m), a keďže to bolo na dohľad, nemohli sme odolať. Výstup namáhavý nebol, samá rozdrobená skala, sem-tam sporá alpínska vegetácia. Výhľad však stál za to. Vietor hnal biele mraky po atramentovej oblohe, obnažoval slnko, mohli sme si dosýta vychutnať pohľad na masív Grossglockneru, ba aj Grossvenediger sa na moment ukázal a pri pohľade do údolia pod nami sme mali malú dušičku. Výstižné je z tohto dôvodu priróvanie, že tam, kde končia Tatry, začínajú Alpy. Vo vrcholovej knihe sme zaregistrovali, že sme prví Slováci po dvoch rokoch, českých turistov na vrchol vystúpilo viac. Zostúpili sme dole a so Zuzkinou rodinou ešte prešli na spomínaný Messelingkogel, pričom cestou nás sprevádzal krdel roztomilých vypiskujúcich snehárov vrchovských (*Montifringilla nivalis*), a potom nás Zuzka zaviedla na zaujímavú geologickú lokalitu pri jazerách, s výskytom pekných kryštálov. Prevažná časť rakúskych Álp je budovaná žulami, svormi, fylitmi, miestami sa nachádzajú aj vápencové partie. Súčasná morfológia alpských končiarov a dolín je hlavne výsledkom pôsobenia mohutných ľadovcov v dobách ľadových. Na niektorých lokalitách sa ešte miestne ľadovce uchovali, inde nachádzame len stopy po ich úžasnej sile – morény, ľadovcové jazerá, ryhami zbrázdnené skalné platne.

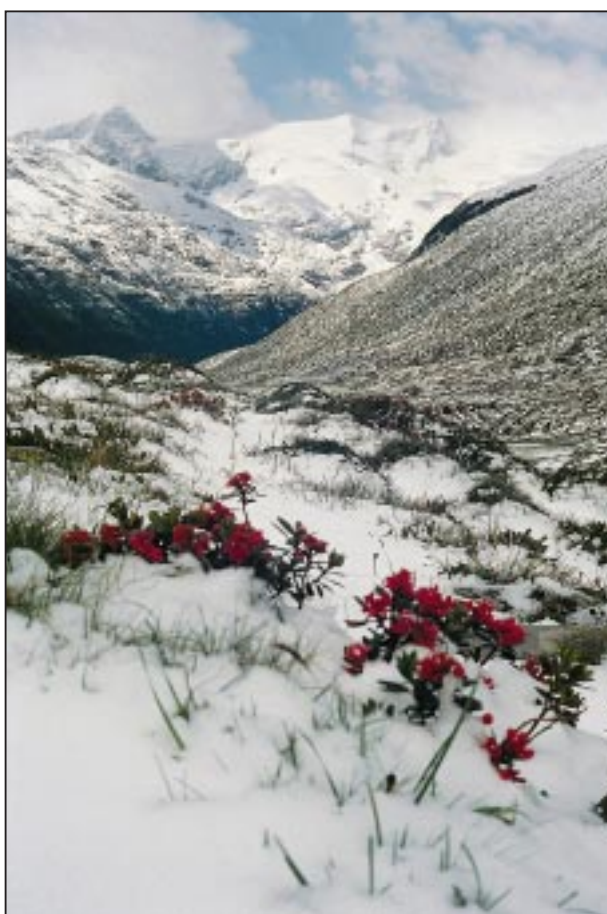
Po chvíli si počasie uvedomilo svoju veľkorysť, zatiahlo sa a znovu začalo mrholiť. Klopkanie kladivkami na krištáľové žily ustalo a vrátili sme sa na chatu. Ďalšie noci a dni akoby vypadli z kopírky – v noci snehová metelica, cez deň vietor a hmľa. Cencúle na drôtoch elektrického vedenia viseli nie kolmo, ale vodorovne. Manželia Gita, pôvodom Slovenka a Helmut Strohmaierovci, ktorí chatu prevádzkujú, nám síce každý večer dodávali nádej zaručenými predpoveďami zlepšujúceho sa počasia, ale tie nevychádzali.

Vo chvíľach beznádeje sme sa potulovali po chate, ktorú postavili v rokoch 1912 až 1922 a v roku 1993 kompletne zrekonštruovali nákladom 7 mil.

ATS z financií Rakúskeho alpského spolku (ÖAV) – sekcie St. Pölten. Chata stojí v sedle, otvorená severo-južnému prúdeniu, ktoré sme denne intenzívne cítili. Cez sedlo pôvodne prechádzala stará obchodná a pastierska cesta zo salzburskej strany do východného Tirolska. Na chate je k dispozícii obvyklý komfort, na naše pomery nadštandardný, a hoci tesne popri chate vedie spomínané vedenie vysokého napätia, do chaty sa elektrický prúd privádza z malej veternej elektrárne o príkone 1 kW. Ochrancovia prírody a životného prostredia v Rakúsku márne protestovali proti výstavbe vedenia, ktoré krajinársky hyzdí výhľady na okolité hory.

Chata je východiskom pre množstvo rôzne náročných – jedno-, či viacdňových – túr do blízkeho i vzdialeného okolia. Turistické trasy sú vyznačené červenobielymi značkami, prípadne skalnými „mužikmi“, v neprehľadnom teréne aj kovovými tyčami. Priamo nad chatou sa týči temer trojtisícový vrchol Tauernkogel (2988 m n. m.), a hoci výstup naň trvá asi hodinu, chatár Heli nás v takom počasí hore nepustil. V okolí chaty je viacero krásnych ľadovcových jazier. Paralelne s údolím Felbertal sa tiahne údolie Ammertal, s novovybudovanou cestou, spájajúcou severnú a južnú časť Vysokých Taur a s vyše päť kilometrov dlhým tunelom popod už spomínaný vrchol Hochgasser. Nešlo nám do hlavy, prečo vedenie vysokého napätia nevedli práve týmto údolím, keď už tu vybudovali aj cestu.

Zaujímavá je história vzniku Národného parku Vysoké Taury. Prvé oficiálne snahy o ochranu prí-

Rhododendróny pod snehovou pokrývkou, v pozadí Grossvenediger
Foto. L. Panigaj

rody týchto hôr sa datujú do roku 1909. Zákonnú podobu však dostali až v roku 1972, kedy sa vlády spolkových krajín Korutánska, Soľnohradska a Tirolska uzniesli na vytvorení národného parku, a potom v rokoch 1983 (Korutánsko), 1984 (Soľnohradsko) a 1991 (Tirolsko) vyhlásili národný park.

Pôsobenie človeka v týchto horách začalo veľmi dávno a okrem pôsobenia prírodných fenoménov – klímy a ľadovcov tu takisto zanechalo svoje stopy. Ľudia museli prispôbiť životný štýl tvrdým zákonom prírody. Dokázali však intuitívne zladit' svoje aktivity s okolitým prostredím. Dokumentujú tu horské farmy, prežívajúce niekoľko storočí v jednotlivých údoliach, hlboko sa zarezávajúci do hôr. Stavby majú typický alpský ráz architektúry – staré, drevené, ale vždy ovenčené množstvom kvitnúcich balkónových kvetín. Na niektorých miestach, napr. v údolí Aussengschlossen, nám drevené stavby pripomínali zábery zo zlatokopeckých osád na Aljaške. Čo sme však stráviť nemohli, to boli všadeprítomné ohrady – drevené, laťkové, drôtené, ktorými boli najmä v nižších polohách rozparcelované všetky horské lúky.

Plánov sme mali na tento prázdninový pobyt neúrekom – a temer nič nám nevyšlo, ale prvý kontakt s alpskou prírodou zanechal v nás dobrý pocit.

Samotný odchod z Vysokých Taur vyzeral ako zbabelý útek pred počasím. Gitka s Helim sa nám ospravedľovali, že také počasie tu v júli už roky nepamätajú, aby sme alpskej prírode odpustili a prišli aj na budúci rok, kedy nám určite Alpy ukážu tú svoju pravú, krajšiu podobu. Nesľúbili sme im to, ale odhodlanie vrátiť sa v nás rastie zo dňa na deň.

Zvláštna architektúra ľudových stavieb v údolí Aussengschlossen

Foto L. Panigaj

RNDr. Ľubomír PANIGAJ, CSc.

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

Kto je jej nepriateľ?

Vydra v prírode nemá žiadneho prirodzeného nepriateľa. Najväčším nebezpečenstvom je pre ňu človek, či už priamo alebo nepriamo. Priamo to bolo najmä lovom pre jej vzácnu kožušinu a jej potravu – ryby. Áno ryby, boli príčinou jej lovenia najmä v blízkosti rybníkov, lebo chytala ryby, ktoré človek choval. Nepriamymi príčinami ohrozenia vydry človekom je znečisťovanie vôd, regulácie riek a potokov. Odstraňovaním pobrežných krovín sa ničia útočiská nielen pre vydru ale aj pre živočíchy, ktorými sa živi. Ďalším nebezpečenstvom je výstavba ciest, ktoré križujú vodné toky bez toho, aby boli vytvorené prechody pre vydru. Po-

tom často dochádza k usmrteniu vydry pri prechádzaní cez cestu. Vďaka tomu musela vzniknúť aj nová dopravná značka „pozor vydru“, ktorú môžeme vidieť na diaľnici medzi Ružomberkom a L. Mikulášom, pri Ivachnovej, kde často dochádza k takýmto nehodám. V súčasnosti patrí vydra medzi veľmi ohrozené druhy, ktoré musia byť chránené zákonom a pokuta za jej usmrtenie je 30 000,- Sk.

V y d r a

Vydra riečna je veľmi zaujímavý živočích. Z našich cicavcov je najdokonalejšie prispôbená životu vo vode.

Ako vyzerá

Samce vydry môžu mať až 85 cm a vážiť aj 10 kg. Samice sú o niečo menšie. Pre vydru je typický hrubý chvost, ktorý sa postupne zužuje, plochá hlava s malými uškami a silné nízke nohy s plávacími blanami. Nohy sú pre ňu veľmi dobré veslá a chvost kormidlo. Hnedá kožušina vydry je krásne jemná a hustá. Ešte aj vo vode vyzerá, ako by sa práve učesala. Je to vďaka vzduchovým bublinkám, ktoré uchovávajú smer srsti a jej izolačný mechanizmus.

Ako žije

Vydra žije pri riekach, potokoch, jazzerách, rybníkoch v brolu, ktorý si vyhrabe do brehu. Vchod do neho je

pod vodou, ale má aj vzdušný vetrací otvor. Jej hlavnou potravou sú ryby, niekedy sú to aj raky, žaby a pritrafi sa aj kačica. Svoj úlovok žerie väčšinou na vyvýšených miestach, napríklad na kameni uprostred vody. Vydra loví za súmraku a v noci, počas ktorej môže preputovať aj 10 km. Vďaka spomínaným silným nohám a chvostu pláva veľmi rýchlo a obratne. Niekedy až 12 kilometrovou rýchlosťou za hodinu. Pod vodou vydrží až 4 minúty, ale obvyčajne sa vynára po 1 minúte.

Vydra okrem obdobia rozmnožovania a výchovy mláďat žije samotársky. Samec sa k samici pripája neskoro v zime a na jar, v čase párenia a ostane s ňou istý čas. Po 62 dňoch sa narodí najčastejšie 2–3 slepé mláďatká. Srsť majú ako myšky a papuľku bez zubov. Po 30 až 35 dňoch sa im otvárajú oči. Mlieko pijú približne 10 týždňov a potom sa pre nich začína plavecký výcvik. Takto spoločne žijú a až na nasledujúcu jar sa osamostatňujú. Dožívajú sa 15 až 20 rokov.

Zapamätali ste si?

- Prečo je vydra taká rýchla a obratná. Lebo má:
 - a) krátke silné nohy s plávacími blanami a hrubý zužujúci sa chvost, ktorý slúži ako kormidlo,
 - b) vzduchové bublinky unikajúce z jej srsti, ktoré ju poháňajú,
 - c) veľké blanité uši, ktoré jej slúžia ako veslá pri plávaní.
- Čo je hlavnou potravou vydry?
 - a) komáre, ktoré zabíja dlhým chvostom,
 - b) kríky, na brehu, ktoré obhrýza z vody,
 - c) ryby.
- Ako sa vydra rozmnožuje?
 - a) znáša 62 vajíčok, z ktorých sa po desiatich týždňoch vyliahnu malé vydry,
 - b) rodí 2–3 slepé mláďatká, ktoré cicajú mlieko,
 - c) vo vode porodí mláďatká, aby vedeli hneď dobre plávať.
- Prečo je človek najväčším nebezpečenstvom pre vydru?
 - a) lebo vydry sa omylom vrhajú na háčiky, keď človek chytá ryby,
 - b) lebo ju lovil kvôli kožušine a škodám na rybách,
 - c) znečisťuje rieky a potoky, v ktorých žije.

Ing. Janka CZIRÁKOVÁ
Kresba: Ing. Andrea Potašová
Foto: Ing. P. Majko

VÝCHOVA K OCHRANE PRÍRODY

Zahrajte sa s nami!

Dozvedeli ste sa o živote vydry, tak sa teraz môžete na ňu zahrať. Posadíme si do kruhu tesne vedľa seba a vyberieme si jedného z nás, ktorý bude vydrou. Keďže vydra loví ryby tak, že sa za nimi ponára do vody, pod vodou nemôže dýchať. Musí zadržať dych. A to isté spraví aj naša vydra. Zadrží dych tak, že si chytí nos a ide loviť ryby. Jedna ulovená ryba je jedno obehnutie okolo kruhu. Aby sme ju mohli kontrolovať, že sa nenadýchne, pri behu hovorí stále ryba, ryba, ryba. S lovom musí skončiť, akonáhle sa nadýchne. Takto sa vystriedajú všetky deti z kruhu. Vyhráva ten, kto uloví najviac rýb, teda je najobratnejší, najrýchlejší behá a najviac vydrží bez dychu.

Veľa zábavy a nech sa vám nezapichne kostička z vianočnej ryby! Vydra s tým problémy nemá.

PROBLEMATIKA ZBERU LESNÝCH PLODÍN na území Tatranského národného parku

Zber lesných plodín je sprievodným znakom tejto turistickej sezóny a v poslednom období sa stáva čoraz rozšírenejším javom. Do popredia vystupuje najmä v regionoch, ktoré na to majú prírodné ako aj spoločenské predpoklady. Zvlášť nás na uvedený problém upozornia neprehliadnuteľné zástupy ľudí, ponúkajúcich tieto dary prírody (najmä huby, čučoriedky, maliny a brusnice) vedľa miestnych komunikácií, štátnych ciest ale aj na trhoviskách na Liptove, Spiši, Horehroní a v ďalších regiónoch Slovenska.

LEGISLATÍVNE ASPEKTY ZBERU LESNÝCH PLODÍN

Podľa všeobecnej ochrany rastlín v zmysle § 5 ods. 2 zákona NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny možno rastliny vráťane ich plodov a plodníc húb trhať a zbierať len pre osobnú spotrebu bez súhlasu vlastníka pozemku, ak nie sú osobitne chránené zákonom alebo osobitnými predpismi. Podľa § 5 ods. 3 citovaného zákona, každý kto obchoduje s rastlinami (fyzická a právnická osoba), je povinný na výzvu štátneho orgánu ochrany prírody preukázať, že ich nezískal v rozpore s odsekmi 2 zákona, t. j. že ich nezískal bez súhlasu vlastníka pozemku. V národnom parku ako aj v jeho ochrannom pásme, podlieha zber rastlín vydaniu súhlasu, ktorý sa vydáva formou rozhodnutia v zmysle § 14 ods. 2 písm. l) a § 13 ods. 2 písm. m) zákona. V najprísnejšom teda v piatom stupni ochrany (na území národnej prírodnej rezervácie resp. prírodnej rezervácie a národnej prírodnej pamiatky resp. prírodnej pamiatky) je zber v zmysle § 17 ods. 3 písm. s) zákona zakázaný.

Za porušenie vyššie uvedeného zákona môže orgán ochrany prírody (OÚ odbor ŽP alebo SIŽP – IOP) uložiť v zmysle § 64 ods. 1 písm. a) zákona právnickým a fyzickým osobám oprávneným na podnikanie pokutu do výšky 100 000,- Sk a v zmysle § 66 ods. 1 písm. c) zákona fyzickým osobám pokutu do výšky 5 000,- Sk.

Nielen zákon o ochrane prírody a krajiny, ale aj zákon SNR č. 15/1994 Z. z. o hospodárení v lesoch a štátnej správe lesného hospodárstva v znení neskorších predpisov, spomína zber lesných plodov. V § 17 ods. 1 uvedeného zákona sa uvádza, že každý môže vstupovať na lesné pozemky a do lesných porastov, zbierať pre vlastnú spotrebu lesné plody a raždie, pritom je povinný les chrániť, zachovávať v lese potrebnú opatnosť a nerušiť lesné prostredie. Podľa § 17 ods. 2 citovaného zákona o lesoch orgán štátnej správy lesného hospodárstva alebo s jeho súhlasom užívateľ môže zakázať, prípadne obmedziť užívanie lesov uvedené v odseku 1, ak to vyžaduje ochrana lesov alebo iné dôležité záujmy spoločnosti.

PRAKTICKÉ PROBLÉMY SO ZBEROM LESNÝCH PLODÍN

Tolko hovorí naša legislatíva – skutočnosť je žiaľ trochu iná. Z podnetu Štátnych lesov TANAPu bolo preto zvolaných niekoľko pracovných rokovaní vo veci zberu lesných plodín na území Tatranského národného parku, na ktorých sa zúčastnili zástupcovia okresného úradu – odboru životného prostredia, odboru PPLH a živnostenského odboru, Štátnej ochrany prírody SR, Štátnych lesov TANAPu a viacerých mestských samospráv. Tu bolo len opätovne konštatované, že zber lesných plodín sa rozmáha nielen pre osobnú spotrebu, ale aj na predaj. Paradoxne, za účinnosti zákona o ochrane prírody a krajiny nebol okresným úradom vydaný žiaden súhlas na zber lesných plodín z úplne prozaického dôvodu. Totiž doteraz nikto o takýto súhlas nežiadal!

V záujme zníženia škôd na prírodnom prostredí národného parku bolo na Orave už v minulom roku úspešne odskúšané usmernenie zberu lesných plodín. V praxi to znamenalo, tolko, že na základe vydaného súhlasu na zber lesných plodín pre osobnú spotrebu v zmysle zákona o ochrane prírody a krajiny, pracovníci Štátnych lesov TANAPu usmerňovali v mesiacoch júl a august fyzické osoby pri zbere lesných plodín na území národného parku formou bezplatných povoleniek. Pracovníci jednotlivých ochranných obvodov mali pravidelné služby aj počas víkendových dní a okrem vedenia evidencie vydaných povoleniek, usmerňovali aj zber v lese. Ukázalo sa, že vydanie takého súhlasu bolo prínosom z titulu ochrany prírody a lesa, keďže počet nelegálnych predajcov lesných plodín sa znížil. Veľmi dôležitou sa tu javí spolupráca so živnostenským odborom ako aj charakter vlastníctva predmetného územia. Rozdrobenosť územia z pohľadu vlastníckych vzťahov situáciu výrazne komplikuje.

Z pohľadu živnostenského zákona je zber a predaj lesných plodín bezpredmetný a teda aj nepostihnuteľný (napr. blokovou pokutou). V zmysle zákona o trhoviskách sa stáva zodpovedným jeho správca. Obec tiež môže riešiť voľný predaj vydaním Všeobecne záväzného nariadenia s určením miesta a druhu predaja, prípadne jeho úplným zákazom (tak je tomu napr. v meste Vysoké Tatry).

Problematickou je aj definícia pojmu „vlastná spotreba“, keďže zákon o ochrane prírody a krajiny ani všeobecne záväzná vyhláška Krajského úradu v Prešove č. 1/1999 o návštevnom poriadku Tatranského národného parku, napriek snahe takúto definíciu neustanovil, ani ju nezarádila medzi základné pojmy.

VÝCHODISKÁ...

Z tejto zdánlivo patovej situácie však existuje viacero východísk. V prvom rade rozhodne netreba zanedbať a podceňovať výchovnú a osvetovú činnosť medzi ľuďmi, aby sa vylúčil zber lesných plodín najmä z územia

prírodných rezervácií, kde je takáto činnosť vyslovene zakázaná a v národnom parku uskutočňovať zber len pre vlastnú spotrebu. V tejto súvislosti by rozhodne za úvahu stálo zaviesť presnú definíciu pojmu „vlastná spotreba“ do práve novelizovaného zákona o ochrane prírody a krajiny resp. návštevnom poriadku národného parku. Podobné ťažko vysvetliteľné a najmä dokázateľné definície spôsobujú problémy pri prípadnom riešení ale aj definovaní priestupkov na úseku ochrany prírody a krajiny.

Dôležitým krokom je aj upozornenie obcí a štátnej polície na zákaz predaja lesných plodín, ktoré môžu už vyššie uvedenými nástrojmi zabrániť rozmachu nepovolených aktivít z titulu svojho postavenia ako represívnej zložky najmä medzi rómskym obyvateľstvom. Samozrejme dobudovanie strážnej služby a zvýšenie počtu profesionálnych strážcov ako aj zefektívnenie fungovania dobrovoľnej stráže prírody na území národného parku je tou najlepšou cestou k úspechu.

Problém so zberom lesných plodín sa zďaleka netýka len územia jedného národného parku, ale na území okresu Poprad hneď troch. Zatiaľ čo Okresný úrad v Tvrdošine riešil problém zberu lesných plodín vydaním súhlasu pre štátne lesy Tatranského národného parku, na území ostatných okresov resp. národných parkov podobné súhlasy vydané neboli. Aj preto je potrebné zjednotiť riešenie tohto problému na území všetkých národných parkov.

Juraj ŠVAJDA
Foto: A. Potaš

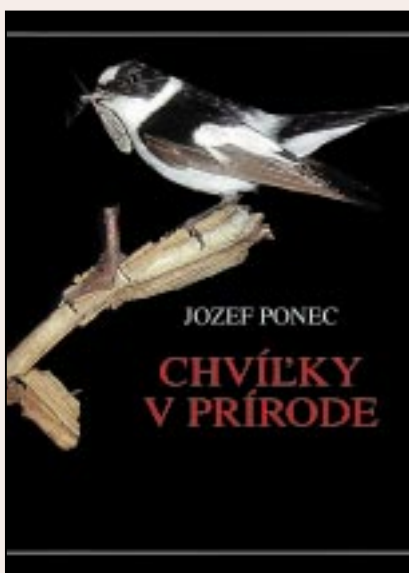
Použitá literatúra:

Rozhodnutia okresného úradu – odboru životného prostredia v Tvrdošine.
Záznamy z pracovného jednania na okresnom úrade – odbore životného prostredia v Poprade vo veci usmernenia zberu lesných plodín na území Tatranského národného parku.

Končiaca hubárska sezóna na štátnej ceste medzi Važcom a Tatranskou Štrbou – boli nazbierané so súhlasom vlastníka pozemku len pre osobnú spotrebu?

DO VAŠEJ KNIŽNICE

„Nikdy nenájde odpoveď na to, čo je to krásna. Len cítime, že sa nám niečo páči a máme pritom akýsi brejivý pocit, nevysvetliteľný pocit spokojnosti.“

Čo je to vlastne krásno? Je to kúzlo, ktoré uchvacuje človeka pri pohľade na niečo pekné, na niečo, čo v ňom vzbudzuje zvláštny pocit, povedal by som pocit šťastia. Tento pocit je u každého človeka iný, každý ho inak prežíva, každý k tomu potrebuje čosi iné. Jednému sa páči krásny obraz, druhému pekná socha, iného vzrušuje technická dokonalosť stroja, iného zasa obrovská stavba katedrály, či priebrady a pod. Čo nás však všetkých nadchýňa, to je podmanivá krásna príroda.“

JOZEF PONEC

Meno dlhoročného a známeho popularizátora krás i vzácností slovenskej prírody, fotografa a publicistu Jozefa Poneca, ktorý je zároveň výborným, no medzi verejnosťou možno menej známym, kolektorom zoologického materiálu, kartografom i križovkárom, určite netreba priaznivcom a obdivovateľom sloven-

Jozef Ponec: CHVÍLKY V PRÍRODE

Vydalo: PaRPRESS, Bratislava, 2000. 143 strán

skej prírody predstavovať. Jeho meno sa neodmysliteľne spája predovšetkým s početnými knižnými publikáciami o prírodných pozoruhodnostiach Slovenska. Hoci ich svojimi fotoaparátmi mapuje už vyše 7 desiatok rokov, až v roku 1959 sa, ako sám spomína „odvážil zosťaviť“ prvú knihu „Potulky lesom“. Po jej úspechu nasledovalo ďalších 22 knižných titulov, ktoré vyšli v celkovom náklade 177 400 výtlačkov. Ktože by nepoznal jeho knihy V ríši plazov, V pralesoch Slovenska, V močiach Slovenska, Živé skvosty našej prírody, Hmyz okolo nás, Prírodné rezervácie na Slovensku (spoločne s Ing. Š. Mihálikom), Stretnutie s krásou, V stepiach Slovenska, Slovensko – živá príroda, Slovensko – krajina kvetov. Archív pána Poneca obsahuje úctyhodný počet 40 000 záberov, pričom získanie každého predstavovalo pre autora samostatné malé dobrodružstvo. Našťastie pre nás, čitateľov jeho kníh a zároveň konzumentov krásy ukrytých na jej stránkach, vybral z tohto archívu „majster“ Ponec 130 farebných záberov a zostavil z nich rozsahom skôr skromnú, no obsahom mimoriadne hodnotnú a pôvabnú knižku s výstižným názvom „Chvilky v prírode“.

Nateraz posledná publikácia Jozefa Poneca seniora vyšla vo vydavateľstve PaRPRESS. Je potešiteľné, že uvedené vydavateľstvo rozšírilo svoje zameranie od poľovníckych príbehov s výrazne odlišnou úrovňou (keď niektoré z nich možno z literárneho i odborného hľadiska prijať skôr s rozpakmi, až rozčarováním, o čom všetkom a na akej úrovni je možné dnes písať, čím však nechcem znehodnotiť väčšinu uvedených kníh), cez mimoriadne potrebnú edíciu Naša zver aj na farebné publikácie o prírode. Ostáva len veriť, že uvedená knižka odštartuje sériu ďalších, podobne zameraných edičných titulov.

Ponecove Chvilky v prírode môžeme charakterizovať ako snahu autora o ďalšie odhalenia krásna v slovenskej prírode. Už som spomenul, že autor ju zostavil z fotografií,

ktoré má v archíve. Hoci dátumy ich vzniku sú rôzne a od vytvorenia väčšiny z nich už predsa len uplynul nejaký ten rôčik, kniha celkom určite dokáže zaujať aj dnešného, digitálnymi fotoaparátmi a internetom predsa len do značnej miery poriadne zhýčkaného a náročného čitateľa. Publikácia si celkom určite nájde svoj okruh vyznávačov krásy prírodných motívov, s ktorými sa možno stretnúť pri potulkách slovenskou prírodou, hoci ku kvalite niektorých záberov, resp. ich litografie či tlače možno mať celkom oprávnené výhrady.

Hoci stačí už samotná krásna fotografia, čaro ich detailu, či celku, kompozičná harmónia i vzácnosť a unikátnosť chvilky, v ktorej autor stlačil spúšť fotoaparátu, v knihe sú doplnené zaujímavými odbornopopulárnymi textami. Autor prostredníctvom nich prináša neštylizované, prostú a úprimnú výpoveď o objektoch na týchto fotografiách, mieste i okolnostiach ich vzniku. A tak čitateľ súbežne vstreba obrázky i texty, vytvárajúce tú neopakovateľnú Ponecovskú jednotu prírodnej krásy, či krásnej prírody. Tú krásu navyše vníma nielen v podobe všeobecne príťažlivých záberov zimného potoka, šafranov, vystrkujúcich svojich fialových kvetov zo snehu, rozkvitnutého kandiáka, rojovníka, plamienka, či hmyzovníkov, žltočierneho askalafusa, zraniteľných mláďat myšiarky ušatej, ale dokonca ju nájdeme aj v podobe všeobecne nepríťažlivých a pre väčšinu ľudí skôr hnusných a odporných húseníc motýľov, pavúkov i hadov. Práve v tom tkvie Ponecove umenie a majstrovstvo. Dokáže zachytiť určité momenty z prírody tak, aby čitateľa pochopili, že k nej neodmysliteľne patria a navyše s nimi začali sympatizovať. Listovanie v tejto knihe v nás teda odhaľuje aj mnohorozmerný pocitový svet, vierehodne dotvára obraz o slovenskej prírode a zároveň prehlbuje našu lásku k nej. A to je mimoriadne cenné.

Peter URBAN

Vydavateľstvo Ikar obohatilo slovenský knižný trh v roku 2001 novým hubárskym

Recenzia: Ettore Bielli: HUBY

Ako ich spoľahlivo určovať a zbierať

atlasom talianskeho autora, ktorý si zaslúži miesto v každej hubárskej knižnici.

Rozsahom patrí medzi stredne veľké hubárske príručky, nájdeme v ňom asi 230 najbežnejších druhov húb, spracovaný je však mimoriadne kvalitne a starostlivo a odporučí ho možno najmä začínajúcim hubárom. Opisy jednotlivých druhov húb sú totiž mimoriadne podrobné, výstižné a zaujímavé doplnené sú aj údajmi o miestach a období výskytu, zameniteľných dvojnách, odborných názvoch a ich synonymách, ako aj o možnom kulinárskom využití každého druhu, prípadne o jeho jedovatosti. Pre rýchlu orientáciu slúži „Vizitka“, farebne odlišený stĺpček textu, ktorý v skratke zhŕňa najdôležitejšie znaky. Kvalitné fotografie autora dopĺňajú výborné ilustrácie, ktorých autorkou je Laura Maggiora. Kombináciu fotografie s ilustráciou považujem za mimoriadny prínos tejto publikácie, pretože každá z nich pred-

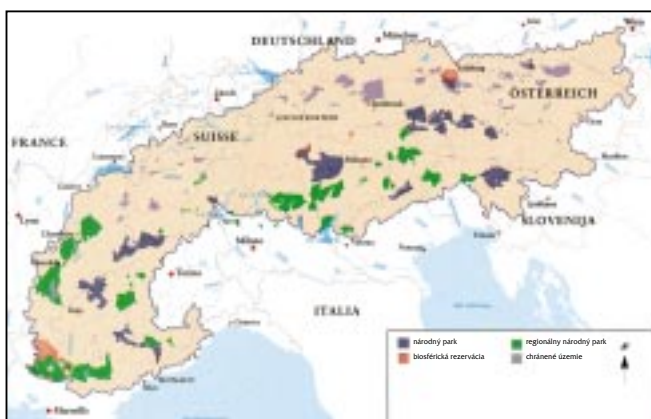
stavuje hubu z určitého hľadiska a spoločne významne uľahčujú správne určenie druhov.

Mimoriadne dobre sú spracované aj úvodné kapitoly o morfológii, spôsobe života húb, o metódach ich zberu a ich životnom prostredí, najmä však kapitola o otravách hubami, ktorá prináša skutočne najnovšie informácie z tejto oblasti a aj keď sú vysoko odborné, podáva ich spôsobom zrozumiteľným aj laikovi. Nesporným obohatením je aj kapitola Kuriozity a zaujímavosti o hubách v závere knihy.

Výborný preklad Svetlany Gáperovej a odborná spolupráca jej manžela dr. Jána Gápera, popredného slovenského mykológa, sú zárukou vysokej kvality slovenského textu, ktorý v ničom neochudobňuje rovnako kvalitný taliansky originál.

RNDr. Ivona KAUTMANOVÁ
Slovenské národné múzeum, Bratislava

INFORMÁCIE

ALPY podávajú ruku KARPATOM

Pozvánku Alpskej siete chránených území do talianskeho NP Gran Paradiso na **1. pracovné fórum skupín Raptors a Large Ungulates** prijalo rovných 50 % karpatských krajín. Služný to výkon na stredovýchodnú Európu!

Čo sa to vlastne zástupcovia chránených území z Poľska (NP Bieszczady), Rumunska (NP Piatra Craiului) a Slovenska (NP Slovenský raj) 17. – 20. októbra 2001 dozvedeli?

Alpská sieť chránených území (ASCHÚ) vznikla r. 1995 za francúzskeho predsedníctva Alpskej konvencie (prijatá r. 1991 a dosiaľ na svete jediná konvencia na ochranu hôr) ako vládna organizácia slúžiaca na implementáciu tých článkov konvencie, ktoré sa týkajú ochrany životného prostredia a prírody a manažmentu chránených území. V súčasnosti zahŕňa 300 chránených území (2 541 200 ha v národných a regionálnych parkoch, prírodných a biosférických rezerváciách s rozlohou väčšou ako 100 ha) ležiacich vo všetkých 8 alpských štátoch. Alpské horské pásmo je viac známe turistom a športovcom – až 500 mil. prenocovaní/rok; kritická je preprava tovaru – 100 mil. ton/rok (60 % po cestách) a turistov.

V súlade s princípmi Protokolu o ochrane prírody a manažmentu krajiny ASCHÚ koordinuje a umožňuje spoluprácu v nasledovných aktivitách:

- implementácia smerníc EÚ k tvorbe siete NATURA 2000,
- výmena skúseností z druhovej a ekosystémovej ochrany a manažmentu chránených území,
- rozvoj trvalo udržateľného turizmu v súlade s lokálnymi hospodárskymi stratégiami a ochranou prírodného a kultúrneho dedičstva,
- podpora podhorského poľnohospodárstva (agroenvironmentálne schémy) a prírode priateľského lesníctva podporujúcich ochranu biodiverzity,
- zvyšovanie environmentálneho povedomia a vzdelávanie verejnosti a turistov,
- podpora najlepších spôsobov spolupráce miestnych populácií a manažmentov chránených území.

Medzinárodná riadiaca komisia ASCHÚ vykonáva rozhodnutia Generálneho zhromaždenia ASCHÚ prostredníctvom Tematických, Vedeckých a Priestorových sietí, ktoré podporujú spoločné projekty Národných monitorovacích skupín, Animačných tímov a 15 medzinárodných pracovných skupín venujúcich sa riešeniu aktuálnych otázok v horeuvedených oblastiach.

Zbigniew Niewiadomski, Mircea Verghelet a autor tejto informácie sa zúčastnili ako pozorovatelia aj rokovaní a prezentácie prác dvoch pracovných skupín; prvá z nich sa venuje ochrane, monitoringu a manažmentu ekosystémov kamzíka vrchovského (*Rupicapra rupicapra*) a kozorožca (*Capra ibex*), tá druhá zase je zasvätená veľkým pernatým dravcom – orlovi skalnému (*Aquila chrysaetos*) a supovi bradatému (*Gyps barbatus*). O tom, že využívajú finančné prostriedky získané z rôznych podporných fondov EÚ (typu INTERREG) veľmi efektívne, svedčí o. i. skutočnosť, že sa im napr. podarilo reintrodukovať a udržať populáciu vo voľnej prírode donedávna už nežijúceho posledne menovaného supu bradatého (5 párov prenesených z európskych ZOO do Álp).

Drobné organizátorskej práci na podporu všetkých takýchto podujatí ASCHÚ sa venuje 5-členná skupina používajúca na všetkých publikovaných materiáloch len 1 spoločné logo (nie 300) a len 4 miestne jazyky Álp (francúzsky, nemecký, slovinšský a taliansky).

Karpatské horské pásmo nadväzuje malou časťou Dolného Rakúska na Alpy a rozprestiera sa cez časť Moravy, hornatú časť Poľska, temer celé Slovensko, malú časť Maďarska, západnú Ukrajinu až do Rumunska. Samotná jazyková rôznorodosť odráža bohatosť kultúrnej diverzity a umocňuje európsky veľmi významnú a dosiaľ oveľa zachovalejšiu biodiverzitu.

V tabuľke úmyselne neuvádzam detailné fakty o skutočnostiach, ktoré vznikli z odlišného socioekonomického a historického vývoja týchto horských pásiem a ich komunít. Všeobecne sa predsa vie, že tak ako sú bohatšie Alpy na kvalitu a kvantitu infraštruktúry a služieb turistom, o to sú zase Karpaty bohatšie na diverzitu druhov rastlín, živočíchov a krajinných prvkov. Obe horstvá sú však v spoločnej Európe, v ktorej hranice pomaly strácajú svoj význam.

Na Slovensku to potvrdzujú rôznorodé cezhraničné iniciatívy mnohých mimovládnych organizácií (z nich napr.: LOZ VLK z Tulčíka, MVO Ľudia a voda a OZ SOS-NA z Košíc, Nadácie pre rozvoj Karpatského regiónu z Moldavy n. Bodvou, OZ KOSTITRAS z Prešova), ako aj samospráv. Je na čase ich skĺbiť aj so skúsenosťami z nadnárodnej spolupráce ACANAPu (Asociácie karpatských NP s IUCN) a Inštitútu aplikovanej ekológie DAPHNE v Iniciatíve karpatského ekoregiónu (s WWF Int.).

Desať rokov po Rio-Summite, v roku 2002, organizuje OSN – UNEP Medzinárodný rok hôr (International Year of Mountains – IYM/2002). Od tohoročného aprílového Summitu o ŽP a trvalo udržateľnom rozvoji v Karpatskom a Dunajskom regióne v Bukurešti máme dva roky do pripravovanej Konferencie ministrov ŽP „Environment for Europe“ Kijev/2003. Za ten čas môžu všetci, ktorým záleží na ochrane a zveľaďovaní toho najcennejšieho čo máme v Karpatoch – kultúrnej a biologickej diverzity – vybrať priority z problémov, ktoré nás spájajú a vytvorí tak základy Karpatskej konvencie a Karpatskej siete chránených území.

Príjmeme – my z Karpát – ponúkanú ruku Alpskej siete chránených území skôr ako Pyreneje?

Dušan BEVILAQUA,
Správa NP Slovenský raj

Niekoľko faktov na porovnanie:	ALPY	KARPATY
Rozloha (km ²):	vyše 191 000	cca 204 700
Počet obyvateľov (mil.):	viac než 13	16–17

INFORMÁCIE

Informácia anglického strážcu k náučnému chodníku Thor-cave

AKO FUNGUJE STRÁŽNA SLUŽBA „RANGER SERVICE“ V PEAK DISTRICT NP V ANGLICKU

V dňoch 3.–8. októbra 2001 som sa zúčastnila študijného pobytu – stáže v Národnom parku Peak District v Anglicku. Stáž bola zameraná na tému „práca strážcu“. Celej stáže sa zúčastnila 8 členná medzinárodná skupina strážcov zložená zo 4 Poliakov, 1 Rumuna, 1 Slovenky, 1 Fína, 1 Dána a bola financovaná cestou EUROPARC-u.

Peak District NP sa nachádza medzi veľkými mestami v Anglicku – Manchesterom a Sheffieldom. Jeho rozloha je 900 km² a návštevnosť až 22 miliónov návštevníkov za rok. Podľa IUCN je park zaradený do 5. kategórie, teda je to park viac-menej krajinársky s rozvinutým turistickým ruchom. Asi 4% územia je vo vlastníctve Peak District NP, ostatok je súkromné vlastníctvo a niekoľko percent ešte vlastní National Trust.

Strážna služba je tam výborne organizovaná a je riadená samostatným oddelením – RANGER SERVICE, ktoré je jedným z riadiacich a managementových článkov Správy NP Peak District.

Park resp. Ranger service má:

- 44–47 strážcov na plný úväzok (platení z NP Peak District),
- 180 strážcov na čiastočný úväzok (platení z NP Peak District),
- 100 dobrovoľných školených strážcov (dobrovoľná práca bez mzdy) – pozn.: ich funkcia je podobná ako u nás funkcia člena stráže prírody,
- viac ako 2000 dobrovoľníkov (dobrovoľná, hlavne manuálna práca bez mzdy).

NP Peak District je rozdelený na 4 veľké obvody (sever, západ, juh a spoločne stred + východ). Na každom obvode je aj niekoľko terénnych staníc vybavených aj pre prácu s dobrovoľníkmi (ubytovanie, kuchynka, dielňa...) a informačné centrum s 2–3 strážcami. Strážcovia sú rozdelení na:

- pochádzkárov – ich hlavnou činnosťou je kontrola v teréne
- strážcov zabezpečujúcich prácu s dobrovoľníkmi
- strážcov zabezpečujúcich environmentálnu výchovu

Skoro každý strážca na plný úväzok má pridelené terénne motorové vozidlo. Hlavnou náplňou každého strážcu je environmentálna výchova a jej vplyv smerom k návštevníkovi. Represiu a nedodržiavanie predpisov vykonáva polícia, nie strážca. Okrem toho strážca vykonáva aj pomoc pri úrazoch a záchranných prácach (nie je tam Horská služba), likvidácii požiaru a pomoc farmárom pri zisťovaní stavu oviec. Strážca v Anglicku sa nepodieľa na plnení iných úloh (napr. zoologic-

kých, botanických, výskumných...), ktoré zabezpečuje Správa NP. Strážna služba v Peak District NP je opísaná ako „**Oči a uši**“ národného parku.

Celú stáž organizačne aj odborne zabezpečoval nám dobre známy šéf rangerov – Sean Prendergast, ktorý bol už asi 20 krát na Slovensku a volal ma krásnym stredoslovenským slovom „dušinka“. Počas stáže sme absolvovali denne množstvo aktivít od 9.00 až do 19.00, dokonca raz až do 21.00 spolu s anglickými strážcami. Vo všetkých aktivitách prevládala environmentálna výchova. Zúčastnili sme sa:

- práce s 5–7 ročnými školskými deťmi v Hartingtone pri rôznych envirohrách,
- interpretácie práce s miestnymi komunitami pri zabezpečovaní projektu „Pilsbury Castle“, pri ktorom išlo o získanie nadšenia miestnych komunit na záchranu historického hradiska pri Pilsbury, ktoré bolo založené Wiliamom Dobyvateľom,
- na návšteve rôznych informačných bodov a centier v Peak District NP (napr. v Edale, Bekwell...),
- na návšteve a získaní informácií o oddelení terénnej služby (Ranger service) v NP Peak District v meste Bekwell,
- na návšteve náučného chodníka k náučnej lokalite Thor-cave – išlo o budovanie NCH, tématika a osadenie interpretačných panelov, zamedzovanie skracovaniu chodníkov k jaskyni vybudovaním kvalitného chodníka,
- na managemente návštevnosti na cyklotrase okolo Ladybower Reservoir,
- na nočnom prechode v lese Macc Forest – aktivitu realizujú v Peak NP cca 1x za týždeň pre návštevníkov z miest za účelom poznania nočného života v lese, počúvania nočných vtákov a pod.,
- na dennom rozdelení služieb, trás a činnosti strážcov ako aj výcviku dobrovoľných strážcov,
- priamom hliadkovaní v teréne spolu s anglickým strážcom vo dvojiciach.

Program bol veľmi nabitý, náročný, no poučný.

A ako to vidím ja u nás na Slovensku?! Ochrana prírody na Slovensku riadi MŽP cez Štátnu ochranu prírody. Ani na MŽP, ani na ŠOP-e nie je odbor zaoberajúci sa strážnou službou. Profesionálnych strážcov v 7 NP a 16 CHKO na Slovensku je niečo viac ako 20!!!, pričom len na niektorých NP (kde je strážcov min. 3, čo je zároveň aj maximum) je zriadené oddelenie strážnej služby. Podľa prieskumu

ASCHÚS o časovom využití strážcov, slovenský strážca len 22 % svojho pracovného času venuje kontrole v teréne, 5 % sú to rôzne jednaná, 14 % tvorí monitoring, len 15 % je to praktická ochrana, len 5 % je to environmentálna činnosť, len 5 % vlastné vzdelávanie a až 13 % prevádzková činnosť a 15 % administratívna činnosť. Slovenský strážca je „dievča pre všetko“ – robí šoféra, zametá chodník pred budovou, upratuje, opravuje, nakupuje, kosí, robí pomocníka pri odborných úlohách a až v poslednom rade robí svoju prácu a to za plat okolo 6 000 – 7 000 Sk za mesiac, čím sa „približuje“ k minimálnej mzde (cca 5 000,- Sk za mesiac). To nie je horor, ale realita! V pláne hlavných úloh činnosť a práca strážcu absentuje, pričom je to človek prvého kontaktu medzi návštevníkom a prírodou. Mojm snom a myslím si, že aj snom iných strážcov na Slovensku je aspoň trochu sa priblížiť anglickému modelu fungovania strážnej služby tak, aby aj slovenský strážca bol v skutočnosti „očami a ušami“ chráneného územia.

Ing. Katarína ŠKORVÁNKOVÁ
Foto: autor a Tomasz Mazur

Pohľad na krajinu v Peak District NP – údolie so starým viaduktom (teraz slúži ako cyklotrasa)

V dňoch 26. 5.–31. 5. 2001 som sa ako náhradník zúčastnil zahraničnej služobnej cesty do Španielska organizovanej ako študijná návšteva v rámci programu Europarc Expertise Exchange. Študijná cesta bola zameraná na použitie GIS (geografických informačných systémov) v práci orgánov a organizácií ochrany prírody.

Pre ukážku použitia GIS v ochrane prírody bol zvolený Natural Parc La Garrotxa so sídlom v meste Olot v severovýchodnej časti Španielska. Správa tohto parku za výdatnej podpory Departament de Medi Ambient, Generalitat de Catalunya (pre porovnanie je to úrad vlády Katalánska na úrovni ministerstva životného prostredia) v spolupráci s Kartografickým inštitútom Katalánska a Centrom ekologického výzkumu Barcelonskej univerzity realizovali projekt „Volcano“, ktorý umožňuje manažment parku a plánovanie aktivít na báze GIS. S týmto projektom začali v roku 1994 ako pilotným projektom pre menšie územie v rámci Katalánska.

Celý projekt začal podpisom dohody o spolupráci medzi Departament de Medi Ambient, Kartografickým inštitútom Katalánska a Centrom ekologického výzkumu Barcelonskej univerzity.

Prezentácia programu MiraMon

ŠTUDIJNÁ NÁVŠTEVA NATURAL PARC LA GARROTXA, ŠPANIELSKO

Departament de Medi Ambient, ako zriaďovateľ správy Natural Parc La Garrotxa vystupuje v úlohe objednávateľa a užívateľa, Kartografický inštitút Katalánska poskytol celý balík digitálnych máp a Centrum ekologického výzkumu Barcelonskej univerzity zabezpečilo odborné zázemie vývoja projektu. Na počiatku bola tiež ustanovená komisia, ktorej úlohou je v pravidelných intervaloch minimálne 2-3 krát za rok vyhodnocovať postup prác a rozhodovať o ďalších investíciách.

Celý projekt bol najskôr na základe požiadaviek objednávateľa realizovaný na báze programu Arc View. Pracovníci Centra ekologického výzkumu Barcelonskej univerzity ale mali už v tej dobe vyvinutý vlastný programový systém GIS MiraMon, ktorý z tohto pohľadu bol oveľa lacnejší ako ArcView. Preto cez určité vývojové štádiá sa v súčasnosti ustálil celý systém na báze GIS MiraMon a MS Access. Zároveň bolo zakomponovaných niekoľko nástrojov pre export a import do rôznych GIS formátov, vrátane základnej verzie ArcInfo.

Po stránke hardwarovej po ukončení projektu je vybavenie správy nasledujúce – v každej budove správy server (2 budovy = 2 servery), ku ktorému sú pripojené A/0 ploter, farebná tlačiareň, A/3 skener, GPS. Každý pracovník má svoj PC, ktorý je pripojený na server.

Do budúcnosti je predpoklad prepojiť tento interný systém so systémom celého správneho celku Garrotxa (približne obdoba nášho okresu).

V súčasnosti má celý projekt Volcano postavený na MiraMon GIS-e niekoľko modulov, ktoré majú vlastné databázy a na ne napojené grafické interpretačné vrstvy. Ide o kartografickú bázu, zoznam regulatívov a hraníc (napr. regulatívy rastu obcí, normy a zákony), podmienky a rozhodnutia

vydané správou, abiotické podmienky, biota, „public use“. Celý podrobný popis bol distribuovaný medzi účastníkov študijnej cesty na kompaktných diskoch CD-ROM (uložené na správe chránenej krajiny oblasti Ponitrie). Zároveň výlučne pre účastníkov študijnej cesty bolo vydaných niekoľko licencií pre užívanie programového balíku MiraMon v. 4, ktorá je v súčasnosti ešte vo vývoji a jej „upgrade“ bude dodaný elektronickou cestou. Na správe chránenej krajiny oblasti Ponitrie je jedna jednoduživatelská verzia tohto balíku MiraMon.

V Barcelone na pracovisku Departament de Medi Ambient sme sa zoznámili s prácou celého systému v podmienkach veľkého pracoviska v sieti Intranet a zároveň s prístupom k selektovaným údajom cez

Internet. Tato internetová služba je určená predovšetkým pre verejnosť. Je možné sa oboznámiť s touto službou na URL adrese www.gencat.es/mediamb/sig.

Najdôležitejším poznatkom tejto študijnej cesty, okrem prinesených materiálov, je filozofia celého systému, jeho prepojenosť vo vnútri, tzn. využívanie všetkých dostupných databáz a ich grafická interpretácia pre potreby rozhodnutí ochrany prírody, alebo prepojenosť pomocou nástrojov Intranetu a Internetu. Podľa názoru väčšiny účastníkov nie je až tak dôležité, ktorý typ softwaru geografického informačného systému je použitý, nakoľko každý má svoje výhody aj nevýhody, ale dôležité je aké a ako naplnené sú k dispozícii databázy a ako sú v prepojení využité pre syntézy. Najviac bolo všetkými účastníkmi, s ktorými som problematiku diskutoval, hodnotené využívanie systému v sieti a to nielen vo vnútri organizácie, ale tiež navonok smerom k verejnosti.

Ako sprievodný program tejto študijnej cesty sme sa oboznámili s časťou parku La Garrotxa, s časťou pohoria Alta Garrotxa a s parkom založeným na bývalých pestovateľských plochách ryže s mokraďami a prímorskými slaniskami (Parc Natural dels Aiguamolls de l'Emporda). Všetky tieto miesta som dokumentoval a budú k dispozícii vo forme videoprogramov uložených vo videotéke S-CHKO Ponitrie.

Všetkých záujemcov o prinesené materiály, predovšetkým o program MiraMon radi privítame na našej Správe CHKO Ponitrie v Nitre, Samova 3, kde je možné sa s týmito podrobnejšie oboznámiť.

Alta Garrotxa

Libor ULRYCH
Správa CHKO Ponitrie
Foto: Atilla Gáspár

INFORMÁCIE

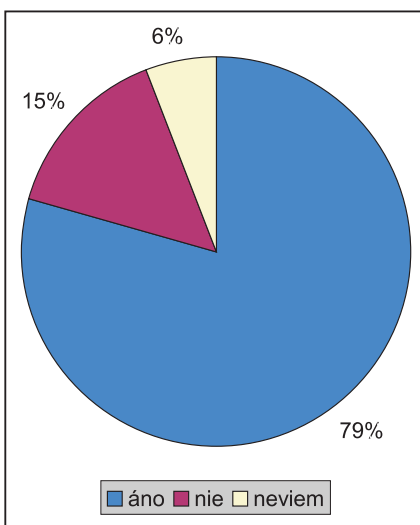
INTERNET V SLUŽBÁCH ZÁCHRANY KAMZÍKA

Kamzík vrchovský tatranský je najohrozenejším živočíchom v Tatranskom národnom parku. Projekt na jeho záchranu odštartoval v roku 2000 vďaka finančnej podpore rezortu životného prostredia ako aj nevyhnutnej spolupráce všetkých zainteresovaných subjektov a úspešne pokračuje aj v roku 2001. Medzi praktické výsledky projektu patrí predovšetkým podrobný monitoring početnosti a strázenie zmapovaných kamzičích čried, vypracovanie základného koncepčného materiálu – Programu záchrany kamzika vrchovského tatranského na roky 2001–2005, zvýšenie informovanosti užívateľov regiónu Tatier o problematike záchrany kamzika a spolupráca s verejnosťou pri jeho záchrane.

Jedným z kľúčových opatrení navrhnutých v spomenutom programe (okrem praktických, osobitných a legislatívnych opatrení) sú aj **osvetové, výchovné a vzdelávacie aktivity**, zamerané na spoluprácu s miestnym obyvateľstvom a užívateľmi ale aj návštevníkmi národného parku. S úmyslom implementácie práve tejto časti programu bola ešte v minulom roku zriadená **oficiálna internetová stránka projektu na záchranu tatranského kamzika** www.kamzik.sk, ktorá poskytuje aktuálne informácie o projekte, jeho cieľoch a aktivitách, ale aj o názoroch širokej verejnosti na projekt. Prostredníctvom nej môžeme získať lepšiu spätnú väzbu a nové informácie o skúsenostiach a pozorovaniach návštevníkov národného parku, ale aj možnosť podeliť sa s ich názormi na záchranu tohoto jedinečného živočíšneho druhu. Nemenej dôležitým cieľom je nadviazanie novej spolupráce a partnerstiev a v konečnom dôsledku získanie podporovateľov projektu v radoch širokej verejnosti.

Stránka má niekoľko sekcií (rubrik). V rubrike **kamzík** sa môžete dozvedieť viac informácií o biológii, výskyte a príčinách ohrozenia kamzika, rubrika **projekt kamzík** Vám zase poskytne stručné informácie o cieľoch a aktivitách projektu v roku 2000. V rubrike **návštevný poriadok** je k dispozícii k nahliadnutiu ale aj stiahnutiu kompletná i skrátená verzia návštevného poriadku Tatranského národného parku. Rubrika **linky** poskytuje návštevníkom odkazy na organizácie zapojené do projektu, informácie o ostatných zástupcoch fauny národného parku, ale aj odkazy na stránky venované kamzikom na Slovensku a v zahraničí. Na zdôraznenie, že by sme nemali zanedbávať aj túto formu komunikácie treba uviesť, že na svete existuje cca 750 odkazov na stránky kamzika vrchovského a takmer 60 odkazov na stránky tatranského kamzika. Sekcia **donori projektu** uvádza subjekty, ktoré projekt podporili finančným ale aj nefinančným vkladom. V rubrike **tlačové správy** sú zverejnené všetky články, ktoré sa týkajú projektu a v rubrike **novinky** nájdete aktuálne informácie k priebehu projektu. Pre kontakt s jednotlivými subjektami, ktoré participujú na projekte, je vytvorená sekcia **kontakty** s uvedenými adresami, telefónmi, prípadne ich e-mailovou ad-

Obr. 1 – Ukážka vyhodnotenia anketovej otázky („Myslíte si, že záchrana tatranského kamzika by mala byť prioritou ochrany prírody?“)

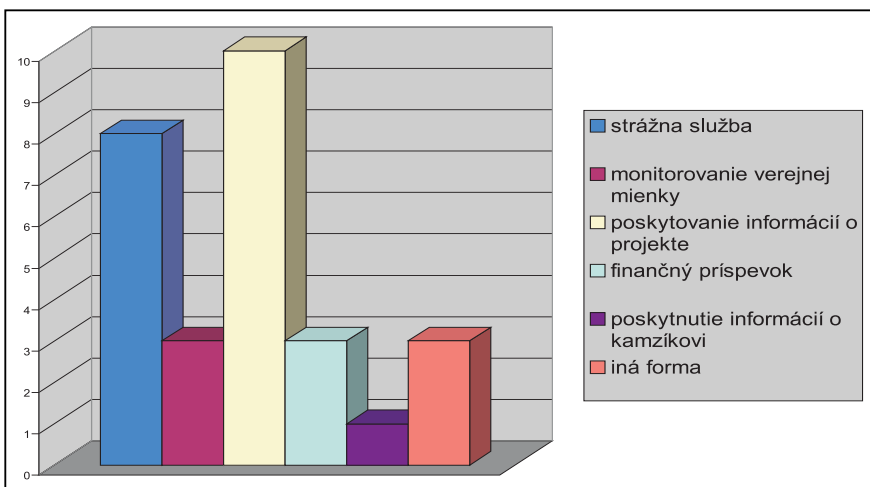
resou alebo web stránkou. V rubrike **diskusia** sa môžu návštevníci zapojiť do on-line diskusného fóra, kde sa priebežne obmieňa diskusná otázka a ľudia majú možnosť vymenovať si názory na konkrétne problémy. Rubrika **ankety** je podobne pravidelne aktualizovanou rubrikou, kde majú návštevníci stránky možnosť vyjadriť svoj názor na vopred stanovenú otázku. Výsledky jednotlivých ankiet ako aj diskusie sú pre nás, ale aj pre odborníkov veľmi cenným materiálom pri snahách formovať a ovplyvňovať verejnú mienku napr. aj návštevníkov národného parku v prospech aktivít na záchranu kamzika (obr. 1). **Formulár pre spolupracovníkov projektu**, ktorý môžu záujemcovia formou odpovedí na 6 otázok v zostavenom dotazníku vyplniť, nám okrem zmapovania verejnej mienky taktiež pomôže získavať spolupracovníkov projektu. O tom svedčí aj skutočnosť,

že len v priebehu necelého polroka ponúкло niektorú z uvedených foriem spolupráce takmer 30 ľudí (obr. 2). V sekcii **výsledky** sú zhrnuté v záverečnej správe dosiahnuté výsledky projektu v roku 2000 a sekcia **vzdelávanie** má napomôcť učiteľom pri výučbe žiakov o problematike záchrany kamzika ako aj informovať o aktivitách v oblasti vzdelávania. Aktívni spolupracovníci projektu, ale aj jednotliví návštevníci Tatier, majú k dispozícii na stiahnutie **terénne listky** projektu, ktoré môžu v prípade pozorovania kamzika zaznamenať a zaslať na adresu monitorovacieho centra projektu v Tatranskej Štrbe.

Samotná **administrácia stránky** zahŕňa priebežné dopĺňanie rubrik novinky, tlač, výsledky, vzdelávanie a pravidelné obmieňanie rubrik diskusia a ankety. Optimizmus nám dodáva **návštevnosť** web stránky projektu, ktorá sa v priebehu ročného fungovania stránky s priemerným počtom 12 prístupov denne zaradila na 14. miesto z 92 registrovaných stránok v rebríčku naj.sk v oblasti „príroda a životné prostredie“. Mesačne ju navštívi cez 300 návštevníkov, pričom okrem domácich návštevníkov (40 %) sú medzi nimi aj susedné štáty (Česká republika – 14 % a Poľsko – 7 %) ale aj vzdialenejšie štáty (USA – 13 %, Austrália, Nemecko a pod.). Pritom si uvedomujeme, že téma záchrany ohrozeného živočíšneho druhu je pre slovenskú spoločnosť v súčasnej politickej, spoločenskej a ekonomickej situácii len okrajovou záležitosťou.

Sme hlboko presvedčení, že aj využitím týchto moderných metód v komunikácii s verejnosťou sa nám okrem úspešnej implementácie úloh v oblasti osvetu, výchovy a vzdelávania, ktoré vyplývajú z päťročného projektu na záchranu tatranského kamzika, podarí možno to najdôležitejšie – prebudiť u ľudí záujem o problematiku záchrany živočíšneho druhu, ktorý nežije nikdy inde na svete – len u nás.

Juraj ŠVAJDA
Správa TANAPu Tatranská Štrba

Obr. 2 – Ponúkaná forma spolupráce na projekte

ČO PRINIESOL ROK 2001 V PROJEKTE EUROPARC EXPERTISE EXCHANGE PRE SLOVENSKO

Na začiatku to bolo nové bábätko slovenskej „Europarc National Focal Point“ Zuzky Juríčkovej, kvôli ktorému mi bola predaná štafeta. Bolo to najmä z dôvodu organizácie septembrového medzinárodného seminára Public Relation – Spolupráca s verejnosťou a médiami, ktorá pripadla na našu správu Národného parku Nízke Tatry ako člena Federácie Europarc.

Seminár sa uskutočnil v týždni od 27. augusta do 2. septembra 2001 v Demänovskej Doline. Jeho vysokú úroveň zabezpečovala účasť skúsených lektorov najmä v oblasti práce s médiami, ktorú viedla Anne Leuchars – spravodajkyňa BBC. Bolo veľmi zaujímavé sledovať naše vystupovanie pri rozhovoroch pred kamerou a názorne vidieť chyby, ktorých sa dopúšťame. Exkurziami v krásnom prostredí D. Doliny a Chopka sme vyplnili čas určený na predstavenie nášho národného parku a hlavných problémov, s ktorými sa potýkame. Taktiež sme museli, ako sa hovorí, „žehliť“ zlý dojem zo zlých služieb a neochoty v hoteli Repiská, ktoré nás prekvapili, v niektorých prípadoch až šokovali, napriek ich vysokému zisku z tohto podujatia. Naši hoteliéri si zrejme neuvedomujú, že nie len dobré technické vybavenie je potrebné k hostovaniu medzinárodného seminára. Tieto zlé dojmy však potlačil kvalitný program a priateľské záverečné posedenie, na ktorom sa dokonca obsluhujúca čašníčka aj usmiala. Niektorí účastníci to skomentovali slovami, že sa teší na náš odchod.

Do septembra sa však uskutočnili ešte viaceré podujatia, na ktoré bolo potrebné prihlásiť vhodných kandidátov. Jednalo sa o workshop „Ochrana mokradí“ v Rumunsku a semináre „Natura 2000“ v Maďarsku, „Ochrana pamiatok svetového dedičstva“ v Poľsku a „Riadenie chránených území“ v Čechách. Možnosť vymeniť si skúsenosti z daných oblastí a získať nové poznatky využili pracovníci z Malej Fatry, Slovenského Raja, Po-

lonín, Nízkych Tatier, Štátnej ochrany prírody B. Bystrica, Regionálnej správy ochrany prírody a krajiny Prešov a MZP. Najväčší problém pre našich pracovníkov je požiadavka aktívnej znalosti angličtiny, ktorá je rokovacím jazykom. Taktiež je to pracovná zaneprázdnenosť, hlavne počas letnej sezóny, keď 3–4 dňová neprítomnosť na pracovisku je nepredstaviteľná. Napriek týmto ťažkostiam sa zástupcovia Slovenska aktívne zapájali do programu EEE aj uskutočnením študijných ciest do Španielska so zameraním na GIS, telemetriu šeliem, do Veľkej Británie v problematike stávcovského systému a ekologického poľnohospodárstva, do Nemecka v oblasti manažmentu lesných ekosystémov a do Švajčiarska so zameraním na monitoring šeliem.

Ďalšou úspešnou časťou projektu EEE bolo založenie partnerstiev medzi NP Yorkshire Dales a NAPANT a Správou CHKO Slovenský Kras a NP Aggtelek. V rámci nich sa úspešne rozvíjala spolupráca v rôznych oblastiach a podarilo sa prekonať aj prekážku, ktorú predstavovala len jednostranná podpora Europarcu pre krajiny strednej a východnej Európy. Takže, aby fungovalo partnerstvo založené na obojstrannej výmene skúseností, partneri

EUROPARC Expertise Exchange

z Yorkshire Dales museli hľadať financie z iných zdrojov. Nakoniec sa podarilo zorganizovať aj ich návštevu na Slovensku a prekvapenie z našej, zatiaľ ešte veľmi dobre zachovanej prírody, komentujú slová rangerky Kate: „Je úžasné, koľko stromov tu máte.“

31. december roku 2001 však predstavuje ukončenie celkovo 5 ročného projektu Europarc Expertise Exchange. Tieto roky predstavujú veľa uskutočnených podujatí a aktivít, ktoré podľa vyhodnotenia účastníckych dotazníkov až v 96 % predstavovali prínos pre ich inštitúcie v konkrétne vyriešených problémoch, v začatých spoluprách a projektoch. Sme radi, že sme mali tú možnosť byť pri tom. Škoda je len, že takto orientované medzinárodné projekty už nebudú podporované Európskou Komisiou a prednosť majú aktivity na lokálnej prípadne bilaterálnej úrovni. Tým sa stráca možnosť výmeny skúseností v celoeurópskom kontexte, ale zároveň je nám určená výzva vytvoriť a dokázať niečo samostatne. Uvidíme, ako nám bude umožnené odpovedať na ňu.

Janka CZIRÁKOVÁ
S- Napant, NFP EUROPARC
Foto: autorka a Ing. J. Bobula

NÁZORY

OBDIVUJ, ALE OCHRAŇUJ!

Západné Tatry sú odjakživa atraktívnym miestom pre vysokohorskú letnú aj zimnú turistiku. V posledných dvoch desaťročiach aj pre skialpinistov. Len škoda, že sa im nevenovala a ani nevenuje taká pozornosť, ako sa venuje v centrálnej časti TANAP-u. Veď v rozmanitosti flóry a fauny sa vyrovnajú Vysokým Tatrám. V prírodných krásach a scenériách tiež nezaostávajú. Pre mnohých turistov sú ešte atraktívnejšie ako Vysoké Tatry, lebo sú dostupnejšie.

V období TANAP-u, pred rokom 1990, keď TANAP mal na starosti hospodárenie a aj ochranu na svojom území, sa im venovalo viac pozornosti ako dnes. Zrejme bolo na ochranu viac finančných prostriedkov. V tom čase mala každá dolina svojho strážcu. I keď naoko vyzeralo, že je všetko v poriadku, podľa mojich dlhoročných skúseností vždy to tak nebolo. Cez leto strážcovia mnoho času venovali prácam celospoločenského významu, pri ktorých si mohli privyrobiť. Zabezpečovali opravy chodníkov, mostov a prístreškov. Tiež veľa času im zaberala činnosť lesníka – hospodárenie v lese. Takmer všetci strážcovia vykonávali na svojom úseku výkon práva poľovníctva. Pre tieto všetky činnosti im zostávalo veľmi málo času na terénnu kontrolnú činnosť, najmä v oblasti hlavného hrebeňa, kde bol a je najväčší tlak turistov. Pri túrach bolo vzácnosťou ich stretnúť na hlavnom hrebene a o zime ani nehovoriac. V zime sa na hrebeň dostali väčšinou len pracovníci horskej služby. Najvypuklejšie to bolo a je v oblasti Jaloveckej doliny. Je to najmä odľahlosťou, rozľahlosťou a prístupnosťou tohto územia len po turistických a poľovníckych chodníkoch.

Veľké množstvo turistov smerujúcich na prechod hlavného hrebeňa nastupuje práve Jaloveckou dolinou, alebo cez Červenec a Sivý vrch. Je to hlavne z toho dôvodu, lebo je to pomerne dobre zabezpečené spojmí SAD od rýchlikovej stanice v Liptovskom Mikuláši do Jalovca a v lete aj na Bobroveckú Vápenicu. Nástup na hrebeň uľahčuje turistom útulňa v Červenci a teraz aj zrekonštruovaná chata Obecného úradu v Bobrovci, ktorá bola tohto roku po ročnej prestávke znovu uvedená do prevádzky.

Po rozčlenení TANAP-u na ŠL – TANAP-u a samostatnú Správu TANAP-u pod MŽP SR sa strážna služba v Západných Tatrách, kde nemajú štátne lesy TANAP-u majetok, úplne zrušila z dôvodu nedostatku financií. Schválením projektu záchrany kamzíka sa zdá, že v Západných Tatrách začína svitať na lepšie časy. Boli prijatí strážcovia, ktorých hlavnou náplňou je monitorovanie kamzíkov a dohľad nad dodržiavaním návštevného poriadku S-TANAP-u. Dostalo sa mi do uší mnoho priaznivých ohlasov na činnosť týchto strážcov, ktorí aj prespávajú v hrebeňových partiách. Na škodu vecí ostal tak trochu bokom komplex Jaloveckej doliny. Na túto lokalitu sa zase akosi nedostalo intenzívnejšej starostlivosti. I keď z času na čas zachádzajú strážcovia zo Žiarskej doliny do oblasti Baníkova a Pachoľata, ale podľa mňa je to málo. Túto nedostupnosť a v celku malú kontrolovateľnosť tohto územia využívajú najmä pytláci. V roku 2000 ma upozornil občan Bobrovca pán Ambróz Kovačič, že pri

výstupe do Baníkovského sedla so svojimi hosťami z doliny Parichvost našiel v pokročilom rozklade kamzíka bez hlavy – pravdepodobne upytlačený. V lokalitách Grapy, Podválovce a Hlboká dolina po upozornení miestnymi poľovníkmi aj ja som mal možnosť sa presvedčiť o vybudovaných skalných krytoch v blízkosti kolónii svišťov. Na čo asi slúžili tieto úkryty, keď kolónie svišťov v týchto lokalitách sú zdecimované na minimum, respektíve vymizli? Mám v živej pamäti ešte pred desiatimi rokmi na Brestovej zimovalo 24 ks kamzíkov, v oblasti Salatína 15 ks kamzíkov a v Parichvoste bola ďalšia črieda. Pri júlovom sčítaní kamzičej zveri roku 2001 v celom tomto obrovskom komplexe sa narátalo len 5 ks kamzíkov. Pravda príčin je viacero – od klimatických pomerov cez pytlákov, predátorov, skialpinistov, poľovníkov až po turistov. Dotkol by som sa najmä turistov, ktorí prechádzajú zimný hrebeň Západných Tatier. Hrebeň sa po Kasprov vrch prechádza v zime asi s dvoma – troma prenocovaniami (záleží na zdatnosti turistov a počasí) na hlavnom hrebene, i keď to návštevný poriadok S-TANAPU neumožňuje. Najnavštevovanejšie bivačové miesta v oblasti Jaloveckej doliny sú Sedlo Pálenica, vrcholové muldy na Brestovej, Salatíne a vybudované kamenné bivačky v oblasti Pachoľata a Baníkovského sedla. Týchto kamenných bivačkov na Pachoľati a v Baníkovskom sedle som v júli 2001 napočítal 10. Z hľadiska exponovanosti terénu sa nachádzajú na najbezpečnejších miestach v tejto lokalite. Pri extrémnom zimnom počasí tieto lokality slúžili aj pre kamzíky ako bezpečné zóny. No, keď tam prespávajú turisti, nieto divu, že v 80-tych rokoch podľa mojich poznatkov v spádovej oblasti doliny Parichvost našlo smrť v lavínach a pádom dole zľadovatелými žľabmi viac ako 10 kamzíkov.

Každý rok robí horská služba množstvo zásahov. Odstreľujú sa lavíny, aby sa zabezpečila bezpečnosť záchranárov. Pri niektorých akciách asistuje aj vrtuľník. Robia sa

aj vrtuľníkom rozsiahle pátracie akcie, pri ktorých nízko letiaci vrtuľník bezohľadne nalieta do záverov dolín. Keď ide o záchranu ľudského života, vtedy sa berie len malý ohľad na prírodu. Mnohokrát návštevníci hôr nerešpektujú upozornenia horskej služby a o návštevnom poriadku ani nehovoriac. Svojím nezodpovedným konaním si privodia úrazy, často sú poznačení na celý život. Podľa môjho názoru by sa malo dať jasne najavo takýmto „hrdinom“, čo nerešpektujú zákon, že záchranné akcie budú organizované tak, aby sa čo najmenej ubližovalo faune národného parku, a že ich záchrana nebude taká rýchla.

V tomto roku hrebeň Západných Tatier ožil znova. Cez prázdniny v peknom počasí bol plný turistov, ako za socialistickej éry. Skriniarky boli v kurze od svitu do mrku. Prechádzal cez ne nekonečný rad ľudí. Prví turisti sa zjavovali už o 6 hod. ráno a poslední prechádzali hrebeňom o 19 hod. večer. Dovolím si tvrdiť, že medzi sedlom Pálenica a Baníkovským sedlom na hlavnom hrebene Západných Tatier v lete spí aj viac ako 100 turistov. Je to na zamyslenie, či by nebolo vhodné toto riešiť koncepčne a vyčleniť z hľadiska ochrany prírody najmenej poškoditeľné lokality na bivačovanie, alebo to začať striktné kontrolovať a dodržiavať návštevný poriadok S-TANAP-u. Táto druhá varianta by bola finančne a fyzicky veľmi náročná. Len na komplex Jaloveckej doliny by bolo potrebné vyčleniť minimálne dvoch profesionálnych strážcov na veľmi vysokej fyzickej úrovni a museli by byť špičkového vybavení, čo v dnešnej dobe tiež nie je nezabateľná položka.

Dúfam, že sa to nakoniec obráti všetko v prospech ochrany prírody, dotknuté strany nájdú pochopenie, aby mohli aj nasledujúce generácie obdivovať rozmanitosť a krásy tatranskej prírody.

Milan BALLO
Foto: autor

Jeden z bivačkov v Baníkovskom sedle

Šternbergia jesienkovitá

Sternbergia colchiciflora Waldst. Et Kit.

Trváca rastlina z čeľade amarylkovitých (*Amaryllidaceae*) vysoká iba 2–10 cm. Rastie vo svetlých subxerofilných dubových lesoch na skalnatom substráte, (zväz *Quercion pubescenti-petrae*), v dubohabínach (*Carpinion*), v sekundárnych krovínach a krovinatých lesných plášťoch. Obľubuje výživné dobre priepustné pôdy v nížinách a pahorkatinách. U nás rastie v okrajovej zóne dubových porastov a v nitrofilných spoločenstvách sekundárnych agátových porastov. Kvitne od augusta do októbra, listy sa vyvíjajú až na jar. Pre optimálny vývoj vyžaduje výdatné jesenné dažde, v prípade ich absencie kvitne iba veľmi malé percento jedincov, prípadne druh nekvitne vôbec.

Plodom je tobolka, ktorá sa objavuje na jar. Semená majú nápadný elaiosom, ktorý ostáva v herbári mäkký až 35 rokov, čo svedčí o myrmekochórii. Napriek tomu sa u nás nepodarila myrmekochória potvrdiť, je pravdepodobné, že príslušný druh mravcov na Slovensku dnes chýba a a j preto sa populácia viac nerozšírila.

Šternbergia patrí medzi kriticky ohrozené druhy slovenskej flóry. Na našom území bola nájdená relatívne nedávno, v roku 1976 Jozefom Májovským. Jej výskyt u nás je obmedzený iba na jedinú lokalitu, ktorú predstavujú dve pri sebe blízko ležiace populácie na južnom Slovensku, severne od Štúrova. Je to reliktný druh, ktorý je u nás elementom postglaciálnej sprašovej stepi a naše lokality ležia na severnej hranici celkového areálu.

Populáciu na jedinej slovenskej lokalite tvorí niekoľko sto jedincov. V súčasnosti nie je priamo ohrozená, je však ľahko zraniteľná a čiastočne devastovaná zberateľmi. Na prežitie šternbergie je potrebné zabrániť negatívnym vplyvom na mieste výskytu (intenzívna ťažba, zmena drevinového zloženia).

DANIEL DÍTĚ
Foto: autor

Pokrut jesenný

Spiranthes spiralis (L.) Chevall.

Trváca rastlina z čeľade vstavačovitých, vysoká 10–25 (35) cm. Patrí medzi dvoch zástupcov rodu pokrut na našom území. Pokrut jesenný rastie od nížin do podhorského stupňa prevažne na ovčích pasienkoch, predovšetkým v porastoch zväzov *Bromion erecti* a *Violion caninae*. Na južnom Slovensku rastie vo zvyškoch rastlinných spoločenstiev typu dunajskej hložiny. Kvitne neskoro, od konca augusta do konca septembra až začiatku októbra.

Pokrut jesenný patrí medzi kriticky ohrozené druhy. Jeho výskyt je dnes už iba veľmi vzácny, historické údaje sú na našom území sústredené do dvoch oblastí. Najväčšia koncentrácia populácií bola sústredená v severovýchodnej časti Slovenska, približne od Bardejova až po štátnu hranicu s Ukrajinou. Pokrut tu rástol na desiatkach lokalít často v blízkosti Bratislavy existuje ešte niekoľko recentných lokalít na východe Slovenska. Tie sú iba torzom historicky známeho rozšírenia. Navyše ide už iba o plošne malé a početne veľmi chudobné populácie, v ktorých sa počet kvitnúcich jedincov pohybuje od 0 do 20 (30) kusov.

Vyhynutie pokruta jesenného na väčšine lokalít spôsobila intenzifikácia poľnohospodárstva (rekultivácie lúk a pasienkov, aplikácia priemyselných hnojív) a zmena resp. zánik tradičného hospodárenia. Pokrut jesenný je druh s mimoriadne nízkou konkurenčnou schopnosťou a po opustení pasienkov sa veľmi rýchlo z lokality vytráca.

Okrem pokruta jesenného bol z nášho územia známy aj ďalší zástupca rodu – pokrut letný (*Spiranthes aestivalis*). Tento druh, ktorý u nás dosahoval severnú hranicu svojho rozšírenia, bol udávaný z viacerých miest na Záhorí. Dnes už by sme ho márne hľadali, posledný krát bol potvrdený zberom v roku 1957. V súčasnosti je považovaný za vyhynutý druh, tak ako aj v susednom Maďarsku, krajinách Beneluxu či vo Veľkej Británii.

DANIEL DÍTĚ
Foto: autor

Bernikla bielolíca

Branta leucopsis (BECHSTEIN, 1803)

Je menšia ako hus siatinná. Charakteristické sú biele líca, čierne temeno hlavy, krk a hrud'. Brušná strana je biela. Na chrbte čierna farba postupne prechádza do sivej, s bielymi okrajmi pier, pred ktorými sú tmavé pásiky. Hlas: rýchle za sebou nasledujúce „knak knak“. Z diaľky znie ako štekot psa.

Areál tohto druhu sa rozkladá najmä na arktických ostrovoch. Obýva východné pobrežie Grónska, Svalbard a Južný ostrov Novej zeme. Bernikla bielolíca je migračný druh, pričom hlavné zimoviská jednotlivých populácií sú na pobreží severozápadnej Európy, najmä na Britských ostrovoch, v Dánsku, Holandsku, Belgicku. Jednotliví vtáci boli zastihnutí dokonca až po Maroko, Egypt a juhovýchodnú Európu. Do strednej Európy zaletuje len vzácné.

U nás je bernikla bielolíca vzácnym zimným hosťom (zatúlancom) s náhodným výskytom. Na Slovensko bernikla bielolíca priletela len veľmi zriedkavo. Jeden exemplár bol pri Šuľanoch (Dunajská Streda) 29. 10. 1909. Ďalšia bernikla bola 24. 1. 1962 pri Čenkove (Nové Zámky). V auguste 1991 bol pozorovaný jeden pár bernikiel bielolíci na Oravskej priehrade.

Nakoľko ide o veľmi vzácného zatúlanca v našej prírode je potrebné, každé pozorovanie bernikly bielolícej u nás nahlásiť Slovenskej faunistickej komisii pri Slovenskej ornitologickej spoločnosti. Môže sa totiž jednáť aj o jedince uletené z domáceho chovu.

Hlavnou potravou bernikly bielolícej sú trávy, ďatelina a iné rastliny.

Napriek tomu, že sa svetová populácia bernikly bielolícej v ostatných rokoch zvýšila, je tento druh chránený medzinárodnými dohovormi, Bonským dohovorom o ochrane sťahovavých druhov voľne žijúcich živočíchov a Bernským dohovorom o ochrane európsky voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť.

U nás je bernikla bielolíca chránená vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. ako ohrozený druh a spoločenská hodnota bernikly bielolícej je vyčíslená sumou 5 000,– Sk.

Ing. RÓBERT TRNKA
Foto: autor

Přhl'aviar červenkastý

Saxicola rubetra (LINNAEUS, 1758)

Vták menší ako vrabec. Charakteristický je belavý nadočný prúžok a biele korene krajných chvostových pier. Na temeni a celom vrchu tela je hnedý s tmavými škvrkami, má červenkasté hrdlo a prsia. Na krídlach má biely pruh. Samica je svetlejšia. Přhl'aviar červenkastý vábi charakteristickým „jiv, jiv“ a tiež „fytyk-tyk“. Spev je jednoduchý, flautovitý s výraznými vrzavými a svrčivými zvukmi.

Přhl'aviar červenkastý pravidelne hniezdi na vlhkých lúkach, mokradiach a rašeliniskách s vysokou, ale nie veľmi hustou bylinnou vegetáciou. Ideálnym prostredím sú biotopy v nadmorských výškach 600–900 m n. m., ale vo Vysokých Tatrách boli nájdené vo výške 1700 m n. m. Nájde ho aj pozdĺž kanálov a na medziach polí a lúk.

Hniezdi jednotlivo. Hniezdenie prebieha v máji a júni. Samička stavia hniezdo na zemi v hustej vegetácii. Postavené je prevažne zo suchej trávy, niekedy z machu. Vajcia (5–6) sú väčšinou jednofarebne modrozelené. Mláďatá sa liahnu po 11 až 14 dňoch.

Přhl'aviar červenkastý sa živý hmyzom, pavúkmi, drobnými červami a mäkkýšmi.

Přhl'aviar červenkastý je chránený medzinárodnými dohovormi, Bonským dohovorom o ochrane sťahovavých druhov voľne žijúcich živočíchov a Bernským dohovorom o ochrane európsky voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť.

U nás je chránený vyhláškou MŽP SR č. 93/1999 Z. z. ako ohrozený druh a spoločenská hodnota přhl'aviara červenkastého je vyčíslená sumou 5 000,– Sk.

Hlavnou príčinou znižovania početnosti tohto druhu je likvidácia vlhkých lúk a mokradí i jarné vypaľovanie trávy, kedy sú zničené hniezda přhl'aviarov.

Ochrana druhu spočíva v zachovaní vlhkých lúk a obmedzení používania insekticídov.

Ing. RÓBERT TRNKA
Foto: autor

